

**ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ»**

Διπλωματική Εργασία

**Η Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και ο ρόλος περιφερειακών
παραγόντων (Ρωσία, Τουρκία, Ιράν)**

ΤΟΥ

Ιωάννη Φιλιόπουλου

Επιβλέπων: Αν. Καθ. Γεώργιος Χρηστίδης

Αθήνα, Οκτώβριος 2021

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Ιωάννης Φιλίππουλος

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

*Ευχαριστώ για όλα
τη Ρούλα, τον Κωνσταντίνο και το Χρήστο.*

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΣΥΝΟΨΗ

Με έκταση αντιστρόφως ανάλογη, σε σχέση με το κρίσιμο γεωπολιτικό του βάρος, καθώς ελέγχει τους αγωγούς που μεταφέρουν αζέρικο πετρέλαιο και φυσικό αέριο από την Κασπία, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ αποτελεί τυπικό παράδειγμα «παγωμένης» ή εκκρεμής σύγκρουσης («frozen conflict»), στις πρώην σοβιετικές Δημοκρατίες. Δηλαδή μιας κατάστασης, που ενώ υπάρχει κατάπαυση του πυρός μετά από ένοπλη σύγκρουση και έχει υπογραφεί μία συμφωνία εκεχειρίας, εντούτοις δεν υφίσταται μια κοινή οριστική, πολιτική λύση, ενώ το ενδεχόμενο της αναζωπύρωσης είναι άμεσα ορατό ανά πάσα στιγμή. Από εθνολογικής απόψεως, η ΕΣΣΔ έμοιαζε με τις παραδοσιακές ρώσικες φωλιασμένες κούκλες, τις μπαμπούσκα, όπου κάθε μία περιέχει μια άλλη, μικρότερή της. Κάθε σοβιετική Δημοκρατία είχε μια πλειοψηφούσα εθνική ομάδα, αλλά στο εσωτερικό της υπήρχαν θύλακες διαφορετικών εθνοτήτων, οι οποίοι απολάμβαναν διοικητική και πολιτιστική αυτονομία.

Συγκεκριμένα, η νότια περιοχή του Καυκάσου φιλοξενεί δύο κράτη, οι λαοί των οποίων διακρίνονται από τη διαφορετική τους καταγωγή, τις διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, το διαφορετικό πολιτιστικό τους υπόβαθρο, τη διαφορετική γλώσσα, τον διαφορετικό τους γενικά πολιτισμό. Η διαφορετικότητα αυτή που χαρακτηρίζει την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν εξέλαβε τη μορφή της απλής αντιδικίας, κατά την περίοδο της Σοβιετικής κηδεμονίας και μετουσιώθηκε σε πολεμική διαδικασία και δίλημμα εθνικής ασφαλείας, υπό το καθεστώς της ανεξαρτησίας των δύο κρατών. Το διαφιλονικούμενο καθεστώς της διοικητικής υπαγωγής του ανεξάρτητου, από τη μία πλευρά, ταυτόχρονα όμως και αμφισβητούμενου, από την άλλη, θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ εξακολουθεί να διατηρεί το αρνητικό επίπεδο στις σχέσεις των δύο χωρών. Η παρούσα εργασία, στην προσπάθειά της να αποκρυπτογραφήσει τον ανταγωνισμό Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν και λαμβάνοντας υπόψη την γεωπολιτική και γεωοικονομική σημασία που διαδραματίζει η ευρύτερη περιοχή του Ν. Καύκασου, αναλύει το ρόλο των υπερσυστημικών (Ρωσίας, Τουρκίας, Ιράν) παραγόντων της συρράξεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, μετά από την πρόσφατη Αζερική επίθεση, η οποία στηρίχθηκε εμφανώς και με κάθε μέσο - διπλωματικό και επιχειρησιακό - από την Άγκυρα, αλλά και σε επίπεδο εξοπλισμών από το Ισραήλ, ενώ σε πολιτικό επίπεδο έληξε με την συμφωνία εκεχειρίας του 2020 που πέτυχε η Ρωσία.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΓΕΝΙΚΑ	1
ΣΚΟΠΟΣ	4
ΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	6
Η Γεωστρατηγική Αξία του Ν. Καύκασου	6
1.1 Η Έννοια του Γεωστρατηγικού Περιβάλλοντος	6
1.2 Το Γεωπολιτικό Περιβάλλον του Ν. Καύκασου	12
1.3 Το Γεωοικονομικό Περιβάλλον του Ν. Καύκασου	19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	25
Ιστορική Αναδρομή της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ	25
2.1 Γενικά	25
2.2 Η Εξέλιξη της Σύγκρουσης	26
2.3 Τα Αίτια της Πρόσφατης Κρίσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	50
Ο Ρόλος της Ρωσίας στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ	50
3.1 Η Εξωτερική Πολιτική της Ρωσίας στο Ν. Καύκασο	50
3.2 Τα Κέρδη για τη Ρωσία από τη Σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	62
Ο Ρόλος της Τουρκίας στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ	62

4.1 Οι Βλέψεις της Τουρκίας στο Ν. Καύκασο	62
4.2 Η Στάση της Τουρκίας στη Σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ	66
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5.....	73
Ο Ρόλος του Ιράν στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ	73
5.1 Οι Σχέσεις του Ιράν με Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν	73
5.2 Οι Συνέπειες της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ για το Ιράν ...	79
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.....	86
Συμπεράσματα	86
6.1 Γενικά	86
6.2 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για τη Ρωσία	90
6.3 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για την Τουρκία	93
6.3 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για το Ιράν	97
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	102
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	105
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α» Το Κείμενο της Τριμερούς Συμφωνίας Μεταξύ Ρωσίας - Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας (Μεταφραση).	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β» Χάρτες.	

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΑ

Κατά τους τελευταίους πέντε αιώνες ο χώρος από την Δυτική Ευρώπη μέχρι την Άπω Ανατολή, γνωστός ως Ευρασία, έγινε το κέντρο για τον ανταγωνισμό της παγκόσμιας ισχύος. Περίπου το 75% του παγκόσμιου πληθυσμού ζει στην Ευρασία και το μεγαλύτερο μέρος του φυσικού πλούτου του πλανήτη βρίσκεται επίσης εκεί. Η Ευρασία αντιπροσωπεύει το 60% περίπου του παγκόσμιου ΑΕΠ, καθώς επίσης και τα τρία τέταρτα περίπου των παγκοσμίων γνωστών ενεργειακών πόρων.

Πολύ χαρακτηριστικά, ο Halford Mackinder, Βρετανός ιστορικός, γεωγράφος και πολιτικός (1861-1947), θεωρούμενος και ως ιδρυτής της αγγλοσαξονικής γεωπολιτικής - ιδίως από τις θέσεις του καθηγητού Γεωγραφίας στην Οξφόρδη και του διευθυντού του London School of Economics, διέτύπωσε το 1904, ενώπιον των μελών της Βασιλικής Γεωγραφικής Εταιρείας, το θεμελιώδες θεώρημά του περί της «Παγκόσμιας Νήσου» και της «Καρδιάς της Γης», επισημαίνοντας τη σημασία της Ευρασίας για την παγκόσμια κυριαρχία.¹ Μάλιστα, ο Mackinder διέτύπωσε την άποψη ότι, εάν μία ηπειρωτική δύναμη, εκκινώντας από την (ηπειρωτική) «Καρδιάς της Γης», (HEARTLAND) κατορθώσει να καταστεί και ναυτική δύναμη –με άλλα λόγια, αν μία καλώς δομημένη πολιτική οντότητα ελέγχει την ηπειρωτική/ευρασιατική μάζα και ταυτοχρόνως συγκεντρώσει, τόσο χερσαία όσο και ναυτική ισχύ–, τότε η δύναμη αυτή θα μπορούσε να δράσει ως «Γεωγραφικός Έστορας της Ιστορίας» («Geographical Pivot of History»)² - και η

¹ Mackinder Halford, *The Geographical Pivot of History*, *Geographical Journal*, vol. 23, no 4, 1904, σ. 421 - 444. Ο όρος «Παγκόσμια Νήσος» ("World Island") χρησιμοποιήθηκε από τον Μακίντερ για να περιγράψει στο σύνολό της την εκτεταμένη εδαφική μάζα που περιλαμβάνει την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική. Ο όρος «Καρδιά της Γης» ("Heartland") χρησιμοποιήθηκε από τον ίδιο το 1919, προκειμένου να υποδηλώσει την τότε απροσπέλαστη, σε μεγάλο βαθμό, καρδιά της Ασίας. Ο Καύκασος βρίσκεται στο κέντρο της Heartland. Αποτελούσε κατ' ουσίαν τροποποίηση και επέκταση του όρου έστορας (pivotal) στις συνθήκες που επικρατούσαν στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Βλ. επίσης στο Parker Geoffrey, *Γεωπολιτική. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Εκδόσεις, Ροές, Αθήνα, 2002.

² Κατά τον Βρετανό γεωγράφο, η «Κεντρική Γη» (*Heartland*) - ή «Μοχλός» (*Pivot*), όπως την είχε ονομάσει αρχικά- ήταν το κεντρικό τμήμα της Ευρασίας το οποίο ήταν απροσπέλαστο και απρόσιτο σε επιθέσεις από τις ναυτικές δυνάμεις. Αυτό θα ήταν το απόρρητο κάστρο της μεγάλης χερσαίας δύναμης. Η λέξη «pivotal» μεταφράζεται συνήθως ως «άξονας» ή «μοχλός», αν και η σημασία της είναι κυρίως αυτή του «στροφέα» ή του «άξονα περιστροφής». Για το λόγο αυτό χρησιμοποιείται η

εποχή της ηγεμονίας των Ναυτικών Δυνάμεων θα έχει παρέλθει. Επισήμανε επίσης ότι, «όποιος κυβερνάει την Ανατολική Ευρώπη έχει το πρόσταγμα [commands] στην Κεντρική Γη. Όποιος κυβερνάει την Κεντρική Γη έχει το πρόσταγμα στην Παγκόσμια Νήσο [την Ευρασία]. Όποιος κυριαρχεί στην Παγκόσμια Νήσο έχει το πρόσταγμα σε ολόκληρο τον Κόσμο».

Το βασικό χαρακτηριστικό όμως της Ευρασίας, είναι ότι ο χώρος αυτός είναι τεράστιος με αποτέλεσμα να μην μπορεί να αποτελέσει μία ενιαία πολιτική οντότητα. Ο πολιτικός πολυκατατεμαχισμός της Ευρασίας, καθώς επίσης και η ύπαρξη διαφόρων θρησκειών και πολιτισμών αποτελεί και τον κύριο λόγο που ο χώρος αυτός είναι ιδιαίτερα επιρρεπής σε συγκρούσεις. Σε αυτό το ευμετάβλητο τοπίο αναδυόμενων εθνικισμών, αυξανόμενων πληθυσμών, εκρηγνυομένων προσδοκιών και αλληλεπικαλυπτομένων βλέψεων ισχύος, άρχισαν να συντελούνται βασικές γεωπολιτικές μετατοπίσεις μετά την ασύντακτη διάλυση της ΕΣΣΔ³.

Η σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, όπως και προηγουμένως στη Αμπχαζία και Νότια Οσσετία στη Γεωργία, ή την Ουκρανία, αποτελούν έμπρακτες διαψεύσεις όσων προέβλεπαν ότι ο μεταψυχροπολεμικός κόσμος θα ήταν ειρηνικός, με το σκεπτικό ότι η αναπόφευκτη επικράτηση του φιλελεύθερου / δημοκρατικού μοντέλου θα είχε ως συνεπακόλουθο την εξάλειψη των ηγεμονικών ανταγωνισμών και των αιτιών του πολέμου γενικότερα. Αντίθετα με τις εκτιμήσεις αυτές, η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της διπολικής παγκόσμιας τάξης, ενώ δημιούργησε τις προϋποθέσεις για μια μακρά περίοδο αστάθειας, ειδικά στη γεωπολιτική περίμετρο της θανούσας αυτοκρατορίας. Οι προσπάθειες δημιουργίας νέων εξισορροπήσεων και η ταυτόχρονη ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων, οι οποίες θα αναζητούσαν τρόπους όλο και ευρύτερης προβολής ισχύος, ανέδειξαν το συγκρουσιακό χαρακτήρα των διεθνών σχέσεων⁴.

(ομηρικής προελεύσεως) λέξη «έστορας», η οποία αποδίδει εδώ ακριβέστερα τη σημασία του «ρίνοτ» ως άξονα περιστροφής.

³ Χρήστος Ιακώβου, Το Γεωπολιτικό κενό από τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Διαθέσιμο στο http://geopolitics-gr.blogspot.gr/2008/08/blog-post_7278.html.

⁴ Όπως χαρακτηριστικά επισήμανε το 1990 ο Mearsheimer, «σύντομα θα νοσταλγούσαμε τον ψυχρό πόλεμο», όπως αναφέρεται στο John, J. Mearsheimer. «Why we will soon miss the Cold War». The Atlantic Monthly, 1990.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης έφερε στην επιφάνεια εθνοτικές και θρησκευτικές διαμάχες στην περιοχή του Καυκάσου. Η παλαιά αντιπαλότητα μεταξύ της χριστιανικής Αρμενίας και του μουσουλμανικού Αζερμπαϊτζάν αναζωπυρώθηκε στα τέλη του 20^{ου} αιώνα, με αφορμή το μέλλον των Αρμενίων που ζούσαν στον θύλακο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, μέσα σε αζέρικο έδαφος. Οι αρμενικές δυνάμεις πήραν τον έλεγχο της περιοχής και απέκτησαν χερσαία σύνδεση με την Αρμενία. Έκτοτε, οι συγκρούσεις εναλλάσσονται με διάφορες προσπάθειες για διπλωματική λύση του προβλήματος.

Η πρόσφατη όμως ένοπλη σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ στα τέλη του 2020, μετά από σχεδόν 30 χρόνια από την πρώτη, είχε έναν ξεκάθαρο νικητή, το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο κατάφερε να επανακτήσει επτά επαρχίες, οι οποίες βρίσκονταν στην κατοχή της Αρμενίας από την προηγούμενη ευρεία πολεμική σύρραξη τη δεκαετία του '90. Έχει όμως και δύο άλλους νικητές, τη Ρωσία, η οποία στρέφει την προσοχή της στο εγγύς εξωτερικό της, προσπαθώντας να διατηρήσει την επιρροή της στις νεοσύστατες δημοκρατίες, που αποτελούσαν για χρόνια οργανικά κομμάτια της Σοβιετικής Ένωσης και αυξάνοντας τον έλεγχο που ασκεί στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, προβάλλοντας τα συμφέροντα στο εγγύς της περιβάλλον και την Τουρκία, η οποία αντιλαμβανόμενη την ματαιοπονία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την ευκαιρία της διάδοσης του «παντουρκισμού», αρχίζοντας από τα κράτη της γειτονικής Κασπίας, στηρίζει τους συμμάχους της στην πράξη, ενώ αυξάνει και τη ζώνη επιρροής της, μέσω των αζερικών εδαφών, των ενεργειακών και εμπορικών διόδων της Υπερκαυκασίας προς την Κασπία θάλασσα.

Πέραν όμως των Αρμενίων, υπήρξαν και άλλοι που έχασαν ή κινδυνεύουν να έχουν απώλειες και συνέπειες στο γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό τομέα. Όσον αφορά το Ιράν, το οποίο βρίσκεται σε στάση αναμονής, η συμφωνία εκχειρίας στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ μπορεί να αποτελέσει σημαντικό πλήγμα για τις γεωστρατηγικές επιδιώξεις του στην περιοχή. Σχετικά με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τους συμμάχους τους, εκτιμάται ότι θα αναγκαστούν να λειτουργήσουν γύρω από αυτήν την πολύπλοκη δυναμική για τα επόμενα χρόνια. Πέρα από όλους όμως τους κρατικούς δρώντες, στην χαμένη πλευρά του «παιχνιδιού» βρίσκονται οι κοινωνίες των ανθρώπων και των δύο πλευρών, που ζουν κάτω από αυταρχικά καθεστώτα και δεν έχουν λόγο στο μέλλον τους.

ΣΚΟΠΟΣ

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, εξετάζονται τα βασικά σημεία της ένοπλης σύγκρουσης στην περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, η οποία κατέληξε, μετά την ισορροπιστική προσέγγιση της Ρωσίας, σε συμφωνία εκχειρίδας το Νοέμβριο του 2020. Λαμβάνοντας υπόψη το γεωστρατηγικό περιβάλλον της περιοχής του Ν. Καυκάσου, το οποίο παρουσιάζει μεταξύ άλλων, υψηλή πολιτισμική και θρησκευτική διαφοροποίηση, ενώ χαρακτηρίζεται και από πολλά υφιστάμενα και πιθανά σημεία ανάφλεξης, συγκρούσεων και κρίσεων, αναλύεται ο ρόλος των περιφερειακών παραγόντων (Ρωσίας, Τουρκίας, Ιράν) στη σύρραξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

ΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η παρούσα εργασία αναφέρεται αρχικά στο θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας του γεωστρατηγικού περιβάλλοντος, αναλύοντας τη στρατηγική σημασία της γεωγραφίας του Ν. Καυκάσου και εξετάζοντας τα γεωπολιτικά φαινόμενα και τις γεωπολιτικές - γεωοικονομικές διαδικασίες. Συστατικό στοιχείο της γεωπολιτικής σημασίας και της ισχύος κάθε χώρου στον παγκόσμιο χάρτη αποτελεί η γεωγραφική του θέση. Παράλληλα όμως προς αυτή, το οικονομικό δυναμικό του χώρου, ως συνισταμένη των πλουτοπαραγωγικών πηγών του και της συνολικής οικονομικής του ανάπτυξης, δηλαδή η γεωοικονομία του χώρου, καθώς και η ισχύς του, ως συνισταμένη της στρατιωτικής και λοιπής ισχύος του - δηλαδή η γεωστρατηγική του χώρου - προσδιορίζουν τη γεωπολιτική σημασία του, αφού γεωοικονομία και γεωστρατηγική συνιστούν τους βασικούς πυλώνες της γεωπολιτικής⁵.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρατίθενται συνοπτικά τα απαραίτητα ιστορικά στοιχεία που περιγράφουν την ιστορική εξέλιξη της σύγκρουσης των δύο κρατών του Νοτίου Καυκάσου, αναφορικά με τις διεκδικήσεις αυτοδιάθεσης της εθνοτικής ομάδας των Αρμενίων στο θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Γίνεται ωστόσο ιδιαίτερος λόγος, αρχικά για τους λόγους και τις θεωρίες που αφορούν ιστορικά την υπόψη διένεξη και εν συνεχεία, για τα πιθανά αίτια που οδήγησαν στην

⁵ Ι., Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις, Ινφογνώμων, Αθήνα, 2011.

σύγκρουση του φθινοπώρου του 2020, σύμφωνα με την υφιστάμενη βιβλιογραφία και ανάλυση.

Στα επόμενα τρία κεφάλαια, αναλύεται ο ρόλος των περιφερειακών δυνάμεων (Ρωσία, Τουρκία και Ιράν), δίνοντας έμφαση στις σχέσεις τους με τα εμπλεκόμενα μέρη (Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν), στις επιδιώξεις τους και αποτυπώνοντας τα κέρδη και τους κινδύνους για τα συμφέροντα τους, που δημιούργησε η πρόσφατη συμφωνία εκεχειρίας. Η πολιτική και στρατηγική που ακολούθησαν δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτόνομη, αλλά εντάσσεται στο ευρύτερο γεωπολιτικό και γεωοικονομικό περιβάλλον του Ν. Καυκάσου και στην προσπάθεια τους να ισχυροποιήσουν τη θέση τους στην ιεραρχία του περιφερειακού συστήματος.

Τελειώνοντας, αφού περιγραφούν τα αποτελέσματα της διένεξης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, για κάθε έναν από τους παραπάνω υπόψη παράγοντες - δρώντες, επιχειρείτε μια εκτίμηση για το νέο γεωπολιτικό περιβάλλον (status quo) στην περιοχή, αποκωδικοποιώντας τη σημερινή, αλλά και την πιθανή μελλοντική τους συμπεριφορά, διατυπώνοντας μεταξύ άλλων ερωτήματα, ως προς τη βούληση των εμπλεκόμενων κρατών για αποδοχή και σεβασμό της συμφωνίας ειρήνης, ως προς το ποιος τελικά κερδίζει από το τρέχον status quo, ή την πιθανότητα οριστικής διευθέτησης του ζητήματος.

Εκτιμάται δε, ότι η σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, όπως και η αραβο-ισραηλινή σύγκρουση που έχει αποσταθεροποιήσει τη Μέση Ανατολή τα τελευταία εβδομήντα χρόνια, υπονομεύει την περιφερειακή σταθερότητα, όχι μόνο λόγω της απειλής για ανανέωση των συγκρούσεων και πιθανή διεθνοποίηση της σύγκρουσης, αλλά παρεμποδίζοντας την οικονομική ανάπτυξη και οδηγώντας σε περαιτέρω αποσταθεροποίηση της περιοχής. Ανεξάρτητα από τα εμπλεκόμενα συμφέροντα τρίτων στην περιοχή, είναι υποχρέωση των Αρμενίων και των Αζέρων να προχωρήσουν σε μια οριστική διευθέτηση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Το κλειδί για την επίλυση των συγκρούσεων δεν είναι ούτε η Μόσχα, ούτε αλλού, αλλά μόνο η Αρμενία, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ και το Αζερμπαϊτζάν.⁶

⁶ Anahit, Shirinyan, «Assessing Russia's Role in Efforts to Resolve the Nagorno-Karabakh Conflict: From Perception to Reality», Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation, 2013, p.11.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Γεωστρατηγική Αξία του Ν. Καύκασου

1.1 Η Έννοια του Γεωστρατηγικού Περιβάλλοντος

Ο Geoffrey Parker⁷ υποστηρίζει ότι η γεωπολιτική και γεωοικονομική ανάλυση πρέπει να γίνεται σε τρία στάδια: α) εξέταση των χαρακτηριστικών των ίδιων των πρωταρχικών χωρικών αντικειμένων, β) διερεύνηση των αλληλεπιδράσεων των χωρικών αντικειμένων και των χωρικών προτύπων που δημιουργούνται από αυτές τις αλληλεπιδράσεις και γ) εξέταση του γεωγραφικού χώρου, ως συνόλου, με στόχο τη διερεύνηση των συνολικών χαρακτηριστικών του. Στο κεφάλαιο λοιπόν αυτό, θα εξεταστεί εν συντομία το περιβάλλον στο οποίο δρουν τα εμπλεκόμενα κράτη της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, καθώς και αυτά της Ρωσίας, της Τουρκίας και του Ιράν.

Το στρατηγικό περιβάλλον ενός κράτους, είναι ο χώρος εντός του οποίου η ηγεσία του βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με άλλα κράτη ή μη κρατικούς δρώντες, με στόχο την προαγωγή της ευημερίας της χώρας⁸. «Το στρατηγικό περιβάλλον συνίσταται από το πλαίσιο που δημιουργείται από εσωτερικής και εξωτερικής φύσης καταστάσεις, σχέσεις, τάσεις, υποθέσεις, απειλές, ευκαιρίες, αλληλεπιδράσεις και επενέργειες που επηρεάζουν την επιτυχία ενός κράτους σε σχέση με τον φυσικό κόσμο, άλλα κράτη ή μη κρατικούς δρώντες, τυχαία γεγονότα, καθώς και τις δυνατές προοπτικές που υφίστανται. Το στρατηγικό περιβάλλον λειτουργεί, εξ ορισμού, ως ένα αυτο-οργανωμένο πολύπλοκο σύστημα που επιδιώκει να διατηρήσει την τρέχουσα κατάσταση ισορροπίας ή να ανεύρει νέα αποδεκτή ισορροπία. Δεν είναι εντελώς απρόβλεπτο ή ανεξέλεγκτο, ούτε κινείται απολύτως στην τύχη. Στο περιβάλλον αυτό, μερικά πράγματα είναι γνωστά ή προβλέψιμα, κάποια είναι πιθανά, κάποια άλλα προφανή, μερικά είναι πραγματοποιήσιμα, ενώ κάποια παραμένουν απλώς άγνωστα»⁹.

⁷ Geoffrey, Parker, Γεωπολιτική. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον, Εκδόσεις, Ροές, Αθήνα, 2002.

⁸ Harry R. Yarger, «Strategic Theory for the 21st Century», Strategic Studies Institute, US Army War College, 2006, p. 17.

⁹ Ι., Παρίσης, *Η ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΘΑΛΑΣΣΑ - Γεωστρατηγική Ανάλυση της Μεσογείου*, Εκδόσεις Λιβάνη, 2013.

Η γεωγραφία αποτελεί σημαντικό στοιχείο στην εξέταση του στρατηγικού περιβάλλοντος και συχνά βοηθά στο να εξηγηθεί πώς λειτουργεί το διεθνές σύστημα. Αποτελεί μία σταθερά που επιβάλλει περιορισμούς και καθορίζει το πώς ένα κράτος αναπτύσσεται, πώς αλληλεπιδρά με τα γειτονικά κράτη, αν είναι απομονωμένο ή όχι, αν είναι πλούσιο ή φτωχό, ισχυρό ή αδύναμο. Σύμφωνα με τον Spykman¹⁰, η γεωγραφία συνιστά κρίσιμο παράγοντα καθορισμού της μοίρας των κρατών και των λαών και είναι ο πλέον θεμελιώδης παράγων που θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν κατά κύριο λόγο, κατά το σχεδιασμό της εξωτερικής πολιτικής.

Από την πολιτική γεωγραφία προέκυψε η έννοια της γεωπολιτικής. Ο όρος «γεωπολιτική», συνίσταται στην έρευνα της διεθνούς συμπεριφοράς των κρατών και της διεθνούς πολιτικής «από τη χωρική ή γεωγραφική τους διάσταση», ή αλλιώς στη μελέτη της επιρροής των γεωγραφικών παραγόντων στην πολιτική δράση. Ωστόσο πρόκειται για μια διαφιλονικούμενη οπτική. Για ορισμένους είναι βασικό εργαλείο για την ανάλυση, κατανόηση και πρόβλεψη της διεθνούς πολιτικής (και ειδικότερα της εξωτερικής πολιτικής των μεγάλων κρατών), για άλλους δεν είναι καν προσέγγιση με επιστημονικά εχέγγυα, αλλά επινόηση με στόχο την κυριαρχία ορισμένων μεγάλων κρατών. Για ορισμένους τίθεται με όρους ντετερμινιστικούς, που χωράνε ελάχιστη ή καμία απόκλιση, για άλλους (τους περισσότερους σήμερα) θέτει ορισμένες βασικές παραμέτρους (π.χ. μια ναυτική χώρα δεν μπορεί να είναι χώρα χωρίς θάλασσα), αλλά υπάρχουν περιθώρια για διαφορετικές πολιτικές και αποκλίσεις με βάση άλλα κριτήρια, πολιτικά, πολιτισμικά, εθνικά, οικονομικά κ.α. Στα 130 και πλέον έτη από την πρώτη εμφάνιση της γεωπολιτικής έχει να παρουσιάσει διάφορες εκδοχές, ορισμένες από τις οποίες είναι ασύμβατες μεταξύ τους, σαν να πρόκειται για εντελώς διαφορετικές υποεπιστήμες, π.χ. η αμερικανική γεωστρατηγική σχολή και η γαλλική γεωπολιτική του περιβάλλοντος. Η γεωπολιτική, με τα πολλά πρόσωπά της, έχει περάσει από διάφορες φάσεις από το 1890 μέχρι σήμερα:

α. 1890-1945: Πρόκειται για τη γνωστή ως κλασική γεωπολιτική, που αποτελούνταν από τη γερμανική *Geopolitik*, που εμπνεύστηκε από τη βιολογία, και

¹⁰ Nicholas, Spykman, *The Geography of the Peace*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1944.

την αγγλοσαξονική σχολή (*geopolitics*) της διαπάλης μεταξύ θαλάσσιων και χερσαίων μεγάλων κρατών.

β. 1960-1975: Είναι η εποχή που αποτελεί μέρος της σκληρής εκδοχής του ρεαλισμού, της «πολιτικής της ισχύος» (της *Realpolitik*), κυρίως στις ΗΠΑ και εν μέρει στη Βρετανία.

γ. 1975-1989: Αναφύονται δύο εντελώς διαφορετικοί γεωπολιτικοί κλάδοι, η γεωστρατηγική (*geostrategy*) και «υψηλή στρατηγική» (*grand strategy*), κυρίως στις ΗΠΑ και εν μέρει στη Βρετανία, και η νέα γεωπολιτική, η γαλλική *géopolitique*, που δίνει έμφαση στην περιβαλλοντική διάσταση.

δ. 1990-σήμερα: Πρόκειται για τη μετα-διπολική εποχή των πλειόνων τάσεων, με διάφορες μεγαλειώδεις «πανοραμικές» εκδοχές, με κύρια νέα τάση την κριτική γεωπολιτική (*critical geopolitics*), αρχικά στις ΗΠΑ¹¹.

Ο Kaplan από την άλλη πλευρά, αναφέρει ότι οι γεωγραφικές και περιβαλλοντικές συνθήκες ενός κράτους, όπως φυσικό μέγεθος, σχήμα, οι φυσικοί πόροι, το κλίμα, προκαθόριζαν πολιτικά γεγονότα και περιφερειακούς πολέμους, ενώ οι σημαντικότερες συγκρούσεις της ανθρωπότητας δεν έγιναν για κάποιες ιδέες, αλλά για τον έλεγχο εδαφών. Οι χάρτες υποστηρίζει, ότι λένε αρκετά και σημαντικά για τις επερχόμενες συγκρούσεις και τον αγώνα εναντίον της μοίρας, συμπληρώνοντας ότι εκείνοι που ξεχνούν τη γεωγραφία δεν μπορούν ποτέ να τη νικήσουν, δίνοντας έμφαση στη σημασία της γεωπολιτικής ανάλυσης¹². Οι λαοί και οι ιδέες επηρεάζουν τα γεγονότα σε μεγάλη έκταση, όμως στην πράξη η γεωγραφία είναι εκείνη που τα προκαλεί. Οι λαοί ζουν στη γεωγραφία και η γεωγραφία τους παρέχει την αξία και την ταυτότητα του χώρου.

Συνεπώς η γεωγραφία, ως δώρο Θεού, δεν είναι απλά ένας από τους παράγοντες ισχύος, αλλά θα πρέπει να ειδωθεί ως το πλαίσιο, εντός του οποίου, οικοδομούνται και αναπτύσσονται οι λοιποί παράγοντες. Είναι λοιπόν κατά συνέπεια, προφανής η σχέση γεωγραφίας, ισχύος και στρατηγικής. Η γεωγραφική

¹¹ Αλέξης, Ηρακλειδής, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ, 2015, σ. 217.

¹² Robert D., Kaplan, *The Revenge of Geography. What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Random House, New York, 2012. Βλ. επίσης, *περί της γεωγραφίας ως παράγοντα ισχύος*, στο Ι. Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις Ινφογνώμων, Αθήνα, 2011.

θέση μιας χώρας στον παγκόσμιο χάρτη έχει σημαντική επίδραση στην ιεραρχία της στην παγκόσμια σκηνή, αλλά και στη διαμόρφωση των σχέσεων της με τις γειτονικές χώρες¹³. Έχει λοιπόν σημασία αν μια χώρα γειτνιάζει με περιοχές συγκρούσεων, εθνοτικών διενέξεων, στρατηγικών συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων, καθώς και αν μια χώρα διαθέτει η ίδια στρατηγικές πρώτες ύλες ή ενεργειακούς πόρους (παράδειγμα Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν). Επίσης, σημαντικό στοιχείο ισχύος συνιστά η εγγύτητα, ή η πρόσβαση σε κύριες θαλάσσιες οδούς και η δυνατότητα ελέγχου στρατηγικών αξόνων. Η γεωγραφική θέση αποτελεί συστατικό στοιχείο της γεωπολιτικής σημασίας της, αλλά και της σχετικής ισχύος της και επηρεάζει τις εθνικές ικανότητες και τον προσανατολισμό της εξωτερικής της πολιτικής, παρέχοντας πλεονεκτήματα ή επιβάλλοντας περιορισμούς.

Η γεωστρατηγική έχει ταυτιστεί με την έννοια της ισχύος, αποτελώντας τη σύνδεση της στρατηγικής με τη γεωπολιτική. Είναι προφανές ότι πολλοί παράγοντες επιδρούν στη διαμόρφωσή της, όπως η μορφολογία του χώρου, οι κλιματολογικές συνθήκες, η γειτνίαση με άλλους κρατικούς δρώντες, οι πρώτες ύλες και οι ενεργειακές πηγές, οι οικονομικές συνθήκες, ο πληθυσμός και η δημογραφική κατάσταση, η τεχνολογία, η στρατιωτική ισχύς, προκειμένου να καταστεί δυνατή η κατανόηση της διεθνούς κατάστασης και η θέση των κρατών σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον. Η γεωστρατηγική ανάλυση βοηθά στην εξαγωγή συμπερασμάτων για τους παραπάνω παράγοντες σε μια συγκεκριμένη περιοχή και στην κατανόηση του τρόπου που σε κάθε περίπτωση ενήργησαν ή ακόμη και στην πρόβλεψη για το πώς αναμένεται να ενεργήσουν στο μέλλον οι διάφοροι γεωστρατηγικοί δρώντες¹⁴.

Από την άλλη, η στρατηγική, η οποία καλείται να βρει λύσεις για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και των προκλήσεων του στρατηγικού περιβάλλοντος, έχει πολλές διαστάσεις και όλες μπαίνουν στο παιχνίδι, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Η έννοια της στρατηγικής αναφέρεται στο σχεδιασμό κινήσεων και στην επιλογή μεταβατικών στόχων (στρατιωτικών, οικονομικών, διπλωματικών) προς υλοποίηση των τελικών πολιτικών σκοπών. Ο Colin Gray θεωρεί ότι υπάρχουν δεκαεπτά ή περισσότερες από τις διαστάσεις

¹³ Ηλίας, Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα, 2004, σ.149.

¹⁴ Ι., Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις, Ινφογνώμων, Αθήνα, 2011.

αυτές: άνθρωποι, κοινωνία, πολιτισμός, πολιτική, έθιμα, οικονομία, κρατική οργάνωση και διοίκηση, πληροφορίες, στρατηγική θεωρία και δόγμα, τεχνολογία, επιχειρήσεις, στρατιωτική ηγεσία, γεωγραφία, τριβές - τύχη - αβεβαιότητα, αντίπαλος και χρόνος.¹⁵ Οι διαστάσεις αυτές θα πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν μεμονωμένα μεν, αλλά ταυτοχρόνως σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες.

Εξετάζοντας τώρα τον χώρο του Ν. Καυκάσου, υπό την έννοια του γεωπολιτικού φαινομένου, μπορεί κανείς εύκολα να διακρίνει τη στρατηγική αντίληψη της Δύσης και του NATO, σ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους και την προσπάθεια ανάσχεσης και αποκλεισμού, από τη Μεσόγειο και τη Κασπία Θάλασσα, της γεωπολιτικής «Καρδιάς της Γης», η οποία στην περίοδο του Ψυχρού Πολέμου ταυτιζόταν με τον σοβιετικό χώρο¹⁶. Στη μεταψυχροπολεμική βέβαια εποχή, ο αποκλεισμός της Ρωσίας δεν επιχειρείται με ναυτικές ή χερσαίες δυνάμεις, αλλά κυρίως με την πολιτική. Πολύ χαρακτηριστικά, καίριο ρόλο για τον Spykman έπαιζαν τα «περιφερειακά εδάφη» ή η «Στεφάνη» (Rimland), όπως τα ονόμασε, η περιοχή που βρισκόταν γύρω από την Κεντρική Γη (η εσωτερική ημισέληνος του Mackinder), η οποία μπορούσε να εμποδίσει τη μεγάλη χερσαία δύναμη της Κεντρικής Γης (Ρωσία) να αποκτήσει πρόσβαση και έξοδο στη θάλασσα¹⁷. Κατά τον Spykman, όποιος «ελέγχει τη Στεφάνη κυβερνά την Ευρασία» και όποιος «κυβερνάει την Ευρασία ελέγχει τις τύχες του κόσμου». Έτσι, με τη θεωρία του ο Spykman, έθεσε τις βάσεις για τη μετέπειτα πολιτική της «ανάσχεσης» της «σοβιετικής απειλής» που ανέπτυξε ο Kennan¹⁸.

«Η περιοχή που σήμερα αποτελεί τον πρώην Σοβιετικό Χώρο, εντασσόταν πάντοτε στο πλαίσιο λειτουργίας της παραπάνω στρατηγικής. Αποτελούσε, δηλαδή, περιοχή ανταγωνισμού ή συνεργασίας (κυρίως το πρώτο) μεταξύ της Ρωσίας και του εκάστοτε εξισορροπητή. Ζητούμενο για την πρώτη ήταν να καταστεί περιφερειακός ηγεμόνας, ενώ για το δεύτερο να αποτρέψει το ενδεχόμενο αυτό. Η Ρωσία, ενεργώντας υπό τον φόβο της περικύκλωσης από αντίπαλες δυνάμεις και έχοντας ως διαχρονικό στόχο την απόκτηση πρόσβασης στις νότιες

¹⁵ Colin, S. Gray, *Modern Strategy*, Oxford University Press, 1999, σ. 50.

¹⁶ Ι., Παρίσης, *Η ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΘΑΛΑΣΣΑ - Γεωστρατηγική Ανάλυση της Μεσογείου*, Εκδόσεις Λιβάνη, 2013.

¹⁷ βλ. εικόνα 1, του παραρτήματος «Β».

¹⁸ Nicholas, Spykman, *The Geography of the Peace*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1944.

θάλασσες, είχε ως προτεραιότητα την κυριαρχία στον γεωγραφικό χώρο που εκτεινόταν γύρω από αυτή. Κυριαρχία, η οποία θα της εξασφάλιζε το πρώτο και θα της άνοιγε το δρόμο για το δεύτερο. Το είδος πάντως της σχέσης Ρωσίας - Δύσης ως προς τον χώρο που καλύπτει το λεγόμενο ρωσικό «Εγγύς Εξωτερικό» δεν είχε μόνο αυτόνομο χαρακτήρα, αλλά εξαρτιόταν από το ευρύτερο πλαίσιο των ανά περιόδους σχέσεων μεταξύ των δύο πλευρών».¹⁹

Η προσπάθεια αυτή παρουσιάζεται με τη διεύρυνση του NATO προς ανατολάς, ενσωματώνοντας, ειδικά στη νότια περιοχή, χώρες όπως η Ρουμανία και η Βουλγαρία επί του Ευξείνου Πόντου και επιδιώκοντας τον άμεσο γεωστρατηγικό και γεωοικονομικό προσεταιρισμό της Ουκρανίας, της Γεωργίας ή της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν²⁰. Στην περίπτωση των δύο πρώτων, η Ρωσία εξέφρασε τη δυσφορία της, ειδικώς σε ό,τι αφορούσε την εγκατάσταση επί του εδάφους τους στρατιωτικών δυνάμεων της Συμμαχίας. Στη δεύτερη περίπτωση όμως αντέδρασε έντονα εξαναγκάζοντας το NATO σε ματαίωση κάθε σχεδίου περαιτέρω διεύρυνσης. Ο ολιγοήμερος πόλεμος στη Γεωργία τον Αύγουστο του 2008, ή στην Ουκρανία το 2014, έδειξαν ότι η Ρωσία δεν είχε την πρόθεση να επιτρέψει οποιαδήποτε προσπάθεια στρατηγικής περικύκλωσής της²¹. Όσον αφορά τη τρίτη περίπτωση, η σύγκρουση Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν, η οποία εξετάζεται ως μέρος του παγκόσμιου αγώνα εξουσίας στην ευρασιατική ήπειρο, αγνοώντας τις τοπικές κοινωνίες, η Ρωσία υπερασπίζεται το «εγγύς εξωτερικό» γεωστρατηγικό της περιβάλλον, διατηρώντας την επιρροή της στην περιοχή και αναβαθμίζοντας το ρόλο της.

Στην περίπτωση δε των μικρών κρατών, όπως είναι εδώ η Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, η γεωγραφική τους θέση, η οποία μπορεί να ειπωθεί και ως η δυνατότητα επικοινωνίας, επηρεασμού και ανάπτυξης οικονομικών και άλλων μορφών σχέσεων με τα γειτονικά κράτη, σε συνδυασμό με το τύπο του περιφερειακού και διεθνούς συστήματος, εντός του οποίου είναι υποχρεωμένα να δράσουν, ορίζει το είδος και το μέγεθος των απειλών και προκλήσεων για την

¹⁹ Αντώνης Σκοπινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 424.

²⁰ Η περικύκλωση και απομόνωση της Ρωσίας επιχειρείται μέσω της παρότρυνσης των γειτονικών κρατών που περιβάλλουν τα ρωσικά σύνορα, για προσχώρηση στους δυτικούς θεσμούς. Βλ. στο Κωστόπουλος, Δ., «Η Γεωπολιτική της Ευρασίας και η Ανάδυση της Ρωσίας», Χίος, 2021, σ. vi.

²¹ Ι., Παρίσης, *Η ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΘΑΛΑΣΣΑ - Γεωστρατηγική Ανάλυση της Μεσογείου*, Εκδόσεις Λιβάνη, 2013.

ασφάλειά τους. Συνήθως, η γεωγραφική θέση ενός μικρού κράτους και οι σχέσεις του με τις μεγάλες δυνάμεις, προσδιορίζουν το πολιτικό του μέλλον και τις επιδιώξεις του²².

1.2 Το Γεωπολιτικό Περιβάλλον του Ν. Καύκασου

Ο Καύκασος, ο οποίος διακρίνεται για την εθνοτική, γλωσσική, πολιτισμική και θρησκευτική ποικιλομορφία του²³, διαιρείται γεωγραφικά στο Βόρειο Καύκασο που ανήκει στη Ρωσία και τον Νότιο Καύκασο, ο οποίος περιλαμβάνει τα ανεξάρτητα κράτη της Γεωργίας, του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας²⁴. Ως γέφυρα, αλλά και ως φυσικό εμπόδιο μεταξύ Ανατολής και Δύσης αποτελούσε πάντοτε πεδίο ανταγωνισμού διαφόρων αυτοκρατοριών, ενώ κατά τη νεότερη εποχή δύο αυτοκρατορίες έριζαν για την κυριαρχία στην περιοχή, η Οθωμανική και η Ρωσική. Χαρακτηριστικό των τριών *de facto* ανεξάρτητων δημοκρατιών που εμπλέκονται στις τρεις εκκρεμείς συγκρούσεις στο Νότιο Καύκασο είναι ότι στο πλαίσιο της Σοβιετικής Ένωσης απολάμβαναν σε μεγαλύτερο ή σε μικρότερο βαθμό κάποιου είδους αυτονομία. Συγκεκριμένα, η Αμπχαζία ανήκε στη δεύτερη βαθμίδα στην ιεραρχία του σοβιετικού ομοσπονδιακού συστήματος, δηλαδή αποτελούσε αυτόνομη δημοκρατία που είχε δικό της σύνταγμα και δικά της θεσμικά όργανα, χωρίς όμως το δικαίωμα της απόσχισης, ενώ η Νότια Οσσετία και το Ναγκόρνο - Καραμπάχ ανήκαν στην τρίτη βαθμίδα, δηλαδή αποτελούσαν αυτόνομες περιοχές εντός των Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (Σ.Σ.Δ.) που είχαν θεσμικά όργανα με περιορισμένες αρμοδιότητες σε πολιτιστικά κυρίως θέματα.²⁵

Η περιοχή του Καυκάσου, που βρίσκεται ανάμεσα στη σύγχρονη Ρωσία, την Τουρκία και το Ιράν, χαρακτηριζόταν πάντοτε από ιδιαίτερη αξία, τόσο λόγω της γεωγραφικής του θέσης, ως σύνορο της Ανατολής με τη Δύση, όσο και των πλούσιων ενεργειακών κοιτασμάτων (πετρελαίου και φυσικού αερίου) που υπήρχαν στο υπέδαφός του. Η διάλυση όμως της Σοβιετικής Ένωσης άνοιξε το δρόμο για εθνικιστικές διεκδικήσεις, εθνοτικές συγκρούσεις και διακρατικές

²² I., Παρίσης, *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις, Ινφογνώμων, Αθήνα, 2011.

²³ Οι περίπου 30 εκατομμύρια κάτοικοι Καυκάσιας, Σλαβικής, Ιρανικής και Τουρκικής εθνοτικής προέλευσης, μιλούν περισσότερες από 100 διαφορετικές γλώσσες και διαλέκτους.

²⁴ βλ. εικόνα 2, του παραρτήματος «B».

²⁵ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, London and New York: RoutledgeCurzon, Taylor & Francis e-Library, 2005, σ. 26.

αντιπαλότητες στην περιοχή, υπογραμμίζοντας τη μετάβαση από την πολυεθνική σοβιετική δομή στο μετα-σοβιετικό έθνος - κράτος, υπόθεση καθόλου εύκολη. Χαρακτηριστικά, τον Δεκέμβριο του 1991, όταν η αποσύνθεση της Σοβιετικής Ένωσης δηλώθηκε επίσημα, υπήρχαν 164 εθνο-εδαφικές συγκρούσεις στην επικράτειά της.²⁶ Η σύγκρουση μάλιστα μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν για το διαφιλονικούμενο θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ξεκίνησε πριν τη Σοβιετική κατάρρευση, ως αποτέλεσμα της χαλάρωσης των ιδεολογικών και πολιτικών περιορισμών και ως συνέχεια του «αρχαίου μίσους» μεταξύ θρησκευτικών και εθνοτικών ομάδων. Ορισμένοι μάλιστα αναλυτές, έχουν προτείνει ότι αυτή η τοπική σύγκρουση αποδυνάμωσε σοβαρά τη Σοβιετική Ένωση, υπονόμωσε την υποτιθέμενη ενότητα της σοβιετικής εθνικής ταυτότητας και έτσι άμεσα συνέβαλε στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες στοχεύσεις άλλαξαν αρκετά γρήγορα, αναδεικνύοντας τη στρατηγική αξία του Νοτίου Καυκάσου, στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων²⁷.

«Δύο βασικοί παράγοντες που ανέκαθεν επηρέαζαν σημαντικά τη γεωπολιτική της περιοχής, ήταν ο εθνικισμός και η θρησκεία. Ο ρόλος τους εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τη δυνατότητα του κέντρου να επιβάλει αποτελεσματικό έλεγχο της περιφέρειας, καθώς και από τη δυνατότητα εξωτερικών δρώντων να τις επηρεάσουν για δικό τους όφελος. Αυτό ισχύει και για τη μετά την ΕΣΣΔ περίοδο, όπου τρίτες δυνάμεις προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν την έξαρση του εθνικισμού σε βορρά και νότο, καθώς και τη σταδιακή εμφάνιση ριζοσπαστικών ισλαμικών κινημάτων. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το ριζοσπαστικό Ισλάμ, αποτελούσε πάντα τον βασικό αντίπαλο των ρωσικών συμφερόντων στον Καύκασο, αφενός λόγω της έντονα συγκρουσιακής του λογικής και αφετέρου λόγω του ότι αποτελούσε δύναμη ενοποιητικό παράγοντα του συνόλου της περιοχής (πλην Οσσετίας) εναντίον της Ρωσίας. Κάτι που τελικά απέτρεψε η ρωσική πλευρά. Σε κάθε περίπτωση, ο εθνικισμός και η θρησκεία, αν και επηρεάζονται από σειρά μη γεωπολιτικών παραμέτρων, πρέπει να γίνουν

²⁶ ÖZKAN BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, *Geopolitics*, 13:3, 2008, p.573.

²⁷ Erik Melander, *The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited: Was the War Inevitable?*, *Journal of Cold War Studies*, Volume 3, No 2, The MIT Press, 2001, p.48 και επίσης Ali, Askerov, «The Nagorno Karabakh Conflict. The Beginning of the Soviet End», University of North Carolina at Greensboro, 2020, p.56.

αντιληπτοί με γεωπολιτικούς όρους, καθώς παράγουν αντίστοιχου χαρακτήρα αποτελέσματα»²⁸.

Η περιοχή τώρα δεν διακρίνεται για τους δημοκρατικούς θεσμούς, την χρηστή διακυβέρνηση και τους θεσμούς νομιμότητας (τακτικές και ελεύθερες εκλογές, ανεξάρτητη δικαιοσύνη), αλλά δεν περιβάλλεται και από δημοκρατικά κράτη. Αντιθέτως, στα νότια βρίσκεται το Ιράν με θεοκρατικό καθεστώς, στα ανατολικά βρίσκονται τα κράτη της Κεντρικής Ασίας με αυταρχικού τύπου κυβερνήσεις, ενώ στα βόρεια βρίσκεται η Ρωσία, η οποία κινείται όλο και περισσότερο προς την απολυταρχική εξουσία.²⁹ Οι εκκρεμείς συγκρούσεις παραμένουν η βασική αιτία της αδυναμίας για δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις και η κύρια απειλή για την ανάπτυξη και τη σταθερότητα στο Νότιο Καύκασο. Σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει την επίλυση των «παγωμένων» συγκρούσεων αποτελεί η αδυναμία διατήρησης της κυριαρχίας των μητρικών χωρών επί των αναγνωρισμένων εδαφών τους και η έλλειψη της ικανότητας να ασκούν πραγματική εξουσία σε αυτά. Η έλλειψη από την πλευρά της κεντρικής κυβέρνησης, πόρων και εκπαιδευμένων αξιωματούχων και η ύπαρξη από την άλλη ισχυρών αποσχιστικών ομάδων που στηρίζονται στην εθνοτική συγγένεια και βρίσκονται στην περιφέρεια, εμποδίζουν την πρώτη να ασκήσει πραγματική εξουσία έξω από την πρωτεύουσα³⁰. Η μετάβαση από την άλλη, των κρατών από μια πλήρως κατευθυνόμενη οικονομία της σοβιετικής περιόδου προς μια ελεύθερη οικονομία της αγοράς οδηγεί συχνά, σε αρνητικά φαινόμενα, που συνοδεύουν την αλλαγή του κοινωνικού και οικονομικού συστήματος και εξακολουθούν να χαρακτηρίζουν τις χώρες. Η υιοθέτηση ασαφών και αλληλοσυγκρουόμενων νόμων, η συνεχής και ασυντόνιστη αλλαγή της νομοθεσίας, η ύπαρξη ισχυρής γραφειοκρατίας, η έλλειψη διαφάνειας και η διαφθορά στη δημόσια διοίκηση, αυξάνουν τον κίνδυνο της κοινωνικής σύγκρουσης και δυσχεραίνεται η επίλυση των εκκρεμών συγκρούσεων³¹.

²⁸ Αντώνη, Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 425.

²⁹ Svante Cornell et al., *Η Ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου: Ένας νέος κόμβος στην ευρωπαϊκή ασφάλεια*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2007, σ. 44.

³⁰ Δημήτριος, Φαρδέλας, «Ο ρόλος της Ρωσίας στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου», Ρόδος, 2015, σ.31.

³¹ «Σε ένα καθεστώς ημικρατικής οικονομίας κυριαρχούν μονοπώλια και ολιγοπώλια, με ισχυρές διασυνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις από το συγκεντρωτικό πολιτικοοικονομικό σύστημα». Βλ.

Ωστόσο, η τοποθεσία του Καυκάσου, μαζί με την ανεπαρκή επιβολή του νόμου και τη διαφθορά, σημαίνει ότι αποτελεί επίσης βασική διέλευση για τη διακίνηση όπλων, ναρκωτικών και ατόμων από την Κεντρική Ασία στην Ευρώπη. Σύμφωνα με έκθεση του 2011 του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ, για τη διεθνή στρατηγική ελέγχου των ναρκωτικών, αν και κανένα από τα κράτη του Νότιου Καυκάσου δεν είναι ένας μεγάλος παραγωγός ναρκωτικών, η περιοχή έχει αυξηθεί σε σημασία ως διάδρομος διέλευσης, καθώς βρίσκεται κατά μήκος των μεγάλων οδών διακίνησης ναρκωτικών από το Αφγανιστάν και το Ιράν, προς την Ευρώπη και Ρωσία. Η ΕΕ αναγνώρισε επίσης τον ρόλο της περιοχής ως διαδρομή λαθρεμπορίου και διακίνησης ναρκωτικών, με μια έκθεση της, σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας το 2010, σημειώνοντας ότι: «Πολλές χώρες της περιοχής βρίσκονται στη διαδρομή ηρωίνης μεταξύ του Αφγανιστάν και της ΕΕ»³².

Η παραπάνω πραγματικότητα ενισχύεται από το γεγονός ότι οι μη αναγνωρισμένοι πολιτικοί ηγέτες στις αποσχισμένες δημοκρατίες έχουν αναλάβει οι ίδιοι και όχι τα μητρικά τους κράτη την παροχή της ανθρώπινης ασφάλειας στους κατοίκους τους. Οι προϋποθέσεις εξασφάλισης της ανθρώπινης ασφάλειας περιλαμβάνουν την προστασία της ζωής, την κάλυψη των διατροφικών αναγκών, την ιατρική περίθαλψη, την εγκαθίδρυση λειτουργικών φορέων επιβολής του νόμου και άλλων φορέων δημόσιων υπηρεσιών. Η ΕΕ και οι Διεθνείς Οργανισμοί στην πορεία προς τον εκδημοκρατισμό και την αναπτυξιακή συνεργασία των κρατών του Νοτίου Καυκάσου δεν εστίασαν σε δομικές μεταρρυθμίσεις στο στρατό, την αστυνομία, τα τελωνεία και το νομικό σύστημα. Οι παραπάνω βασικοί κρατικοί θεσμοί αποτελούν τα πλέον μη μεταρρυθμισμένα τμήματα του κρατικού μηχανισμού που απολαμβάνουν μικρή αναγνώριση από το σύνολο των πολιτών. Η απουσία ελέγχου της ιεραρχίας των δυνάμεων ασφαλείας και η έλλειψη αυστηρής πειθαρχίας οδηγεί πολλές φορές σε μεθοριακά επεισόδια, σε παραβίαση της εκεχειρίας και στην εκδήλωση μικρών ή μεσαίου μεγέθους εχθροπραξιών κατά μήκος των συνόρων. Επιπλέον, η αδιαφάνεια, η διαφθορά και οι διασυνδέσεις με το οργανωμένο έγκλημα δημιουργούν προσωπικά συμφέροντα

σχετικά στο Πρεβεζάνος, Π., «Η Οικονομία του Αζερμπαϊτζάν και οι Οικονομικές και Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδα- Αζερμπαϊτζάν», Ετήσια Έκθεση 2019, Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Μπακού, 2020, σ.21.

³² German, Tracey, *The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus*, Journal of Muslim Minority Affairs, 32:2, 2012, σ. 224.

στα ανώτερα κλιμάκια των στρατιωτικών δυνάμεων και των δυνάμεων ασφαλείας για τη διατήρηση της υφιστάμενης κατάστασης³³.

Η εξωτερική πολιτική της Αρμενίας, μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ στηρίχθηκε σε δύο πυλώνες: τη σύγκρουση με το Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τις τεταμένες σχέσεις με την Τουρκία. Η απειλή δε που προήλθε από την Τουρκία, θεωρήθηκε τόσο ισχυρή που η Αρμενία καλλιεργούσε ενεργά τις σχέσεις ασφαλείας με τις άλλες μεγάλες δυνάμεις, κυρίως με τη Ρωσία, αλλά και με το Ιράν και στρατολογούσε δυνάμεις στην Αμερική για να αποκρούσει τις προθέσεις της Τουρκίας³⁴. Η συγκρουσιακή σχέση του Ερεβάν με την Άγκυρα πηγάζει από το ζήτημα της Γενοκτονίας των Αρμενίων και από τη μεροληπτική στάση της δεύτερης στον πόλεμο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Η Αρμενία υποστηρίζει σθεναρά τη διεθνή αναγνώριση της Γενοκτονίας, γεγονός που θεωρείται απαράδεκτο από την Τουρκία. Από την άλλη μεριά, η Τουρκία ζήτησε από την Αρμενία να σταματήσει τη βοήθεια προς το Καραμπάχ, κατά τη διάρκεια της πολεμικής διαδικασίας των αρχών της δεκαετίας του '90 και όταν αυτό δεν συνέβη αποφάσισε, σε κοινή γραμμή με το Αζερμπαϊτζάν, το κλείσιμο των συνόρων της για την Αρμενία. Τα δύο αυτά φλέγοντα θέματα είχαν ναυαγήσει τις όποιες προσπάθειες προσέγγισης, που είχαν λάβει χώρα κατά καιρούς από τις κυβερνήσεις των δύο χωρών.

Οι μειωμένοι συντελεστές ισχύος της Αρμενίας (γεωγραφία, πλουτοπαραγωγικές πηγές, πληθυσμός, πολιτικό σύστημα), καθώς και η θρησκευτική της διαφοροποίηση, ως ένα χριστιανικό κράτος που συνορεύει κυρίως με μουσουλμανικά (Τουρκία, Ιράν, Αζερμπαϊτζάν) σε συνδυασμό με τους προαναφερθέντες πυλώνες της εξωτερικής της πολιτικής, εξηγούν τη σύναψη στρατηγικής συμμαχίας με τη Ρωσία, στην προσπάθειά της να αντιμετωπίσει, κυρίως στρατιωτικά, την Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν, εφαρμόζοντας πλήρως τη στρατηγική της «εξωτερικής εξισορρόπησης». Η σχέση όμως αυτή εξυπηρετεί απόλυτα και τα ρωσικά συμφέροντα, διότι επιτρέπει στη Μόσχα τη στρατιωτική ανάπτυξη στο έδαφος της Αρμενίας, εξασφαλίζοντας την πολυπόθητη παρουσία στην περιοχή, η οποία αναμένεται να διατηρηθεί και στο μέλλον. Ταυτόχρονα, η

³³ ο.π., σ.31-32.

³⁴ Svante E., Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, p.146.

Αρμενία προσπαθεί να προωθήσει την ανάπτυξη σχέσεων με τις ΗΠΑ και την ΕΕ. Οι ΗΠΑ αποτέλεσαν, από την σύστασή της ως ανεξάρτητου κράτους στις αρχές της δεκαετίας του '90, τον μεγαλύτερο οικονομικό δωρητή της, στοχεύοντας στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της και στην εγκαθίδρυση δημοκρατικών δομών στο εσωτερικό της, μέσω θεμελιωδών μεταρρυθμίσεων. Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η «Συμφωνία Συνολικής και Ενισχυμένης Εταιρικής Σχέσης» που υπογράφηκε το Νοέμβριο του 2017 μεταξύ της ΕΕ και της Αρμενίας. Γενικά, η ισορροπημένη εξωτερική πολιτική του Ερεβάν και η διατήρηση τουλάχιστον του τρέχοντος επιπέδου συνεργασίας της Αρμενίας με τα κράτη της Δύσης αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, εξεταζόμενες υπό το πρίσμα της αυξανόμενης ρώσο-τουρκικής εταιρικής σχέσης την παρούσα χρονική περίοδο³⁵.

Η κομβική γεωγραφική τώρα θέση του Αζερμπαϊτζάν το καθιστά στρατηγικό παράγοντα με σαφή συμμετοχή στη διαμόρφωση της διεθνούς πολιτικής σκηνής. Η επένδυση δισεκατομμυρίων δολαρίων πολυεθνικών εταιριών στη χώρα, μέσω της υπογραφής του «Συμβολαίου του Αιώνα» το 1994, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, εξηγεί την κομβική σημασία της χώρας στους γεωπολιτικούς σχεδιασμούς της Δύσης. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθούν οι περιορισμένες προσπάθειες της Δύσης (ΗΠΑ και ΕΕ) στη δημοκρατική και οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα τον ρυθμιστικό ρόλο που εξακολουθεί να διαδραματίζει η Μόσχα στα τεκταινόμενα της περιοχής του Νοτίου Καυκάσου. «Η εξωτερική πολιτική του Αζερμπαϊτζάν βέβαια θα ήταν λάθος να χαρακτηριστεί καθαρά φιλοδυτική ή αντί-ρωσική. Η χώρα, παράλληλα με την επιθυμία της να αναπτύξει στενούς οικονομικούς δεσμούς με τη Δύση, αναγνωρίζει τον κομβικό ρόλο της Ρωσίας στην περιοχή και κυρίως στις διαπραγματεύσεις για τη διαφιλονικούμενη περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Απότοκο του γεγονότος αυτού είναι η παράλειψη έκφρασης πρόθεσης για είσοδο της χώρας στο ΝΑΤΟ, αλλά και οι συντονισμένες προσπάθειες να διατηρηθούν οι καλές σχέσεις με τη Ρωσία, κυρίως στον οικονομικό τομέα, εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό μια εξωτερική πολιτική πολλαπλών κατευθύνσεων (multi-vector policy). Σε ότι αφορά στις σχέσεις του με την Αρμενία, αυτές οριοθετούνται από το χρονίζον ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, προσδίδοντας στη στρατηγική του τον χαρακτηρισμό του

³⁵ Δημήτρης Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 65-66.

«Πολέμου Τριβής»³⁶. Το Μπακού επίσης, σε στενή συνεργασία με την Άγκυρα, επέβαλε οικονομική απομόνωση στο Ερεβάν, κλείνοντας το 1993 τα σύνορά του, ενώ παράλληλα, αύξησε κατακόρυφα τις αμυντικές του δαπάνες, ασκώντας με τον τρόπο αυτό περαιτέρω πίεση στη γείτονα Αρμενία. Ωστόσο, η προοπτική του ανοίγματος των συνόρων με την Τουρκία, τελικώς αναδεικνύεται σημαντικότερη για την Αρμενία από το άνοιγμα των συνόρων με το Αζερμπαϊτζάν, σύμφωνα με τις επιμέρους εκτιμήσεις των εμπορικών ροών που θα αναπτυχθούν και των συνεργιών που θα επιφέρει αυτή η εξέλιξη.³⁷

Επιγραμματικά, το τέλος του αυστηρού στρατιωτικού και πολιτικού σοβιετικού ελέγχου στην περιοχή, διαδέχτηκε η επιστροφή μεγάλων παγκόσμιων και περιφερειακών δρώντων (όπως το ΝΑΤΟ και η ΕΕ), άλλοι σε μεγαλύτερο και άλλοι σε μικρότερο βαθμό. Οι κυριότεροι παράγοντες για την εκδήλωση του ενδιαφέροντος αυτού, ήταν η εγγύτητα στην τραυματισμένη Ρωσία και αφετέρου τα μεγάλα ενεργειακά αποθέματα στην περιοχή. Ιδιαίτερα το κενό ισχύος της Ρωσίας και οι αποσχιστικές και εθνικιστικές τάσεις των καυκάσιων πληθυσμών, δημιούργησαν γόνιμο έδαφος για την ανάδειξη δύο άλλων παραγόντων, την Τουρκία και το Ιράν. «Τα γεωπολιτικά δεδομένα στον Καύκασο εξαρτιόνταν -όσο ο τελευταίος ελεγχόταν από τη Ρωσία/ΕΣΣΔ- από τη λειτουργία του σχήματος: κέντρο (Ρωσία) - περιφέρεια (Καύκασος) - δράση εξωτερικών παικτών. Η αποδυνάμωση του πρώτου, οδηγούσε σε εμφάνιση αποσχιστικών τάσεων στον δεύτερο και τελικά στην παρέμβαση εξωτερικών δυνάμεων που είχαν κυρίως, ως στόχο την αποδυνάμωση της θέσης της Ρωσίας στην περιοχή»³⁸. Σύμφωνα δε με τον Cornell, η λογική μηδενικού αθροίσματος που διέπει τη σχέση μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας, είναι αυτή που επέτρεψε στους ξένους δρώντες να αποκτήσουν ρόλο στον Καύκασο, υποστηρίζοντας το ένα κράτος εναντίον του άλλου³⁹.

³⁶ ο.π. σ. 66.

³⁷ Βλ. σχετικά στο ΥΠΕΞ/Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Εξωστρέφειας. Διαθέσιμο στο <http://www2.mfa.gr/infofiles/rad7110BETHSIA%20EKTHESH%20ARMENIA%202012.pdf>.

³⁸ Αντώνης, Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 425.

³⁹ Svante E., Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, p.145.

1.3 Το Γεωοικονομικό Περιβάλλον του Ν. Καύκασου

Από τους κυριότερους εκπρόσωπους της γεωστρατηγικής, ο ρεαλιστής διεθνολόγος, Edward Luttwak⁴⁰, υποστηρίζει ότι η «γεωοικονομία» παίρνει πλέον τη θέση της γεωπολιτικής (ή θα είναι η κύρια γεωπολιτική του σήμερα και του αύριο), με την κατ' αυτόν σύγκρουση στο οικονομικό πεδίο παγκοσμίως, μεταξύ ΗΠΑ - Κίνας. Ο Brzezinski από την άλλη, παρουσιάζει την παγκόσμια «σκακιέρα» που αποτελείται από την Ευρασία (λίγο πολύ στο σκεπτικό του Mackinder) και παρουσιάζει διάφορες γεωοικονομικές στρατηγικές με τις οποίες οι ΗΠΑ θα κατορθώσουν να έχουν εκεί τον έλεγχο και την πρωτοκαθεδρία⁴¹.

Η περιοχή της Κασπίας θάλασσας χαρακτηρίζεται από πλούσια ενεργειακά αποθέματα και αποτελεί ιδιαίτερα κρίσιμο κόμβο, ικανό να μεταβάλει τον παγκόσμιο ενεργειακό χάρτη και να επαναπροσδιορίσει τις σχέσεις των κρατών στη διεθνή σκακιέρα. Η γεωοικονομική σημασία της περιοχής έγκειται στο γεγονός πως αποτελεί κόμβο, από τη μία, ανάμεσα στη Μ. Ανατολή, τον Περσικό Κόλπο, με το ευρωπαϊκό τμήμα της Ρωσίας και από την άλλη, της Τουρκίας με την περιοχή της Κασπίας Θάλασσας. Έτσι, από εκεί περνούν αναγκαστικά οι ροές ενεργειακών αποθεμάτων, αλλά και σημαντικές σιδηροδρομικές αρτηρίες και δίκτυα. Ο Ν. Καύκασος, ενταγμένος στη συγκεκριμένη περιοχή, προσλαμβάνει εξέχουσα στρατηγική σημασία, καθώς αποτελεί το σημείο συνάντησης της Ρωσίας, της Μέσης Ανατολής και της Κεντρικής Ασίας.

Ο συγκεκριμένος χώρος χαρακτηρίζεται επίσης από πολλές περίπλοκες εδαφικές και πολιτικές διαφορές, μεταξύ των κρατών που τον συνθέτουν (Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν), αλλά και των γειτονικών στην περιοχή κρατών (Ρωσία, Τουρκία, Ιράν), δημιουργώντας ένα σκληρό διασυνδέσεων, αντιπαλότητας, εντάσεων και συγκρούσεων στην πλούσια αυτή περιοχή. Η πλούσια σε ενεργειακά αποθέματα περιοχή της Κασπίας θάλασσας επανήλθε στο προσκήνιο του διεθνούς ενδιαφέροντος, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, προκαλώντας τον ανταγωνισμό, που σε αρκετές περιπτώσεις θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως έντονος, τόσο μεταξύ των κρατών της περιοχής, όσο και μεταξύ άλλων χωρών. Το

⁴⁰ E., Luttwak, *The Endangered American Dream*, New York: Simon and Schuster, 1993.

⁴¹ Z. Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα, Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*. Αθήνα Λιβάνη, 1997, σελ. 223.

ζητούμενο βέβαια σε όλες τις περιπτώσεις ήταν ο έλεγχος των ενεργειακών κοιτασμάτων, καθώς και των οδών μεταφοράς τους. Ο ανταγωνισμός αυτός ήταν και εξακολουθεί να είναι μεγάλος, υπογραμμίζοντας τη στρατηγική αξία της περιοχής στη διεθνή πολιτική, εξαιτίας του γεγονότος ότι το Αζερμπαϊτζάν, στην κατοχή του οποίου βρίσκονται τα σημαντικότερα ενεργειακά αποθέματα της περιοχής, δεν έχει πρόσβαση στην ανοικτή θάλασσα και επομένως ο μόνος τρόπος για την μεταφορά τους είναι μέσω της κατασκευής αγωγών⁴². Ο Brzezinski, πρώην Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας των ΗΠΑ και στρατηγικός αναλυτής του Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος και έγινε σύμβουλος της BP/Amoco κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Κλίντον, χαρακτήρισε το Αζερμπαϊτζάν ως το ζωτικά σημαντικό «φελλό», που ελέγχει την πρόσβαση στο «μπουκάλι» που περιέχει τα πλούτη της λεκάνης της Κασπίας Θάλασσας και Κεντρικής Ασίας.⁴³

«Από τα τέλη του 19ου αιώνα, ξένες εταιρείες επένδυσαν μεγάλα κεφάλαια στο Αζερμπαϊτζάν, τόσο στον τομέα της εξόρυξης, όσο και στον τομέα της μεταφοράς του προς τη Δύση. Εκείνη μάλιστα την εποχή, κατασκευάστηκε ο μεγαλύτερος παγκόσμια αγωγός μεταφοράς πετρελαίου, με τερματικό σταθμό το Μπατούμι της Μαύρης θάλασσας. Στις αρχές του 20ου αιώνα δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κενό ισχύος στην περιοχή, λόγω της κατάρρευσης του ρωσικού κράτους. Έτσι, ο οθωμανικός έλεγχος της κρατικής πετρελαϊκής βιομηχανίας αρχικά, ο αντίστοιχος βρετανικός που ακολούθησε και ο τελικός ρωσικός που σφραγίστηκε από την είσοδο του ρωσικού στρατού στη χώρα το 1920, αποτέλεσαν το φυσικό επακόλουθο των ανακατατάξεων, αλλά και των γενικότερων ζυμώσεων που έλαβαν χώρα στην περιοχή, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Αργότερα, κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο αζέρικος «μαύρος χρυσός» αποτέλεσε τον διακαή πόθο της διψασμένης για ενέργεια Γερμανίας, λόγω της εξέλιξης των πολεμικών επιχειρήσεων»⁴⁴.

Η Δύση από την άλλη, άργησε και εκείνη για λίγα χρόνια να αποκτήσει ουσιαστική παρουσία στην περιοχή, ούσα πιθανότατα και εκείνη σε φάση διαμόρφωσης της στρατηγικής της μετά την απότομη κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Οι

⁴² βλ. εικόνα 3, του παραρτήματος «B».

⁴³ Brzezinski, Z., *Η μεγάλη σκακιέρα. Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, Αθήνα, Λιβάνη, 1997. σ. 129.

⁴⁴ Δημήτρης, Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 22.

ΗΠΑ περιορίστηκαν έτσι σε μια πολιτική παροχής οικονομικής βοήθειας προς τις ανεξάρτητες δημοκρατίες του Ν. Καυκάσου υποστηρίζοντας μεν, παθητικά δε, την πολιτική απομάκρυνσής τους από τη ρωσική σφαίρα επιρροής. Η αλλαγή της πολιτικής των ΗΠΑ θα πρέπει να εντοπιστεί στα τέλη του 1993 και εν πολλοίς σχετίζεται με την εκτίμηση ότι η περιοχή της Κασπίας διαθέτει τεράστιες ποσότητες πετρελαίου και φυσικού αερίου. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε αφενός να σημάνει μεγάλα κέρδη για τις δυτικές εταιρείες που θα συμμετείχαν στην εκμετάλλευση και αξιοποίησή τους και αφετέρου -το κυριότερο- τη δυνατότητα πρόσβασης στις ΗΠΑ και τους συμμάχους τους σε ενεργειακούς πόρους που θα μείωναν εν τέλει την εξάρτησή τους, τόσο από την παραγμένη Μ. Ανατολή, όσο και από την εν δυνάμει ανταγωνιστική Ρωσία.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, στα τέλη του 20ου αιώνα, αναζωπύρωσε το ενδιαφέρον των ξένων εταιρειών για τα κοιτάσματα του Μπακού, δημιουργώντας ευνοϊκότερες συνθήκες για τη δραστηριοποίησή τους εκεί. Έτσι, στις 20 Σεπτεμβρίου του 1994 υπογράφηκε η Συμφωνία Επιμερισμού Παραγωγής, γνωστή και ως «Συμβόλαιο του Αιώνα», ανάμεσα στην κυβέρνηση του Αζερμπαϊτζάν και δυτικές πετρελαϊκές εταιρείες (μεταξύ αυτών η BP, η Exxon, η Amoco και η Pennzoil), όπου προέβλεπε τη δημιουργία κοινοπραξίας με την επωνυμία AIOC (Azerbaijan International Operating Consortium)⁴⁵. Από τη συγκεκριμένη κοινοπραξία αποκλείστηκε η συμμετοχή του Ιράν, ύστερα από ισχυρές πιέσεις των Αμερικανών, γεγονός που οδήγησε στη χειροτέρευση των σχέσεων Τεχεράνης - Μπακού και είχε ως αποτέλεσμα την υποστήριξη της Αρμενίας από το Ιράν, στον πόλεμο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Τέθηκε έτσι το ζήτημα της μεταφοράς των ενεργειακών αυτών ποσοτήτων προς τη Δύση και μάλιστα κατά τρόπο που θα εξυπηρετούσε τα γεωπολιτικά συμφέροντά της τελευταίας. Σε ότι αφορά τη Ρωσία, αυτό σήμαινε δημιουργία αξόνων μεταφοράς που θα παρέκαμπταν το ρωσικό έδαφος, ώστε να μειωθεί η εξάρτηση των δυτικών κρατών από αυτή, τόσο σε επίπεδο προμηθευτή, όσο και σε επίπεδο διαμετακόμισης.⁴⁶

⁴⁵ Συμμετείχαν 11 ξένες πετρελαϊκές εταιρίες από 7 χώρες του κόσμου. Βλ. σχετικά στο https://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/24_folder/24_articles/24_aioc.html.

⁴⁶ Αντώνης, Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ.187.

Το πετρέλαιο του Αζερμπαϊτζάν έχει μεγάλη στρατηγική σημασία για τη Δύση, για μια σειρά από λόγους, οι κυριότεροι από τους οποίους είναι οι εξής:

α. Είναι εξαιρετικής ποιότητας.

β. Το μεγαλύτερο τμήμα της παραγωγής προορίζεται για εξαγωγή. Ήδη από το 1899, το Αζερμπαϊτζάν κατείχε την πρώτη θέση παγκοσμίως στην παραγωγή και διύλιση πετρελαίου και κάλυπτε την παραγωγή του μισού όγκου πετρελαίου στον κόσμο.

γ. Δεν υπόκειται σε περιορισμούς, αφού το Αζερμπαϊτζάν δεν είναι χώρα του ΟΠΕΚ.

δ. Ένα σημαντικό μέρος της ολοένα και περισσότερο αυξανόμενης ζήτησης της Ευρώπης μπορεί να καλυφθεί από τα συγκεκριμένα αποθέματα, δίνοντας ουσιαστική λύση στην ενεργειακή εξάρτηση της Ευρώπης από τη Ρωσία.

Εκτός όμως από τα κοιτάσματα πετρελαίου, η χώρα διαθέτει και σημαντικά υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου, τα οποία της προσδίδουν ακόμα περισσότερο κύρος στη διεθνή πολιτική αρένα. Το Αζερμπαϊτζάν έγινε εξαγωγός χώρα φυσικού αερίου το 2007. Οι περισσότερες εξαγωγές φτάνουν στην Τουρκία, ενώ η εξαγωγή των κοιτασμάτων φυσικού αερίου της χώρας, με κατεύθυνση τη Δύση, βρίσκεται σε πλήρη σύμπλευση με την προσπάθεια της ΕΕ να απεμπλακεί από το μονοπώλιο της ρωσικής GAZPROM και να οδηγήσει την οικονομία της στην μεταβατική εποχή της απεξάρτησης από το ρυπογόνο πετρέλαιο⁴⁷.

Ο λαός του Αζερμπαϊτζάν απέκτησε την ευκαιρία να χρησιμοποιήσει αυτό το ισχυρό χαρτί που διέθετε στα χέρια του, την ουσιαστική δηλαδή εκμετάλλευση των ενεργειακών του αποθεμάτων, μέσω της κατασκευής αγωγών, όπως προαναφέρθηκε, που θα επέτρεπαν την ασφαλή μεταφορά τους στις περιοχές ενδιαφέροντος, μετά την αποκατάσταση της ανεξαρτησίας του το 1991. Η μεταφορά του αζέριου πετρελαίου γίνεται με ένα σύστημα αγωγών, η κατασκευή του οποίου ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1990. Πιο συγκεκριμένα, η μεταφορά προς τη Ρωσία πραγματοποιείται από τον αγωγό Μπακού -

⁴⁷ Δημήτρης, Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 23-25.

Νοβοροσίσκ, με χωρητικότητα 100.000 βαρέλια την ημέρα, η μεταφορά προς τη Γεωργία με τον αγωγό Μπακού - Σούπσα, με χωρητικότητα 145.000 βαρέλια την ημέρα και προς την Τουρκία με τον αγωγό Μπακού - Τιφλίδα - Τσεύχάν, με χωρητικότητα 1.000.000 βαρέλια την ημέρα⁴⁸.

Το Αζερμπαϊτζάν λοιπόν, χρησιμοποιώντας τον ενεργειακό πλούτο που διαθέτει, προσπαθεί αφενός να δημιουργήσει έναν νέο ενεργειακό άξονα με τη Δύση, χωρίς όμως να δημιουργήσει εντάσεις στις σχέσεις του με τη Ρωσία και αφετέρου να ισχυροποιήσει την εικόνα του διεθνώς. Τα κέρδη που προσδοκά να αποκομίσει από αυτή τη στρατηγική εμφανίζουν διπλό χαρακτήρα. Από τη μία μεριά, η περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη της χώρας, ως αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης των ενεργειακών της πόρων (όμως, ο πλούτος αυτός δεν διαχέεται στο μεγάλο μέρος του πληθυσμού)⁴⁹. Από την άλλη μεριά, η βελτίωση της εικόνας του νεοσύστατου κράτους αναμένεται ότι θα εξασφαλίσει τη διπλωματική υποστήριξη της Δύσης στο χρονίζον πρόβλημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

Το συμπέρασμα λοιπόν που προκύπτει, είναι ότι το γεωοικονομικό περιβάλλον της περιοχής του Καυκάσου, συνδυάζει αυξημένα επίπεδα ανταγωνισμού μεταξύ των άμεσων εμπλεκομένων - δρώντων της περιοχής, καθώς και των περιφερειακών δυνάμεων από τη μία πλευρά, αλλά και επίπεδα αλληλεξάρτησης συμφερόντων από την άλλη. Σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό, το σημερινό παιχνίδι μεταξύ περιφερειακών δρώντων - κυρίως Τουρκίας και Ιράν - και παγκόσμιων δυνάμεων - ΗΠΑ, Ευρωπαϊκή Ένωση, Κίνα και Ρωσία - διαφέρει σε βαθμό, αλλά όχι σε είδος από τον αγώνα μεταξύ Ρωσικής και Βρετανικής Αυτοκρατορίας για τον έλεγχο της Κεντρικής Ασίας τον 19^ο αιώνα.⁵⁰

Γενικότερα, η γεωγραφία της περιοχής και η ανυπαρξία θαλάσσιας διεξόδου, οδήγησε στο μετασχηματισμό της «Διπλωματίας του Πετρελαίου» στη «Διπλωματία των Αγωγών», κεντρική συνιστώσα του γεωπολιτικού παιχνιδιού στην

⁴⁸ βλ. <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=AZE>.

⁴⁹ «Ο διαθέσιμος πλούτος και κατ' επέκταση η καταναλωτική δυνατότητα συγκεντρώνεται στα 40-50.000 μέλη της άρχουσας τάξεως (δηλαδή το 0,5% του πληθυσμού). Σε ένα καθεστώς ημικρατικής οικονομίας κυριαρχούν μονοπώλια και ολιγοπώλια, με ισχυρές διασυνδέσεις και αλληλεξαρτήσεις από το συγκεντρωτικό πολιτικοοικονομικό σύστημα». βλ. στο Πρεβεζάνος, Π., «Η Οικονομία του Αζερμπαϊτζάν και οι Οικονομικές και Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αζερμπαϊτζάν», Ετήσια Έκθεση 2019, Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Μπακού, 2020, σ. 4.

⁵⁰ ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, *Geopolitics*, 13:3, 2008, p.576.

ευρύτερη περιοχή, και συνεπώς η κατασκευή των αγωγών και η μεταφορά των υδρογονανθράκων της Κασπίας αποτελούν πολύ σημαντικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση των διακρατικών σχέσεων στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου, συμπαρασύροντας στην παρούσα ανάλυση και τη διένεξη στην περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ⁵¹.

Ο Νότιος Καύκασος υπήρξε σταθερά ένας σημαντικός διάδρομος μεταφορών, ιδίως επιτρέποντας την διοχέτευση υδρογονανθράκων από την Κασπία Θάλασσα στις διεθνείς αγορές, χωρίς την ανάγκη διέλευσης από τη ρωσική επικράτεια. Η ανάπτυξη της υποδομής των αγωγών επιτρέπει στα ευρωπαϊκά κράτη να εντείνουν την ενεργειακή τους ασφάλεια διαφοροποιώντας τα από τον έλεγχο της Ρωσίας. Κατά συνέπεια, οι σημαντικές επενδύσεις κατά την τελευταία δεκαετία, οδήγησαν στην ανάπτυξη του νότιου διαδρόμου πετρελαίου και φυσικού αερίου μεταξύ της Κασπίας και της Μεσογείου Θάλασσας που απέφερε σημαντικά οικονομικά οφέλη και ασφάλεια. Η πιθανότητα λοιπόν, ανανέωσης της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ θα μπορούσε να εκτροχιάσει τα σχέδια κατασκευής νέων αγωγών στην περιοχή.⁵²

⁵¹ Δημήτριος, Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 2.

⁵² German, Tracey, *The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus*, Journal of Muslim Minority Affairs, 32:2, 2012, σ.225.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ιστορική Αναδρομή της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ

2.1 Γενικά

Η σύγκρουση στον αυτόνομο θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ έχει τις ρίζες της στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και συνιστά «τη συνέχεια (με κορύφωση το εγχείρημα ανεξαρτησίας και ίδρυσης της αμφιλεγόμενης «Δημοκρατίας Ναγκόρνο-Καραμπάχ» το 1988) των διεκδικήσεων αυτοδιάθεσης της εθνοτικής ομάδας των Αρμενίων της περιοχής, που εντοπίζονται από το 1917-8, δηλαδή από την εποχή της αλλαγής του καθεστώτος της τσαρικής Ρωσικής Αυτοκρατορίας σε Μπολσεβικική κομμουνιστική διακυβέρνηση»⁵³.

Η έννοια «εθνότητα» περιγράφει τα μέλη μιας διακριτής ομάδας ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από ορισμένα πολιτισμικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, ήθη και έθιμα, ενδυμασία) και έχει συνείδηση της διαφορετικότητάς της σε σχέση με άλλες παρόμοιες ομάδες⁵⁴. Από την άλλη, το «έθνος» αναφέρεται στην ύπαρξη μιας σχετικά ομοιογενούς πολιτισμικά ομάδας που ταυτίζεται με μια οριοθετημένη κρατική επικράτεια. Η εθνοτική ταυτότητα προϋπάρχει του εθνικού κράτους, σε αντίθεση με την εθνική ταυτότητα που είναι το αποτέλεσμα μιας σύνθετης διαδικασίας που πραγματοποιείται στα πλαίσια του εθνικού κράτους. Ο όρος τώρα «εθνοτική σύγκρουση» αναφέρεται στις ένοπλες συρράξεις μεταξύ εθνοτήτων που διαβιούν εντός του ίδιου κράτους.⁵⁵

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης "ξύπνησε" ξανά το ζήτημα της μοίρας του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και έτσι η διακήρυξη ανεξαρτησίας τόσο της Αρμενίας, όσο και του Αζερμπαϊτζάν το 1991, πυροδότησε, ως ήταν αναμενόμενο, την έναρξη αρχικά τοπικών και εν συνεχεία εκτεταμένων εχθροπραξιών, οι οποίες κόστισαν τη ζωή σε 30.000 ανθρώπους, έφεραν στο προσκήνιο την απειλή μιας

⁵³ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ "ΣΑΧ-ΜΑΤ" ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020, σ.7.

⁵⁴ T.R. Gurr and B. Harff, *Ethnic Conflict in World Politics*, Oxford: Westview Press, 1994, σ. 2-7, όπως αναφέρεται στο Μάνος Καραγιάννης, *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μία Συγκριτική Ανάλυση*, Αθήνα: ΕΚΕΜ, Κείμενο Εργασίας 2/Δεκέμβριος 2005, σ. 9.

⁵⁵ Μάνος Καραγιάννης, *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μία Συγκριτική Ανάλυση*, Αθήνα, ΕΚΕΜ, Κείμενο Εργασίας 2/Δεκέμβριος, 2005, σ. 9-10.

ευρύτερης περιφερειακής σύγκρουσης και οδήγησαν στον εκτοπισμό ενός εκατομμυρίου άλλων πριν από την επίτευξη μιας εκεχειρίας - και πάλι με τη μεσολάβηση της Ρωσίας - το 1994. Χωρίς μια μόνιμου χαρακτήρα ειρηνευτική συμφωνία, η σύγκρουση έλαβε έκτοτε τη μορφή περιστασιακών αψιμαχιών, μέχρι τις τελευταίες μάχες που ξεκίνησαν στα τέλη Σεπτεμβρίου του 2020.

Στις 10 Νοεμβρίου του 2020 με την υπογραφή της εκεχειρίας⁵⁶, ο πρόσφατος πόλεμος στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ έφτασε στο τέλος του, με νίκη των Τουρκοαζέρων και την παραχώρηση εδαφών από την πλευρά των Αρμενίων. Μια τριμερής συμφωνία μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν, της Αρμενίας και της Ρωσίας φαίνεται να σηματοδοτεί το τέλος μιας σύγκρουσης, για την κυριαρχία στον ορεινό θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Ωστόσο, ο πόλεμος δεν διευκρίνισε το πολιτικό καθεστώς του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ούτε και αναφέρεται ρητά στα επίσημα όριά του. Μετά από μήνες παρακολούθησης της μίας κρίσης μετά την άλλη στη μετα-σοβιετική σφαίρα επιρροής του, ο πρόεδρος Πούτιν επαναβεβαίωσε τον ρόλο της Ρωσίας ως περιφερειακού εγγυητή σταθερότητας, δίνοντας επίσης την δυνατότητα να αποκτήσει σημαντικότερη επιρροή στη δίοδο του νότιου Καύκασου, με σχεδόν 2.000 ρώσους στρατιωτικούς οι οποίοι θα λειτουργήσουν ως "ειρηνοποιοί". Η λήξη του πολέμου των 44 ημερών, επέφερε σημαντικές γεωπολιτικές ανακατατάξεις στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Με τις πρόσφατες συγκρούσεις, οι δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν κατέλαβαν τόσο εδάφη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, όσο και εδάφη εκτός του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, τα οποία είχαν καταλάβει αρμενικές δυνάμεις μετά το 1991 και κατείχαν (ωστόσο) παράνομα. Από την άλλη μεριά, η πολιτικό-στρατιωτική υποστήριξη της Τουρκίας και η παροχή σύγχρονων οπλικών συστημάτων από το Ισραήλ προς το Αζερμπαϊτζάν, έγειρε την πλάστιγγα του πολέμου, καθορίζοντας κυριολεκτικά τον νικητή.

2.2 Η Εξέλιξη της Σύγκρουσης

Ο αυτόνομος θύλακας του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, έκτασης 1.700 τ. μιλίων, βρίσκεται στον νότιο Καύκασο, στα νότια σύνορα της Αρμενίας και του

⁵⁶ Η τριήμερη συμφωνία παρατίθεται μεταφρασμένη στα ελληνικά, στο παράρτημα «Α». Επίσης στο παράρτημα «Β», παρουσιάζεται σε χάρτη (Εικ. 4) η κατάσταση στο Νότιο Καύκασο, μετά τον πόλεμο του 2020.

Αζερμπαϊτζάν. Το Ναγκόρνο - Καραμπάχ («Αρτσάχ» για τους Αρμένιους, «Ντάγλικ Καραμπάγ» για τους Αζέρους), ετυμολογείται από τη ρωσική λέξη «Ναγκόρνο» (ορεινός, βουνίσιος) και την τουρκο-περσική σύνθετη λέξη «Καραμπάγ» (καρά = μαύρος + μπαγ = κήπος), δηλαδή θα μπορούσαμε να την αποδώσουμε στα ελληνικά, ως "ορεινός μαυρόκηπος". Έτσι λοιπόν, στο όνομα της περιοχής, τρεις διαφορετικές γλώσσες υφίστανται, στην πραγματικότητα οι γλώσσες των τριών δυνάμεων (Ρωσία, Τουρκία, Ιράν) που έχουν κυριαρχήσει σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας στην περιοχή αυτή⁵⁷. Είναι μία ορεινή περιοχή του νοτιοδυτικού Αζερμπαϊτζάν, με αρμενικό πληθυσμό στην πλειονότητά του (περίπου 150.000 κάτοικοι, εκ των οποίων το 80% είναι Αρμένιοι), που έχει κηρύξει την ανεξαρτησία της από τις 2 Σεπτεμβρίου 1991, ως Δημοκρατία του Αρτσάχ (έως τον Φεβρουάριο του 2017 γνωστή ως Δημοκρατία του Ναγκόρνο - Καραμπάχ), αλλά δεν αναγνωρίζεται από καμία χώρα - μέλος του ΟΗΕ. Διεθνώς αναγνωρίζεται ως τμήμα της αζέρικης επικράτειας, ωστόσο, από το 1991 τελεί υπό τον έλεγχο της αυτοανακηρυχθείσας Δημοκρατίας του Αρτσάχ, η οποία αποτελεί ένα *de facto* ανεξάρτητο κράτος και η οποία στηρίζεται από το Ερεβάν, λόγω της αρμενικής καταγωγής των κατοίκων⁵⁸. Επί Σοβιετικής Ένωσης ήταν αυτόνομη περιοχή της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Η παλιά αυτόνομη περιοχή καταλάμβανε μία έκταση περίπου 4.400 τετραγωνικών χιλιομέτρων, ενώ οι δυνάμεις της αυτοανακηρυγμένης Δημοκρατίας του Αρτσάχ ελέγχουν 7.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα και συνορεύουν με τη μητέρα-πατρίδα Αρμενία. Η περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ καταλαμβάνει τη βόρεια πλευρά της οροσειράς Καραμπάχ του Μικρού Καυκάσου, με υψηλότερη κορυφή το όρος Γκιάμις (3.724 μ). Οι κάτοικοί της ασχολούνται με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Η περιοχή διαθέτει ελαφριά βιομηχανία και πολλά εργοστάσια επεξεργασίας τροφίμων. Το Στεπανακέρτ (Χανκεντί για τους Αζέρους) είναι η πρωτεύουσα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και το κύριο βιομηχανικό κέντρο⁵⁹.

⁵⁷ Svante E., Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, p.3.

⁵⁸ Όσον αφορά τις δύο χώρες, η Αρμενία αποτελεί μία χριστιανική χώρα, περίπου 3 εκατομμυρίων κατοίκων και συνορεύει με το Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία, το Ιράν και την Τουρκία. Το Αζερμπαϊτζάν, από την πλευρά του, είναι μία μουσουλμανική χώρα, σχεδόν 10 εκατομμυρίων κατοίκων και συνορεύει με την Αρμενία, το Ιράν, την Τουρκία, τη Γεωργία και τη Ρωσία. Βλ σχετικά στο <https://www.sansimera.gr/articles/1384>.

⁵⁹ βλ. εικόνα 5, του παραρτήματος «Β».

Η περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ενσωματώθηκε επισήμως στην τσαρική Ρωσία στις 24 Οκτωβρίου 1813 με τη Συνθήκη του Γκουλιστάν, που σηματοδότησε το τέλος του Ρωσο-Περσικού Πολέμου (1804-1813). Νωρίτερα υπαγόταν στο ταταρικό Χανάτο του Καραμπάχ και βρισκόταν υπό την επικυριαρχία της Περσίας. Μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων στην περιοχή του Καυκάσου και την ίδρυση της Σοβιετικής Ένωσης, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ έγινε τμήμα της Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Αρμενίας, αλλά με απόφαση του Στάλιν το 1923 εντάχθηκε στην Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία (Σ.Σ.Δ.) του Αζερμπαϊτζάν, ως αυτόνομη περιοχή (Nagorno Karabakh Autonomus Oblast - ΝΚΑΟ). Αποκομμένη από τη Σ.Σ.Δ. της Αρμενίας στα δυτικά, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ έγινε έτσι ένας αρμενικός θύλακος μέσα στο Αζερμπαϊτζάν, το οποίο διαχωρίστηκε φυσικά από τη Σοβιετική Δημοκρατία της Αρμενίας από μια λωρίδα γης που ανήκει στο Αζερμπαϊτζάν. Το στενότερο μέρος αυτής της λωρίδας αναφέρεται συχνά ως «διάδρομος Lachin», ο οποίος κατοικήθηκε σχεδόν αποκλειστικά από τους Αζέρους και τους Κούρδους. Το 1987, οι Αρμένιοι αποτελούσαν το 74% του πληθυσμού του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και συνεπώς, οι Αζέροι στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ ήταν μια τοπική μειονότητα, παρά το γεγονός ότι ήταν μέρος της δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν στο σύνολό της⁶⁰.

Η περιοχή αναπτύχθηκε χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα τα χρόνια της σοβιετικής κυριαρχίας, αλλά το 1988 οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ξεσηκώθηκαν και άρχισαν να αγωνίζονται για την ένταξη της περιφέρειάς τους στην Αρμενία. Στην απαίτησή τους αντιτάχθηκαν τόσο η Σ.Σ.Δ. του Αζερμπαϊτζάν, όσο και η σοβιετική ηγεσία υπό τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Η διαμάχη λοιπόν για την κυριότητα της περιοχής, ο πληθυσμός της οποίας ήταν σε μεγάλο ποσοστό αρμενικός, ξεκίνησε τις αρχές του Φεβρουαρίου του 1988, όταν οι Αρμένιοι του Ναγκόρνο - Καραμπάχ που διαμαρτύρονταν για την εσκεμμένη οικονομική υποβάθμισή του και την εποίκηση αζέρων στο Καραμπάχ, με σκοπό την αλλαγή της δημογραφικής του σύνθεσης, απαίτησαν την απόσχιση από το Αζερμπαϊτζάν και την ενσωμάτωση στην Αρμενία⁶¹. Το Κρεμλίνο απέρριψε ένα τέτοιο

⁶⁰ Βλ. σχετικά στο <https://www.sansimera.gr/articles/1384>.

⁶¹ Γιώργος Χρηστίδης, «Η Διαφορά του Ναγκόρνο – Καραμπάχ, ως απειλή για την ασφάλεια στην Υπερκαυκασία: Η Τουρκική πολιτική απέναντι στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν», Ερευνητική Συνεισφορά του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2002, σ.6.

ενδεχόμενο, αφού η προσάρτησή του στην Αρμενία θα αποτελούσε προηγούμενο και για άλλες εθνοτικές ομάδες να ζητήσουν αλλαγή συνόρων.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, οι Αρμένιοι του Καραμπάχ, απέκτησαν με σκληρές μάχες τον έλεγχο ενός μεγάλου μέρους του νοτιοδυτικού Αζερμπαϊτζάν, συμπεριλαμβανομένου του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και εδάφους που το συνδέει με την Αρμενία. Το επόμενο όμως βήμα στην κλιμάκωση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ προήλθε από την επιχείρηση «Ring», που ξεκίνησε από τον Σοβιετικό Στρατό, σε συνεργασία με την ειδική αστυνομία του Αζερμπαϊτζάν, την άνοιξη του 1991. Στις αρχές του 1991 οι σοβιετικές δυνάμεις ενεπλάκησαν σε σοβαρές συγκρούσεις, μεταξύ της ειδικής αστυνομίας του Αζερμπαϊτζάν και των ανταρτών της Αρμενίας. Στις αρχές Απριλίου, μονάδες της 23^{ης} μηχανοκίνητης μεραρχίας του Σοβιετικού Στρατού, αναπτύχθηκαν κατά μήκος των συνόρων Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν. Μέχρι το τέλος του μήνα, αυτές οι μονάδες είχαν εμπλακεί μαζί με την ειδική αστυνομία του Αζερμπαϊτζάν σε μια μαζική επίθεση εναντίον Αρμενικών οικισμών στο Αζερμπαϊτζάν, στα βόρεια του ΝΚΑΟ. Τυπικά, ο σκοπός ήταν η εξουδετέρωση παράνομων αντάρτικων μονάδων στη περιοχή, αλλά, στην πράξη, η επιχείρηση «Ring» ισοδυναμούσε με συστηματικό εθνοτικό καθαρισμό. Η βαρβαρότητα και ο σκοπός της επιχείρησης, αλλά και το γεγονός ότι οι μονάδες του Σοβιετικού Στρατού συνεργάστηκαν ανοιχτά με δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν για πρώτη φορά, είχαν τεράστιο αντίκτυπο στην κοινότητα των Αρμενίων. Παρόλο που ο Ρώσος πρόεδρος Μπόρις Γέλτσιν, μαζί με τον ομόλογό του στο Καζακστάν, Nursultan Nazarbaev κατάφερε να αποκτήσει τις υπογραφές και των δύο ηγετών, Mutalibov και Ter-Petrosyan σχετικά με συμφωνία τον Σεπτέμβριο του 1991, για την επίτευξη ειρηνικής λύσης της σύγκρουσης, η Μόσχα δεν είχε την απαραίτητη αποφασιστικότητα να βοηθήσει στην εφαρμογή της συμφωνίας αυτής⁶².

Οι εθνικοί ανταγωνισμοί μεταξύ των Αρμενίων και των Αζέρων αναζωπυρώθηκαν όταν κατέρρευσε η Σοβιετική Ένωση το 1991 και οι χώρες τους απέκτησαν την ανεξαρτησία τους. Συγκεκριμένα, τον Σεπτέμβριο του 1991 το Ναγκόρνο - Καραμπάχ αυτοανακηρύχθηκε ανεξάρτητη δημοκρατία,

⁶² Erik, Melander, *The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited: Was the War Inevitable?*, Journal of Cold War Studies, Volume 3, No 2, The MIT Press, 2001, p.68-72.

εκμεταλλεόμενο την πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στη Μόσχα εκείνη την περίοδο⁶³. Οι εντάσεις κλιμακώθηκαν σε διακρατική σύγκρουση ευρείας κλίμακας με τη χρήση του βαρέως οπλισμού των σοβιετικών μονάδων της περιοχής που διαλύθηκαν, μεταξύ δύο ανεξάρτητων πλέον κρατών της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, την περίοδο 1992-1994. Οι συνεχείς ήττες της αζέρικης πλευράς επιδείνωσαν σημαντικά την πολιτική κατάσταση στο Αζερμπαϊτζάν, η οποία σταθεροποιήθηκε μετά την εκλογή ως προέδρου του Χαϊντάρ Αλίεφ τον Οκτώβριο του 1993. Η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός το Μάιο του 1994, κατόπιν παρέμβασης της Μόσχας, βρήκε την Αρμενία να κατέχει το 16% του εδάφους του Αζερμπαϊτζάν (το Ναγκόρνο - Καραμπάχ και γειτονικά εδάφη του), ενώ η σύγκρουση προκάλεσε πάνω από 30.000 νεκρούς και σχεδόν 1,5 εκατομμύριο πρόσφυγες, εκ των οποίων το ένα εκατομμύριο ήταν Αζέροι.⁶⁴ Η πολιτική του Αλίεφ ευνόησε παροδικά μόνο τη Ρωσία, με την ένταξη του αζέρικου κράτους στην ΚΑΚ, καθώς μετά τις αρχικές παραχωρήσεις, ο Αλίεφ εδραίωσε την εξουσία του, εξοντώνοντας τους πολιτικούς του αντιπάλους, αρνήθηκε την εγκατάσταση ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων σε αζέρικο έδαφος, συνέδεσε την εξωτερική πολιτική του με την εκμετάλλευση των πετρελαϊκών κοιτασμάτων της Κασπίας από ξένες εταιρείες και ακολούθησε μία σαφώς φιλοδυτική πολιτική.⁶⁵

Η χάραξη των διεθνών συνόρων των αναδυόμενων κρατών που προέκυψαν στα εδάφη της πρώην ΕΣΣΔ έγινε στη βάση των διοικητικών συνόρων των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών και όχι των περιφερειών και των αυτόνομων περιοχών (καθεστώδες που είχε το Ναγκόρνο - Καραμπάχ επί Σοβιετικής Ένωσης). Κριτήρια όπως η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών η οποία εκφράστηκε από δημοψηφίσματα σαν αυτό της 20^{ης} Φεβρουαρίου 1988 δεν αποτέλεσαν τη βάση της χάραξης των διεθνών συνόρων στον Καύκασο. Οι Αρμένιοι επικαλούνται την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ θεωρούν ιστορικό λάθος την παραχώρηση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στη διοίκηση του Αζερμπαϊτζάν από τη Σοβιετική ηγεσία. Το αίτημα των

⁶³ Μάνος Καραγιάννης, *Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μία Συγκριτική Ανάλυση*, Αθήνα, ΕΚΕΜ, 2005, σ. 17.

⁶⁴ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, London and New York: RoutledgeCurzon, Taylor & Francis e-Library, 2005, σ. 47.

⁶⁵ Svante E. Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, σ. 38, όπως αναφέρεται στο Δημήτριος, Φαρδέλας, «Ο ρόλος της Ρωσίας στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου», Ρόδος, 2015, σ.33.

Αρμενίων του Ναγκόρνο - Καραμπάχ για ανεξαρτησία και ένωση με την Αρμενία προηγήθηκε της γένεσης του κράτους του Αζερμπαϊτζάν, όταν το περιφερειακό Σοβιέτ του Ναγκόρνο - Καραμπάχ προχώρησε στο δημοψήφισμα της 20ης Φεβρουαρίου 1988 (το οποίο μπουκόταραν οι Αζέροι της περιοχής). Το ψήφισμα εξέφραζε τη βούληση των κατοίκων της αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ να ζητήσουν από το Ανώτατο Σοβιέτ να μεταφέρει την περιφέρεια από το σοβιετικό Αζερμπαϊτζάν στη σοβιετική Αρμενία. Με δεύτερο δημοψήφισμα (στο οποίο πάλι δεν συμμετείχαν οι ντόπιοι Αζέροι) στις 10 Δεκεμβρίου 1991, οι Αρμένιοι στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ ψήφισαν υπέρ της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου κράτους, γεγονός που οδήγησε σε έναν ευρείας κλίμακας πόλεμο μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Ο πόλεμος έληξε με νίκη των Αρμενίων οι οποίοι απέκτησαν τον έλεγχο του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και άλλων επτά περιοχών γύρω από αυτό (Aghdam, Jabrail, Fuzuli, Kalbajar, Gubadli, Lachin και Zangilan), στις οποίες ωστόσο η πλειοψηφία των κατοίκων δεν ήταν Αρμένιοι⁶⁶. Έτσι, οι Αρμένιοι θεωρούν ότι δεν έχουν καταπατήσει την αρχή της εδαφικής κυριαρχίας του Αζερμπαϊτζάν, καθώς το Ναγκόρνο - Καραμπάχ ξεκίνησε τη διαδικασία ένωσης με την Αρμενία πριν καν το Αζερμπαϊτζάν διακηρύξει την ανεξαρτησία του τον Αύγουστο του 1991 (και πριν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ τον Δεκέμβριο του 1991). Από την άλλη μεριά, το Μπακού θεωρεί το Ναγκόρνο - Καραμπάχ τμήμα της επικράτειάς του, όπως εξάλλου αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα και απαιτεί την απόσυρση των αρμενικών δυνάμεων κατοχής από το Ναγκόρνο - Καραμπάχ και από τα γύρω εδάφη. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με ψήφισμα του το 1993 (853/1993) είχε καλέσει τους Αρμένιους να αποχωρήσουν από τα εδάφη που έχουν καταλάβει, ενώ έχουν υπάρξει κατά καιρούς και άλλα ψηφίσματα που καταδικάζουν την αρμενική επιθετικότητα.⁶⁷

⁶⁶ Η κήρυξη της ανεξαρτησίας το 1991 αφορούσε το ιστορικό Καραμπάχ, που δεν συνόρευε με την Αρμενία. Στη διάρκεια του πολέμου, οι Αρμένιοι κατέκτησαν επιπλέον περιοχές, οι οποίες μεταξύ άλλων αποσκοπούσαν στη γεωγραφική σύνδεση τους με την Αρμενία και δευτερευόντως τη διεύρυνση των συνόρων με το Ιράν.

⁶⁷ Παναγιώτα, Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

Για την προώθηση της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων, το 1992 συστάθηκε η «Ομάδα του Μινσκ»⁶⁸ (που πήρε το όνομά της από μία ειρηνευτική διάσκεψη που επρόκειτο να γίνει στο Μινσκ της Λευκορωσίας και δεν έγινε ποτέ), του ΟΑΣΕ, υπό την συμπροεδρία της Ρωσίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ και τη συμμετοχή άλλων οκτώ χωρών, συμπεριλαμβανομένων της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν.⁶⁹ Οι συνεδριάσεις όμως μεταξύ των ενδιαφερόμενων μερών δεν είχαν προσφέρει αποτελέσματα παρά τις προτάσεις που είχαν διατυπωθεί, καθώς και τα δύο κράτη δεν εμπιστεύονταν τη διαπραγματευτική διαδικασία, με το Αζερμπαϊτζάν να έχει εκφράσει επανειλημμένως τη δυσπιστία του, λόγω της ύπαρξης μεγάλης αρμένικης διασποράς στα τρία κράτη της συμπροεδρίας. Κατά τη διάρκεια του Υπουργικού Συμβουλίου του ΟΑΣΕ το 2007 στη Μαδρίτη, οι Συμπρόεδροι του Ομίλου Μινσκ, αποτελούμενοι από πρεσβευτές της Ρωσίας, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών, παρουσίασαν επίσημα ένα σύνολο βασικών αρχών για την ειρηνική διευθέτηση της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Οι αρχές της Μαδρίτης βασίζονται στις αρχές του Τελικού Νόμου του Ελσίνκι, περί μη χρήσης βίας, της εδαφικής ακεραιότητας και των ίσων δικαιωμάτων και αυτοπροσδιορισμού των λαών. Μόνο όμως 6 από τις 14 έχουν συμφωνηθεί και αναφέρονται ως κάτωθι:

α. Επιστροφή των περιοχών που περιβάλλουν το Ναγκόρνο - Καραμπάχ στον έλεγχο του Αζερμπαϊτζάν.

β. Ένα προσωρινό καθεστώς για το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, που παρέχει εγγυήσεις για την ασφάλεια και την αυτοδιοίκηση.

γ. Ένας διάδρομος που συνδέει την Αρμενία με το Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

δ. Μελλοντικός προσδιορισμός του τελικού νομικού καθεστώτος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ μέσω μιας νομικά δεσμευτικής έκφρασης της βούλησης.

ε. Το δικαίωμα όλων των εσωτερικά εκτοπισμένων ατόμων και των προσφύγων, να επιστρέψουν στους πρώην τόπους διαμονής τους και

⁶⁸ Η Ομάδα Μινσκ, η οποία δημιουργήθηκε το 1992 και λειτουργεί στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ, έχει ως στόχο την εξεύρεση ειρηνικής λύσης στη σύγκρουση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Συμπροεδρεύοντα κράτη της Ομάδας Μινσκ αποτελούν η Γαλλία, η Ρωσική Ομοσπονδία και οι Ηνωμένες Πολιτείες ενώ σε αυτή συμμετέχουν σειρά άλλων ευρωπαϊκών κρατών (βλ. σχετικά <http://www.osce.org/mg>).

⁶⁹ βλ. <http://www.osce.org/mg/108306>.

στ. Διεθνείς εγγυήσεις ασφάλειας που θα περιλαμβάνουν μια ειρηνευτική επιχείρηση.⁷⁰

Βασικό εμπόδιο για την εξεύρεση λύσης, πέραν της πολυπλοκότητας του ζητήματος, είναι ότι οι ηγεσίες των δύο κρατών εκτιμούσαν ότι ο χρόνος λειτουργεί υπέρ της καθεμίας ξεχωριστά. Το Ναγκόρνο - Καραμπάχ έχει αναδειχθεί στο απόλυτο ζήτημα του αρμένικου εθνικισμού. Η Αρμενία θεωρεί ότι το διεθνές κλίμα τείνει υπέρ του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης και η μελλοντική επίλυση του προβλήματος θα πρέπει να εγγυάται την ασφάλεια των Αρμενίων του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ενώ το Αζερμπαϊτζάν επικαλείται την αρχή του μη επαναπροσδιορισμού των εθνικών συνόρων και πιστεύει ότι η οικονομική του μεγέθυνση που του επιτρέπει την αύξηση της στρατιωτικής ισχύος του βελτιώνει τους όρους διαπραγματεύσεως.⁷¹

Η διατήρηση όμως ακόμη και σήμερα της υφιστάμενης κατάστασης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ εξυπηρετεί τα ρωσικά συμφέροντα στην περιοχή, αφού η ανεπίλυτη διένεξη καθιστά αναγκαία την ύπαρξη ρωσικών στρατιωτικών βάσεων στην Αρμενία, η οποία είναι απολύτως εξαρτώμενη από τη ρωσική διπλωματική, οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη. Εξάλλου από τον Αύγουστο του 1997, Ρωσία και Αρμενία έχουν υπογράψει Συμφωνία Φιλίας, Συνεργασίας και Αμοιβαίας Υποστήριξης, η οποία περιλαμβάνει ρήτρα για υποχρέωση της κάθε πλευράς να συνδράμει την άλλη σε περίπτωση επίθεσης από τρίτη χώρα.

Το Αζερμπαϊτζάν από την άλλη αυξάνει διαρκώς τις αμυντικές δαπάνες του από το 2006 κι έπειτα, βασιζόμενο στα έσοδα από τις πωλήσεις πετρελαίου. Τον Δεκέμβριο του 2005, η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης (PACE) υιοθέτησε το ψήφισμα 1416, με τίτλο: «Η σύγκρουση για την περιοχή Ναγκόρνο - Καραμπάχ αντιμετωπίζεται από την ομάδα Minsk του ΟΑΣΕ», επιβεβαιώνοντας την κατοχή ενός σημαντικού μέρους του εδάφους της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν. Η PACE έκανε σαφές, ότι η κατοχή ξένου εδάφους από ένα κράτος μέλος αποτελεί σοβαρή παραβίαση των υποχρεώσεων αυτού του κράτους, ως μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης και προέτρεψε τα

⁷⁰ Emma, Klever, «The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation», European Movement, Brussels, 2013, p.5.

⁷¹ Svante Cornell et al., *Η Ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου: Ένας νέος κόμβος στην ευρωπαϊκή ασφάλεια*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2007, σ.101-102.

ενδιαφερόμενα μέρη να συμμορφωθούν με τις σχετικές αποφάσεις του Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών, αποσύροντας στρατιωτικές δυνάμεις από κάθε κατεχόμενο έδαφος. Τον Μάρτιο του 2008, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε ψήφισμα σχετικά με «την κατάσταση στα κατεχόμενα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν», επιβεβαιώνοντας την εδαφική ακεραιότητα της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν και απαιτώντας απόσυρση όλων των αρμένικων δυνάμεων. Το ψήφισμα ζητούσε την επιστροφή του πληθυσμού των κατεχόμενων εδαφών και αναγνώριζε την ανάγκη παροχής ασφαλών και ίσων συνθηκών διαβίωσης, για τις κοινότητες Αρμενίων και Αζέρων στην περιοχή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.⁷²

Τον Νοέμβριο του 2008 ο Πρόεδρος της Αρμενίας, Σερζ Σαρκισιάν, ο οποίος έχει γεννηθεί στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, και ο Αζέρος ομόλογός του Ιλχάμ Αλίεφ υπέγραψαν μία συμφωνία - ορόσημο, με την οποία οι δύο χώρες τους δεσμεύονταν να εντείνουν τις προσπάθειες για την επίλυση της σύγκρουσης⁷³. Παρά τις περιστασιακές χειρονομίες προσέγγισης μεταξύ των δύο χωρών, οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2010. Στα τέλη του 2015 οι Πρόεδροι της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν συναντήθηκαν ξανά στην Ελβετία, σε μια προσπάθεια διερεύνησης των περιπτώσεων εκείνων που οδηγούν κατά καιρούς στην παραβίαση της εκεχειρίας. Οι συζητήσεις απέβησαν τελικά άκαρπες, χωρίς να μπορέσουν οι δύο ηγέτες να συμφωνήσουν σε μια κατεύθυνση απομάκρυνσης της πιθανότητας μελλοντικής σύγκρουσης. Έτσι, τα μεθοριακά επεισόδια στη Γραμμή Επαφής του θύλακα με το Αζερμπαϊτζάν συνεχίστηκαν και τον Απρίλιο του 2016 η κατάσταση οδηγήθηκε στην ένοπλη σύγκρουση μεταξύ των δύο χωρών. Ύστερα από τέσσερις ημέρες πολεμικών επιχειρήσεων το Αζερμπαϊτζάν, που είχε καταφέρει να εξοπλιστεί καλύτερα, ανέκτησε την κυριαρχία μερικών περιοχών γύρω από το Καραμπάχ. Αυτή η μάχη ήταν η χειρότερη σύγκρουση, μετά την κατάπαυση του πυρός που επιτεύχθηκε το 1994.

Οι κύριες αιτίες της σύγκρουσης του 2016 ήταν, η θέληση του Αζερμπαϊτζάν να εκφράσει τη δυσαρέσκειά του για το υφιστάμενο status quo γενικά και για τη διαδικασία διαμεσολάβησης του Ομίλου Minsk, αλλά και η επίδειξη της στρατιωτικής του δύναμης, τόσο προς τον αντίπαλο, για να δοκιμάσει την

⁷² Gulshan, M. Pashayeva, THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR, The Center of Analysis of International Relations, 2010, p.58.

⁷³ βλ. <https://www.sansimera.gr/articles/1384>.

αντίδραση της αρμενικής πλευράς και της Ρωσίας, όσο και στους πολίτες του για να τους εμπνεύσει και να συνεχίσει την υποστήριξη τους. Ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων του Απριλίου, οι Ένοπλες Δυνάμεις του Αζερμπαϊτζάν κατάφεραν να καταλάβουν τα υψώματα γύρω από το χωριό Talish και το χωριό Seysulan της περιοχής Terter, το ύψωμα Lala και το χωριό Cocuq Marjanli, της περιοχής Jabrail και το χωριό Gulustan της περιοχής Goranboy, καθώς και το δρόμο προς το χωριό Madaqiz, της περιοχής Terter. Η κατάπαυση του πυρός επιτεύχθηκε στις 5 Απριλίου 2016, ωστόσο, η εκεχειρία που υπογράφηκε δεν επέφερε τον πλήρη τερματισμό των συγκρούσεων στα χρόνια που ακολούθησαν. Αυτός ο σύντομος πόλεμος, ξεκάθαρα αποκάλυψε τον ρόλο και την πρόθεση της Ρωσίας να διατηρήσει το status quo στην περιοχή αμετάβλητο.⁷⁴ Στο πλαίσιο των προσπαθειών της «Ομάδας Μινσκ», διοργανώθηκε στην Ελβετία στα τέλη του 2017 μια σύσκεψη κορυφής, όπου και συναντήθηκαν εκ νέου οι Πρόεδροι των δύο χωρών, προκειμένου να συζητήσουν για την εξεύρεση μιας κοινά αποδεκτής λύσης στο πρόβλημα. Οι Πρόεδροι συμφώνησαν να μειώσουν τις εντάσεις στη Γραμμή Επαφής του θύλακα με το Αζερμπαϊτζάν⁷⁵. Η υπό τον Νικόλ Πασινιάν νέα κυβέρνηση της Αρμενίας το 2019 δημιούργησε ελπίδες για την έναρξη νέων διαπραγματεύσεων για το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, αλλά η διακοπή των ειρηνευτικών συνομιλιών, λόγω της πανδημίας του κορονοϊού το 2020, οδήγησε στην αναζωπύρωση των συγκρούσεων τον Ιούλιο και στην κλιμάκωσή τους στα τέλη Σεπτεμβρίου.

Η διατήρηση της σύγκρουσης σε μια «παγωμένη» κατάσταση λειτουργούσε κυρίως προς όφελος της Αρμενίας. Για το Ερεβάν και το Στεπανακέρτ (πρωτεύουσα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ) σήμαινε την παγίωση της κατάστασης και την ισχυροποίηση της κρατικής υπόστασης του Ναγκόρνο - Καραμπάχ που σταδιακά πίστευε ότι θα οδηγούσε στην αποδοχή των αιτημάτων των Αρμενίων από τη διεθνή κοινότητα και σε μια διπλωματική νίκη. Από την άλλη πλευρά, για το Μπακού, η επένδυση των εσόδων από τις εξαγωγές ενέργειας σε εξοπλιστικά προγράμματα του έδινε τη δυνατότητα να ελπίζει στην ανατροπή της ισορροπίας ισχύος προς όφελός του και σε στρατιωτική υπεροχή (και νίκη στο στρατιωτικό

⁷⁴ Ali, Askerov, «The Nagorno Karabakh Conflict. The Beginning of the Soviet End», University of North Carolina at Greensboro, 2020, p.74-75.

⁷⁵ Δημήτρης Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 46.

πεδίο) που θα εξανάγκαζε την Αρμενία σε απόσυρση από τα εδάφη του. Για τη Ρωσία, η διατήρηση ελεγχόμενων, εκκρεμών συγκρούσεων στην περιοχή την οποία η ίδια θεωρεί ως «εγγύς εξωτερικό (near abroad)» στο οποίο έχει προνομιακά συμφέροντα, της παρείχε τη δυνατότητα πολιτικής παρέμβασης στο εσωτερικό των εμπλεκόμενων χωρών (όπου αυτό είναι εφικτό,) αλλά κυρίως διαιώνισης της επιρροής της στην περιοχή⁷⁶.

2.3 Τα Αίτια της Πρόσφατης Κρίσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ

Από τη στιγμή της αποσύνθεσης της Σοβιετικής Ένωσης, η περιοχή αποτελεί το "μήλο της έριδος" ανάμεσα στα δύο πρώην συστατικά μέρη της ΕΣΣΔ. Το Ναγκόρνο - Καραμπάχ αποτελούσε για αιώνες έδαφος της ιστορικής Αρμενίας και κέντρο των προσπαθειών της αρμενικής εθνικής συγκρότησης από τον 19ο αιώνα. Όπως προαναφέρθηκε, η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του το 1991, συνοδεύτηκε από την αρμενική εξάπλωση σε εδάφη πέρα από την πρώην αυτόνομη περιφέρεια, σε περιοχές, εντός του Αζερμπαϊτζάν κατά μήκος των συνόρων με την Αρμενία, που κατάφεραν να καταλάβουν στρατιωτικά και να υπερασπιστούν οι Αρμένιοι.⁷⁷ Κατά τη διάρκεια των προηγούμενων τριάντα χρόνων επικρατούσε μια κατάσταση ψυχρού πολέμου ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα, με σποραδικές ανταλλαγές πυρών, με ευθύνη της μίας ή της άλλης πλευράς, ωστόσο τον Σεπτέμβριο του 2020 η ανάφλεξη υπήρξε άμεση⁷⁸.

Τον Σεπτέμβριο αναζωπυρώθηκε αυτή η εστία πολέμου στα ανατολικά της Ευρώπης, η οποία είχε παραμείνει σε υποβόσκουσα κατάσταση από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η επίσημη θέση του Αζερμπαϊτζάν εστιάζει στα γεγονότα του Ιουλίου στη μεθοριακή γραμμή του Τοβούζ, ως απαρχή ενός μπαράζ προκλήσεων της Αρμενίας που οδήγησε στη τελευταία διαμάχη. Ωστόσο, στο Μπακού θεωρούσαν πως ο χρόνος στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ κυλούσε εναντίον τους. Αν και η ολιγοπληθής οντότητα με πρωτεύουσα τη Στεπανακερτ, δεν έχει επιτύχει τη

⁷⁶ Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

⁷⁷ Vaserman, Arie & Ginat, National, *Territorial or Religious Conflict? The Case of Nagorno-Karabakh*, *Studies in Conflict & Terrorism*, 17:4, 1994, σ. 345-362.

⁷⁸ βλ. εικόνες 6 και 7, του παραρτήματος «B».

διεθνή αναγνώριση, η de facto κατάσταση φαίνεται αδύνατο να αναστραφεί, ενώ ακόμα κι η επιστροφή των Αζέρων δυσκολεύει, καθώς ο μόνος τρόπος είναι να αποχωρήσουν οι Αρμένιοι. Γύρω από την πρωτεύουσα και τα αστικά κέντρα, η πολιτική εξουσία έδινε κίνητρα για να εγκατασταθούν Αρμένιοι στην περιοχή, πραγματοποιώντας ενέργειες για εκμετάλλευση εδαφών προς χρήση για γεωργικές δραστηριότητες, προσελκύοντας ακόμα και ανθρώπους από τη γειτονική Αρμενία, ύστερα από την παρατεταμένη οικονομική δυσπραγία. Γι' αυτό και ο Αζέρος πρόεδρος Ιλχάμ Αλίεφ φαινόταν να θέτει έναν πιο φιλόδοξο στόχο, να αποκτήσει ένα καθοριστικό στρατιωτικό πλεονέκτημα. Απέναντι του, ο πρωθυπουργός, Νικόλ Πασινιάν έβλεπε όλες τις δυσκολίες της διακυβέρνησης σε περίοδο οικονομικής και υγειονομικής κρίσης στη Δημοκρατία της Αρμενίας. Δύο χρόνια αφού ηγήθηκε μίας λαϊκής εξέγερσης πολλών χιλιάδων ανθρώπων, απέναντι στο μέχρι τότε καθεστώς, αναγκαζόταν να συγκρούεται για τη φορολογία, να κάνει συμβιβασμούς στο δικαστικό σύστημα, ενώ οι αντιπαραθέσεις με τους αντιπάλους του μαίνονταν αμείωτες. Στην πορεία του προς την εξουσία, ο Πασινιάν εμφανιζόταν πιο διαλλακτικός για ειρήνευση με το Αζερμπαϊτζάν. Σύντομα φάνηκε βέβαια πως είναι απίθανο ένας Αρμένιος ηγέτης, να εγκαταλείψει την υπόθεση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

Τα έσοδα από τους υδρογονάνθρακες είχαν μετατρέψει το Αζερμπαϊτζάν σε μια αναπτυσσόμενη δύναμη, πολύ διαφορετική από το αδύναμο κράτος τη στιγμή της ανεξαρτησίας του το 1991, με τις νέες οικονομικές δυνατότητες να μετασχηματίζουν τη δομή στο εσωτερικό του. Οι οικονομικοί πόροι άλλωστε είχαν επιτρέψει τον εξοπλισμό του, σε σημείο που ο Αλίεφ θεωρούσε πως διαθέτει στρατιωτική υπεροπλία απέναντι στους γείτονες του και σε συνδυασμό με έναν ραγδαία αναπτυσσόμενο πληθυσμό, μπορούσε να χρησιμοποιήσει αυτά τα πλεονεκτήματα του άμεσα. Από την άλλη πλευρά, η Αρμενία βίωνε μία παρατεταμένη οικονομική κρίση, με σοβαρές συνέπειες για τον πληθυσμό, όπως τη μεγάλη ανεργία, τα προβλήματα ασφάλειας, που σε πολλές περιπτώσεις ωθούσαν στη μετανάστευση ως λύση, παρά στη «βελοούδινη επανάσταση» του 2018.⁷⁹ Ωστόσο και στο Αζερμπαϊτζάν, η μερική πτώση στα έσοδα από τους ενεργειακούς πόρους, λόγω των παγκοσμίων συνεπειών της υγειονομικής κρίσης,

⁷⁹ Ani, Mejlumyan, «After reopening, Armenian economy continues to struggle», Eurasianet, Διαθέσιμο στο <https://bit.ly/2GKJZNL>.

είχε επηρεάσει σημαντικά την οικονομική δραστηριότητα, προκαλώντας σοβαρούς τριγμούς στο τραπεζικό σύστημα, επιτείνοντας τις εντάσεις στο εσωτερικό, έπειτα από τις μεγάλες διαδηλώσεις του Ιουλίου για τις συγκρούσεις με την Αρμενία και την καταστολή των διαμαρτυριών νωρίτερα για τη διεξαγωγή των εκλογών στο αυταρχικό καθεστώς που ηγείται ο Αλίεφ.

Ο πόλεμος μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και των αρμενικών δυνάμεων της Δημοκρατίας του Αρτσάχ, διήρκεσε από τον Σεπτέμβριο έως τον Νοέμβριο του 2020, καταλήγοντας σε νίκη των Αζέρων και επαναφορά υπό τον έλεγχό τους των εδαφών γύρω από το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, χωρίς ωστόσο να λυθεί οριστικά το πρόβλημα. Η πρόσφατη κρίση θεωρείται ως η σημαντικότερη μετά το 1994 και τη συμφωνία Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν για κατάπαυση του πυρός, της οποίας είχε προηγηθεί εξαετής πόλεμος μεταξύ των δύο χωρών σχετικά με το μελλοντικό καθεστώς της περιοχής, υπό το πρίσμα της καταρρέουσας στα τέλη της δεκαετίας του '80 Σοβιετικής Ένωσης. Οι επιτιθέμενοι Αζέροι επεκράτησαν πλήρως στο πεδίο της μάχης, επιτυγχάνοντας να ανακτήσουν τις επτά περιοχές πέριξ του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, που είχαν απωλέσει τη δεκαετία του 1990. Η σύγκρουση, η οποία τελικά έληξε την 10^η Νοεμβρίου 2020, κατόπιν παρέμβασης της Ρωσίας, οδήγησε στο θάνατο μερικών χιλιάδων ένοπλων ατόμων σε κάθε πλευρά και δεκάδων πολιτών.⁸⁰

Προκειμένου να γίνουν κατανοητοί οι λόγοι που οδήγησαν στην πρόσφατη κρίση αυτή, είναι αναγκαίο προς αυτήν την κατεύθυνση να ληφθεί υπόψη το γεωστρατηγικό πλαίσιο που είχε διαμορφωθεί στην ευρύτερη περιοχή τους τελευταίους μήνες και το οποίο αδιαμφισβήτητα επηρέαζε τα δεδομένα στον Καύκασο. Σε αυτό το πλαίσιο, η διπλωματική προσέγγιση Τουρκίας - Ρωσίας που σημειώθηκε μετά την κρίση του Νοεμβρίου 2015, ενδεχομένως να διευκόλυνε τον Αλίεφ στην απόφαση του να επιχειρήσει την ανακατάληψη εδαφών. Και βέβαια είναι απαραίτητο να εξεταστούν οι θέσεις και τα συμφέροντα βασικών γεωπολιτικών παικτών στην περιοχή όπως, η Ρωσία, η Τουρκία και το Ιράν. Παράλληλα, στις αναλύσεις για τις συχνές κρίσεις που ξεσπούσαν στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, θα πρέπει πάντα να λαμβάνεται υπόψη μια σημαντική -γενικότερου

⁸⁰ Οι εδαφικές διευθετήσεις του πολέμου του 2020 αποτυπώνονται στην εικόνα 8 στο παράρτημα «B» της παρούσης εργασίας.

χαρακτήρα- παράμετρος. Πρόκειται για την απουσία ειρηνευτικής δύναμης προς επιτήρηση της συμφωνίας εκχειρίας που επετεύχθη ανάμεσα στα εμπλεκόμενα μέρη το 1994. Απουσία που δυσχέραινε την πρόληψη βίαιων επεισοδίων, ενώ καθιστούσε δύσκολη την εκτίμηση της κατάστασης, πριν αλλά και μετά το ξέσπασμα των συγκρούσεων. Το θεσμικό εν ολίγοις πλαίσιο το οποίο είχε δημιουργηθεί για την ειρηνική επίλυση της διαφοράς (Ομάδα Μινσκ) δε μπορούσε να διασφαλίσει την επαρκή αποτροπή ενεργειών που στοχεύουν στην παραβίαση της εκχειρίας.⁸¹

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση των αιτιών που οδήγησαν στην πρόσφατη σύγκρουση, είναι χρήσιμο να γίνει αναφορά στις θεωρίες περί συγκρούσεων και εθνικής βίας, οι οποίες προσφέρουν τα καλύτερα εργαλεία για τη διαχρονική κατανόηση της διένεξης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Τόσο ο Donald Horowitz, όσο και ο Walker Connor, υποστηρίζουν ότι η θέληση είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας, για την υποκίνηση εθνοτικών συγκρούσεων. Ο Horowitz εστιάζει στις επιπτώσεις των εθνοτικών δικαιωμάτων, στην αύξηση των εντάσεων, ενώ ο Connor τονίζει τη σημασία των οικογενειακών δεσμών, που σχετίζονται με την εθνοτική ταυτότητα και τη διέγερση των εθνοτικών παθών. Αντίθετα, ο Charles Tilly επικεντρώνεται στο ρόλο των κοινών και συλλογικά ελεγχόμενων ευκαιριών, στον ανταγωνισμό για κοινωνικές θέσεις.

Οι περισσότεροι λοιπόν αναλυτές της θεωρίας της εθνοτικής σύγκρουσης, αναφέρονται τόσο στην θέληση, όσο και στην ευκαιρία, ως αίτια των εθνοτικών συγκρούσεων. Ο Kaufman υποστηρίζει, ότι η θέληση για πόλεμο μπορεί να προκληθεί από εθνοτικές προκαταλήψεις που δημιουργούν φόβους εξαφάνισης, μεταξύ μιας εθνοτικής ομάδας. Εάν τα μέλη της ομάδας αντιλαμβάνονται τέτοια απειλή, θα εκμεταλλευτούν την ευκαιρία να κινητοποιηθούν στρατιωτικά, εάν πιστεύουν ότι δεν διατρέχουν κίνδυνο εξαναγκασμού από μέρος του κεντρικού κράτους. Το αποτέλεσμα, σύμφωνα με τον Kaufman, είναι ένα δίλημμα εθνικής ασφάλειας. Και οι δύο πλευρές σε μια εθνοτική σύγκρουση, καθοδηγούνται από την απειλή ασφάλειας που αντιλαμβάνονται και έτσι λαμβάνουν και εκείνοι μέτρα που απειλούν τους αντιπάλους τους. Εκτός εάν ένας ισχυρός κρατικός δρώντας

⁸¹ Παναγιώτα, Μανώλη, *Γιατί η «παγωμένη» σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναζωπυρώθηκε;*. Απρίλιος 2016, ELIAMEP Briefing Notes 45, 2016. Διαθέσιμο στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2016/04/Briefing-Notes_45_Panagiota-Manoli.pdf.

καταφύγει σε σοβαρή καταστολή κατά μιας ή και των δύο πλευρών (αυτό που ο Kaufman αναφέρεται ως το σταλινικό μοντέλο), ή αναλάβει μια πιο μετριοπαθής μορφή καταστολής (αυτό που ο Kaufman αναφέρεται ως μοντέλο της Βόρειας Ιρλανδίας), το δίλημμα εθνικής ασφάλειας θα οδηγήσει σε εθνοτικό πόλεμο.

Όσον αφορά τη σύγκρουση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ο Kaufman υποστηρίζει ότι υπήρξε εκτεταμένη εθνοτική προκατάληψη σε όλη τη σοβιετική περίοδο και το πολιτικό κενό που παρείχαν οι μεταρρυθμίσεις του Γκορμπατσόφ επέτρεψαν το δίλημμα ασφάλειας. Οι Αρμένιοι φοβόντουσαν ότι οι Αζέροι ίσως προγραμματίζουν γενοκτονίες εναντίον τους και έτσι λοιπόν αυτά τα συναισθήματα πυροδότησαν το αίτημα για την ένωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ με την Αρμενία. Οι Αζέροι από την άλλη πλευρά, θεωρούσαν από καιρό τους Αρμένιους ως «ταραχοποιούς» και τους μισούσαν για την οικονομική επιτυχία και την κοινωνική τους κατάσταση. Δεδομένου ότι η αίσθηση εθνότητας του Αζερμπαϊτζάν ήταν εύθραυστη και στενά συνδεδεμένη με την υπεράσπιση της εδαφικής του ακεραιότητας, ο αρμενικός αυτονομισμός φαινόταν ιδιαίτερα απειλητικός γι' αυτούς. Αυτοί οι φόβοι σύντομα προκάλεσαν θανατηφόρες εθνοτικές ταραχές στο Askeran, το Sumgait και άλλες περιοχές. Όσο λοιπόν σταδιακά, οι Σοβιετικές δυνάμεις απεμπλάκησαν από τη σύγκρουση, αυτή κλιμακώθηκε από αντάρτικο πόλεμο, σε συμβατικό πόλεμο. Έτσι, σύμφωνα με τον Kaufman, η υποκείμενη θέληση για πόλεμο υπήρχε στην αρχή της σύγκρουσης, η κλιμάκωση όμως του πολέμου οφείλεται κυρίως στις ευκαιρίες που προέκυψαν από τη χαλάρωση της σοβιετικής καταστολής.⁸²

Ο Svante Cornell έχει χρησιμοποιήσει ένα πιο γενικό πλαίσιο για να εξηγήσει γιατί η διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ οδήγησε σε πόλεμο. Με βάση μια συγκριτική μελέτη εννέα εθνικών συγκρούσεων στον Νότιο Καύκασο, ο Cornell ισχυρίζεται ότι ένας αριθμός παραγόντων, όπως η ένταση των προηγούμενων συγκρούσεων και οι μύθοι που τους περιβάλλουν, συνέβαλαν στην θέληση των μειονοτικών ομάδων να επαναστατήσουν. Προτείνει επίσης, ότι μια ποικιλία παραγόντων, όπως το τραχύ έδαφος, βοήθησε στη δημιουργία της ευκαιρίας για επαναστατική δράση. Η έκρηξη και κλιμάκωση της σύγκρουσης, μπορεί να

⁸² Erik, Melander, *The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited: Was the War Inevitable?*, Journal of Cold War Studies, Volume 3, No 2, The MIT Press, 2001, p.54-55.

εξηγηθεί σε μεγάλο βαθμό, από τις αλλαγές σε αυτούς τους παράγοντες. Ο Cornell χαρακτηρίζει δύο ιδιαίτερα σημαντικά φαινόμενα ως καταλύτες: μια ριζοσπαστική ηγεσία και μια εξωτερική υποστήριξη στην επαναστατική μειονότητα. Στην διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ο Cornell αναφέρεται στις βαθιές πολιτιστικές διαφορές στη γλώσσα και τη θρησκεία, στην ιστορία έντονης σύγκρουσης που συνοδεύονταν από διάφορους μύθους και μια εθνοτική αντίληψη περί έθνους, σε συνδυασμό με την προθυμία και θέληση των Αζέρων και των Αρμενίων να αμφισβητήσουν με τα όπλα, εάν είναι απαραίτητο, το συνταγματικό καθεστώς του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.⁸³

Στις αναλύσεις για τα αίτια που προκάλεσαν την τελευταία σύγκρουση, αναπτύχθηκαν στη υπάρχουσα βιβλιογραφία διάφορες υποθέσεις⁸⁴, με τις περισσότερες εκτιμήσεις πάντως να οδηγούν στο ότι αυτά ξέσπασαν μετά από ενέργειες της αζέρικης πλευράς, εν μέσω ουσιαστικής απουσίας της διεθνούς κοινότητας. Αναλυτικότερα:

α) Η Ρωσία προκάλεσε τη σύγκρουση μέσω της Αρμενίας ή του Αζερμπαϊτζάν, προκειμένου να απαξιώσει τη φήμη των Ηνωμένων Πολιτειών ως ειρηνοποιού- παρόλο που η Ρωσία και οι Ηνωμένες Πολιτείες εξακολουθούν να είναι επίσημα εταίροι, ως δύο από τους τρεις συμπροέδρους της Ομάδα Μινσκ του ΟΑΣΕ και έτσι να εμφανιστεί τελικά η ίδια ως η ισχυρή εκείνη τρίτη δύναμη που θα διαμεσολαβήσει, θα εκτονώσει την ένταση και θα προκαλέσει νέο γύρο διαπραγματεύσεων με τα εμπλεκόμενα μέρη, ενισχύοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το διπλωματικό της ρόλο. Με βάση το σκεπτικό αυτό, η Ρωσία θα μπορούσε στη συνέχεια να παρέμβει και να απαιτήσει, όπως και έγινε, την εγκατάσταση των στρατιωτικών δυνάμεων του Οργανισμού Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO)⁸⁵, ως ειρηνευτικής δύναμης στην περιοχή, ώστε να αποκτήσει ακόμη πιο

⁸³ Erik, Melander, *The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited: Was the War Inevitable?*, Journal of Cold War Studies, Volume 3, No 2, The MIT Press, 2001, p.56.

⁸⁴ βλ. σχετικά στο Αντώνης Π., Σκοτινιώτης, «Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας». Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>.

⁸⁵ βλ. ανάλυση στη σ. 50.

ενισχυμένη θέση στη διαχείριση του ζητήματος και να έχει εν τέλει γεωστρατηγικά οφέλη ως προς τη συνολική κατάσταση στον Καύκασο⁸⁶.

β) Το Μπακού ήρθε σε επαφή με την Άγκυρα⁸⁷, η οποία επέλεξε να δημιουργήσει άλλο ένα μέτωπο με τη Μόσχα, λαμβάνοντας υπόψη τους ανοιχτούς λογαριασμούς τους σε Λιβύη και Συρία. Η Τουρκία επέλεξε δηλαδή, να ανοίξει ένα ακόμη μέτωπο στον «πόλεμο δια αντιπροσώπων ή υποκαταστάτων» (surrogate war) με τη Ρωσία, δεδομένου ότι και τα δύο μέρη υποστηρίζουν αντίπαλα στρατόπεδα. Προσπάθησε λοιπόν να ανοίξει ένα δεύτερο μέτωπο, προκειμένου να αποσπάσει την προσοχή της Μόσχας κυρίως από τη Συρία. Με βάση το σενάριο αυτό, η τουρκική πλευρά, βλέποντας ότι οι επιλογές της στη Συρία δεν είχαν τα αποτελέσματα που περίμενε και ότι δέχεται ισχυρές πιέσεις στο Κουρδικό ζήτημα, επέλεξε να δημιουργήσει άλλη μία ένταση, με στόχο να εκβιάσει την υποστήριξη της Δύσης, να στρέψει την προσοχή μακριά από το ευαίσθητο ζήτημα του Κουρδικού, καθώς και να «τιμωρήσει» τη Ρωσία για την υποστήριξή της προς τους Κούρδους.⁸⁸

γ) Οι ενέργειες του Αζερμπαϊτζάν προκλήθηκαν από παρέμβαση της Δύσης και ιδιαίτερα των ΗΠΑ, σκοπός των οποίων ήταν να ανοίξουν άλλο ένα μέτωπο εναντίον της Ρωσίας, με τελικό στόχο να αποσταθεροποιήσουν την ασφάλεια και τη σταθερότητα στα σύνορα της Ρωσίας και τελικά την αποδυνάμωσή της, στον πρώην Σοβιετικό χώρο. Με βάση τα παραπάνω, η αμερικανική πλευρά ήρθε σε συνεννόηση με αυτονομημένες ομάδες των ενόπλων δυνάμεων του Αζερμπαϊτζάν, στη βάση ενός σχεδίου πρόκλησης έντασης. Σύμφωνα πάντα με την ίδια λογική, ακόμη και σε περίπτωση που ο στρατός του Αζερμπαϊτζάν σημείωνε τελικά επιτυχίες, οι ΗΠΑ θα έβγαιναν και πάλι κερδισμένες, καθώς η πιθανή πρόκληση αναταραχής στην Αρμενία, λόγω των απωλειών στο μέτωπο, θα οδηγούσε σε πιθανή ανατροπή της κυβέρνησης και σε εγκατάσταση νέας με φιλοδυτικό

⁸⁶ De Waal T., *Dangerous Days in Karabakh*, Carnegie Moscow Center. Διαθέσιμο στο <http://carnegie.ru/commentary/2016/04/02/dangerous-days-in-karabakh/iwiu>.

⁸⁷ Είναι γεγονός ότι οι τουρκικές αρχές, στο πνεύμα της νεο-οθωμανικής πολιτικής, διαβεβαίωσαν επανειλημμένα το Αζερμπαϊτζάν, για την υποστήριξή τους σχετικά με την επανένταξη του Καραμπάχ. Από την άλλη, ο πρώην πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν, Χείντάρ Αλίεφ δήλωνε ότι οι Αζέροι και οι Τούρκοι είναι ένας λαός σε δύο κράτη.

⁸⁸ βλ. σχετικά, Khaddour Yousef A., *Nagorno Karabakh: Reading in the Behavior of the Parties*, Διαθέσιμο στο <https://katehon.com/en/article/nagorno-karabakh-reading-behavior-parties> και Samvel Hachikyan, *Turkey tries to play Azerbaijani card*. Διαθέσιμο στο <https://katehon.com/en/article/turkey-tries-play-azerbaijan-card>.

προσανατολισμό. Ακόμη και αν κανένα από τα δύο σενάρια δεν επιβεβαιωνόταν, οι ΗΠΑ και πάλι θα μπορούσαν να βγουν κερδισμένες, καθώς σε περίπτωση όπου η Ρωσία έσπευδε να υποστηρίξει τη στρατιωτική της σύμμαχο Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, από αδύναμη θέση, θα αναγκαζόταν να κινηθεί εκ νέου προς την κατεύθυνση της Δύσης, ο δε Αλίεφ να κάνει υποχωρήσεις σε ζητήματα όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημοκρατία, τα οποία θέτει επιτακτικά η πλευρά της Δύσης. Αν πάλι η Μόσχα δεν επιχειρούσε μια υποστήριξη προς το Ερεβάν, το τελευταίο θα κρατούσε ενδεχομένως φιλοδυτική στροφή, καθώς η Ρωσία θα αποδεικνυόταν αναξιόπιστος σύμμαχος. Ανεξαρτήτως πάντως από το αν και ποιο από τα παραπάνω σενάρια θα επιβεβαιωνόταν, κεντρική φιλοσοφία της συγκεκριμένης υπόθεσης είναι ότι στόχος των πρόσφατων επεισοδίων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ ήταν η αποδυνάμωση της θέσης της Ρωσίας στην Υπερκαυκασία και το μήνυμα που ήθελαν να στείλουν οι ΗΠΑ και η Δύση ότι εξακολουθούν να έχουν μεγαλύτερη επιρροή σε διάφορα μέρη της γης⁸⁹.

δ) «Η πρόσφατη κρίση στο Καραμπάχ δεν έχει σχέση με γεωπολιτικούς υπολογισμούς, ή με εμπλοκή τρίτων δρώντων προς εξυπηρέτηση δικών τους στόχων. Αντίθετα, υπήρξε συνέπεια της εσωτερικής δυναμικής της κρίσης, που σχετίζεται με την ίδια τη διαφορά μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν για το καθεστώς της περιοχής και τη διαιώνιση μιας κατάστασης («πάγωμα» σύγκρουσης), η οποία κρίθηκε από την πλευρά του Μπακού ότι δεν ευνοεί τα συμφέροντα και τις θέσεις του. Ζητούμενο τελικά για το τελευταίο, ήταν το «ξεπάγωμα» της σύγκρουσης, ώστε αφενός μεν να ξεκινήσει και πάλι η διαδικασία διαπραγματεύσεων, αφετέρου δε να τεθούν εκ νέου στο τραπέζι των συζητήσεων οι όροι μιας πιθανής λύσης. Διότι τελικά το Μπακού έδειχνε δυσαρεστημένο, όχι μόνο με τη στασιμότητα στη διαδικασία εξεύρεσης λύσης, η οποία παγιώνει δεδομένα που δεν το ευνοούν, αλλά και με τους όρους που έχουν τεθεί ως βάση ενδεχόμενου συμβιβασμού, οι οποίοι αποτυπώθηκαν στις Αρχές της Μαδρίτης⁹⁰ το 2007, στο πλαίσιο λειτουργίας της Ομάδας Μινσκ. Είναι άλλωστε χαρακτηριστικό ότι τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει και άλλες προσπάθειες

⁸⁹ ο.π. και ακόμη βλ. σχετικά *The Ceasefire in Nagorno Karabakh will not Last*. Διαθέσιμο στο <http://katehon.com/article/ceasefire-nagorno-karabakh-will-not-last-long>.

⁹⁰ Η μη χρήση βίας, η εδαφική ακεραιότητα και η αυτοδιάθεση των λαών αποτελούν τα τρία βασικά στοιχεία των Αρχών και αντιστοιχούν στα άρθρα II (αποχή από την απειλή ή τη χρήση βίας), IV (Εδαφική ακεραιότητα των κρατών) και VIII (1σα δικαιώματα και αυτοδιάθεση των λαών) της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι (βλ. αναλυτικότερα <http://www.osce.org/mg/51152>).

«ξεπαγώματος» της σύγκρουσης, με πρόκληση παρόμοιων, αν και όχι ανάλογης έκτασης, περιστατικών⁹¹. Ως εκ τούτου, η πρόσφατη κρίση δε θα πρέπει να γίνει αντιληπτή ως ένα μεμονωμένο περιστατικό, αλλά ως συνέχεια αντίστοιχων παλαιότερων⁹². Με βάση την άποψη αυτή, ρόλο στο ξέσπασμα της κρίσης έπαιξε και η επιδείνωση της οικονομικής κατάστασης στο Αζερμπαϊτζάν⁹³. Είναι κατ' επέκταση πιθανό, ότι ο Πρόεδρος Αλίεφ προσπάθησε να αποσπάσει το βλέμμα της κοινής γνώμης μακριά από τα εσωτερικά ζητήματα, σε ένα άλλο βαρυσήμαντο ζήτημα, προσπαθώντας παράλληλα να ενισχύσει μέσω αυτού τη θέση του, με την επίδειξη δυναμικής και αποφασιστικής στάσης.

ε) Η πρόσφατη έκρηξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, αλλά και διαχρονικά, προήλθε από τον ανταγωνισμό των κυβερνώντων ελίτ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, στην προσπάθειά τους να νομιμοποιήσουν τα αυταρχικά, αντιδημοκρατικά καθεστώτα τους, στα μάτια των πολιτών τους και να υπερασπιστούν τα προσωπικά τους συμφέροντα, "κατασκευάζοντας" αρχικά τις έννοιες της εθνικής ταυτότητας, μετά την κατάρρευση της σοβιετικής κοινωνικοπολιτικής κουλτούρας και αργότερα, τις καταστάσεις και απειλές κινδύνου και τις διάφορες ανασφάλειες. Αν και οι εξωτερικοί παράγοντες - δρώντες διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην περιοχή, κανένα από αυτά δεν έχει κυρίαρχο ρόλο.⁹⁴

Στην προσπάθεια τώρα να επεξηγηθούν τα παραπάνω σενάρια - αίτια, επισημαίνονται τα κάτωθι:

⁹¹ Αναφέρονται ενδεικτικά οι κρίσεις του Μαρτίου του 2008, τα σποραδικά επεισόδια του Φεβρουαρίου του 2010, οι εχθροπραξίες του Ιουλίου του 2014 και ο πόλεμος των τεσσάρων ημερών (2-5 Απριλίου 2016).

⁹² Αντώνης Π., Σκοτινιώτης, «Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας». Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>.

⁹³ «Από τα τέλη του 2014, η χώρα βιώνει επιδείνωση όλων των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών οφειλόμενη στις αυξομειώσεις των πετρελαϊκών τιμών. Γενικότερα πρέπει να σημειωθεί, ότι το Αζερμπαϊτζάν έχει πλέον παύσει -ήδη από το 2015- να είναι χώρα «μεσαίου κατά κεφαλήν εισοδήματος» και βρίσκεται στην κατηγορία των χωρών «χαμηλού κατά κεφαλήν εισοδήματος», σύμφωνα με τα διεθνώς αποδεκτά standards της UNCTAD». Βλ. σχετικά στο Πρεβεζάνος, Π., «Η Οικονομία του Αζερμπαϊτζάν και οι Οικονομικές και Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αζερμπαϊτζάν», Ετήσια Έκθεση 2019, Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Μπακού, 2020, σ.5.

⁹⁴ ΟΖΚΑΝ, BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, Geopolitics, 13:3, 2008, p.575.

Το πρώτο σενάριο δε λαμβάνει υπόψη την ουδετερότητα (η οποία έγκειται μεταξύ άλλων στο ότι πουλάει όπλα και στις δυο πλευρές) και τις στενές σχέσεις της Ρωσίας, τόσο με την Αρμενία, όσο και με το Αζερμπαϊτζάν. Η Αρμενία είναι ενταγμένη και στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση και στον Οργανισμό Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας (CSTO), ενώ διατηρεί και στρατιωτική συμφωνία με τη Ρωσία.⁹⁵ Το Αζερμπαϊτζάν από την άλλη, διαδραματίζει σημαντικό ενεργειακό ρόλο για τη Μόσχα, ενώ αποτελεί και σημαντική παράμετρο των ρωσο-ιρανικών σχέσεων. Επιπλέον αποτελεί ένα από τα πέντε παράκτια κράτη που έχουν λόγο στον καθορισμό τού –μη συμφωνημένου ακόμη- νομικού καθεστώτος της πλούσιας σε ενεργειακούς πόρους Κασπίας⁹⁶. Συνεπώς, οι συσχετισμοί στην περιοχή φαίνεται να ήθελαν «περισσότερη Ρωσία και λιγότερη Ευρώπη» στην περιοχή.

Σε περίπτωση τώρα που η σύγκρουση έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις και εξελισσόταν σε μια νέα πολεμική διαμάχη, η Ρωσία θα αναγκαζόταν ενδεχομένως να πάρει το μέρος της Αρμενίας⁹⁷, με αποτέλεσμα να χάσει την επιρροή της προς το Αζερμπαϊτζάν, το οποίο πιθανόν να αποφάσιζε να συμπλεύσει με την Τουρκία και τελικά να επανασυσταθεί ο στρατηγικός άξονας Μπακού-Τιφλίδας-Άγκυρας, εξέλιξη που θα ενίσχυε το ρόλο της Τουρκίας στον Καύκασο. Επιπλέον, σε περίπτωση σύγκρουσης σε άμεση γειτνίαση με τα σύνορά της, η Ρωσία θα έπρεπε να επικεντρωθεί σε αυτήν και όχι στη σύγκρουση στη Συρία. Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και το γεγονός ότι ούτε η αρμενική πλευρά, ούτε αυτή του Ναγκόρνο - Καραμπάχ είχαν ιδιαίτερους λόγους να προκαλούν κρίσεις, καθότι το υφιστάμενο status quo και το «πάγωμα» της διαμάχης ευνοούσαν τα συμφέροντά τους, δεδομένης και της κατάστασης που είχε διαμορφωθεί μετά το τέλος του εξαετούς πολέμου (1988-1994).

⁹⁵ Περιλαμβάνει τη διατήρηση ρωσικών στρατιωτικών βάσεων στην Αρμενία, πώληση όπλων σε προνομιακή τιμή και εγγύηση προστασίας από πιθανή επίθεση.

⁹⁶ Στην Κασπία δεν υπάρχουν αναγνωρισμένα όρια χωρικών υδάτων μεταξύ των πέντε παράκτιων ακτών, πλην εκείνων που είχαν ορισθεί μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Ιράν το 1921 και 1940. Βλ. σχετικά στο Δημητρίου, Γ., «Διεθνής Πολιτική: Οι Σχέσεις της Ρωσίας με τα Κράτη του Καύκασου», Θεσσαλονίκη, 2017, σ.76.

⁹⁷ Θα επρόκειτο πάντως κυρίως για μια πολιτική επιλογή, καθότι με τη στρατιωτική συμφωνία Ρωσίας-Αρμενίας (τροποποιήθηκε το 2010), η πρώτη καθίσταται μεν εγγυητής της εδαφικής ακεραιότητας της δεύτερης, η εγγύηση ωστόσο αφορά μόνο εδάφη που η Αρμενία αναγνωρίζει ως δικά της και όχι το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, την ανεξαρτησία του οποίου δεν έχει αναγνωρίσει το Ερεβάν.

Σχετικά με το δεύτερο σενάριο, αυτό οδηγεί στην άποψη ότι το Μπακού αποτελεί πειθήνιο όργανο και «μακρύ χέρι» της Άγκυρας στον Καύκασο και ως εκ τούτου οι στρατηγικές του επιλογές υποκύπτουν στις επιθυμίες της. Παρά όμως τη δεδομένη γεωπολιτική σύμπλευση των δύο πλευρών μετά την πτώση της ΕΣΣΔ, η υιοθέτηση της παραπάνω άποψης δεν έχει ουσιαστικό έρεισμα. Εξάλλου, σύμφωνα και με τα προαναφερόμενα, το Αζερμπαϊτζάν διατηρεί στενή σχέση με τη ρωσική πλευρά, όπως άλλωστε δείχνει και το γεγονός ότι επέλεξε να μην ακολουθήσει στρατηγική ένταξης στους ευρωατλαντικούς θεσμούς (ΕΕ, ΝΑΤΟ), σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τη Γεωργία. Είναι επιπλέον, εξαιρετικά αμφίβολο κατά πόσο η ίδια η Τουρκία θα επιθυμούσε να ανοίξει νέα μέτωπα και να αντιμετωπίσει ποικίλες προκλήσεις, σε περίοδο που αντιμετωπίζει μεγάλη δυσκολία στη διαχείριση των ήδη υπαρχόντων (Συριακό, Κουρδικό). Αποσταθεροποιητικές ενέργειες στον Καύκασο θα συνεπάγονταν επίσης περαιτέρω επιδείνωση των σχέσεων της με τη Ρωσία και κατ' επέκταση θα οδηγούσαν τη Ρωσία σε κινήσεις που θα στόχευαν να προκαλέσουν ακόμη μεγαλύτερα προβλήματα στην Τουρκία (ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το Κουρδικό)⁹⁸.

Η παραπάνω επιχειρηματολογία του σεναρίου αυτού, εμφανώς πάσχει και για έναν άλλο λόγο. Διότι, οι τουρκορωσικές σχέσεις δεν παρέμειναν στο ίδιο επίπεδο που ήταν τον Νοέμβριο του 2015. Αντίθετα, σημειώθηκε μια αξιοσημείωτη διπλωματική, και όχι μόνο, προσέγγιση ανάμεσα στις δύο χώρες. Πέρα από τη σημαντικότερη εμπορική - οικονομική τους συνεργασία που έτσι και αλλιώς προϋπήρχε, διαπιστώθηκε πρόοδος στα ενεργειακά (ολοκλήρωση κατασκευής του αγωγού Turk Stream, που εγκαινιάστηκε αρχές του 2020 και ο οποίος θα μεταφέρει ρωσικό αέριο από τη Ρωσία στην Τουρκία), καθώς και στα εξοπλιστικά (βλ. αγορά των S-400 από την Τουρκία).

Ως προς το τρίτο αίτιο, οι ΗΠΑ δεν θα επέλεγαν να ανοίξουν ένα νέο μέτωπο με τη Ρωσία, τη στιγμή που η διαχείριση του Συριακού αποτελεί ζήτημα το οποίο βρισκόταν πολύ πιο ψηλά στις προτεραιότητες της αμερικανικής εξωτερικής

⁹⁸ Αντώνης Π. Σκοτινιώτης, «Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας». Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>.

πολιτικής, σε σχέση με το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ενώ ήταν και εστιασμένες στις επερχόμενες εκλογές. Είναι γεγονός άλλωστε, πως οι ΗΠΑ και η ΕΕ επεδίωκαν την εξεύρεση διπλωματικής λύσης στο ζήτημα του Καραμπάχ, στη βάση των διαπραγματεύσεων, ενώ δεν ασκούσαν πραγματικά πιέσεις στο Ερεβάν και το Μπακού, διότι η σύγκρουσή τους δεν βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας τους. «Γενικότερα, στη διαχείριση της σύγκρουσης διαπιστώνεται εν μέρει σύγκλιση θέσεων μεταξύ Ρωσίας και Δύσης, κάτι που δεν ισχύει για άλλα -παρόμοιου χαρακτήρα- ζητήματα, όπως αυτά της Ν. Οσσετίας και της Αμπχαζίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η Δύση δείχνει να αποδέχεται πλήρως τη ρωσική πρωτοκαθεδρία στη διαμεσολάβηση για την εκτόνωση της πρόσφατης κρίσης, όπως φαίνεται και από την απουσία οποιασδήποτε αντίδρασης σε σχέση με τις διπλωματικές πρωτοβουλίες που ανέλαβε η Μόσχα προς την κατεύθυνση επίτευξης και τήρησης της συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός, καθώς και επανεκκίνησης της διαδικασίας διαπραγματεύσεων μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών. Δεν είναι επίσης κατανοητό γιατί η Δύση θα επεδίωκε να δημιουργήσει μια κρίση που θα δημιουργούσε ζήτημα σχετικά με την αξιοπιστία της Ομάδας Μινσκ, η διατήρηση της οποίας δίνει ουσιαστικό λόγο στη Δύση αναφορικά, με τη διαχείριση του ζητήματος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ»⁹⁹. Είναι ως εκ τούτου αμφίβολη η διάθεσή τους να προχωρήσουν σε κινήσεις που θα δημιουργούσαν ένα νέο πεδίο αντιπαράθεσης με τη Μόσχα, η συνεργασία της οποίας κρίνεται πλέον αναγκαία σε μια σειρά κρίσιμων ζητημάτων¹⁰⁰.

Όσον αφορά στο τέταρτο αίτιο - σενάριο, είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται συχνά περιστατικά βίας στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. «Είχαν προηγηθεί μικρής κλίμακας συγκρούσεις στη συνοριακή γραμμή Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν το 2012, το 2014, το 2017 και το 2018. Ενώ τον Απρίλιο του 2016, ο «πόλεμος των 4 ημερών» στη Γραμμή Επαφής του Ναγκόρνο - Καραμπάχ σήμανε την κλιμάκωση της στρατιωτικής αντιπαράθεσης με εκτιμώμενο αριθμό θυμάτων περί τους 350. Ο σύντομος πόλεμος του 2016 έδειχνε ότι εκκίνησε από ένα καλά οργανωμένο σχέδιο του Μπακού να ανακαταλάβει στρατιωτικά τμήματα της

⁹⁹ ο.π.

¹⁰⁰ Το ΝΑΤΟ συνεχίζει να στηρίζει τη Γεωργία, αλλά γνωρίζει ότι εάν δεν λυθούν τα ζητήματα της Αμπχαζίας και Ν. Οσσετίας, δεν πρόκειται να ολοκληρωθεί η ένταξή της σε αυτό. Συνεπώς, καταλαβαίνουν ότι κυριότερος ρυθμιστής στην περιοχή είναι η Ρωσία. βλ. σχετικά στο Δημητρίου, Γ., «Διεθνής Πολιτική: Οι Σχέσεις της Ρωσίας με τα Κράτη του Καύκασου», Θεσσαλονίκη, 2017, σ.105.

ελεγχόμενης από τους Αρμένιους περιοχής του Ναγκόρνο - Καραμπάχ»¹⁰¹. Κατά συνέπεια, η πρόσφατη κρίση δεν μπορεί παρά να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας σειράς αντίστοιχων –όχι μεγαλύτερης έντασης- κρίσεων, που στόχο φαίνεται να είχαν το «ξεπάγωμα» της σύγκρουσης. Αφενός, για να εκκινήσει μια νέα διαπραγματευτική διαδικασία, η οποία είχε μείνει στάσιμη και αφετέρου προκειμένου να τεθούν νέα δεδομένα, διαφορετικά από αυτά που είχαν διαμορφωθεί στο πλαίσιο της Ομάδας Μινσκ (Αρχές της Μαδρίτης)¹⁰². Εξάλλου, η πλευρά του Αζερμπαϊτζάν είχε περισσότερους λόγους να σπάσει την κατάπαυση του πυρός. Ως ηττημένη πλευρά στη σύγκρουση της δεκαετίας του 1990, όταν έχασε σχεδόν το ένα έβδομο (ή περίπου το 13,6 τοις εκατό) του εδάφους του από τους Αρμένιους, το Μπακού γνώριζε ότι ένα από τα λίγα εργαλεία πίεσης στους Αρμένιους, ήταν να παραβιάσει την κατάπαυση του πυρός.

Οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν ότι η αναζωπύρωση του 2020 οφείλεται κυρίως σε ενέργειες του Αζερμπαϊτζάν. Οι λόγοι που το Μπακού επεδίωξε την αναζωπύρωση της σύγκρουσης προέρχονται κυρίως από την εκτίμηση της αζερικής ηγεσίας ότι οι διεθνείς συνθήκες και το στρατιωτικό ισοζύγιο ευνοούν το Αζερμπαϊτζάν στην εφαρμογή μιας πολιτικής πολέμων «σαλαμοποίησης» (salami wars) που θα φέρει μικρές, αλλά σημαντικές πολιτικά νίκες με την κατάκτηση μικρών εδαφών στη διαφιλονικούμενη περιοχή, κυρίως δε στις γύρω περιοχές του θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Αν και δεν θα πρέπει να υπερεκτιμώνται οι εσωτερικές παράμετροι στην απόφαση του Μπακού να αναζωπυρώσει τη διένεξη, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μια νίκη θα ήταν σήμερα σημαντική για την πολιτική επιβίωση του καθεστώτος του Προέδρου Ιλχάμ Αλίεφ¹⁰³. Οι οικονομικές επιπτώσεις του COVID-19 είχαν φέρει επιβράδυνση

¹⁰¹ Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

¹⁰² Αντώνης Π. Σκοτινιώτης, «Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας», Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>.

¹⁰³ Aleksandra, Jarosiewicz, Maciej, Falkowski. *The four-day war in Nagorno-Karabakh*. Διαθέσιμο στο <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh>.

στους ρυθμούς ανάπτυξης της αζερικής οικονομίας, ενώ η καταπίεση κάθε αντιπολιτευόμενης φωνής είχε προκαλέσει τη διεθνή αποδοκιμασία του καθεστώτος Αλίεφ. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η κοινωνική έκρηξη και οι αναταραχές στη Λευκορωσία (το έτερο τελευταίο απολυταρχικό καθεστώς στην περιοχή της Ανατολικής Γειτονίας) είχαν επίσης φέρει ανησυχία στην ηγεσία του Αλίεφ, λόγω του αντίκτυπου που θα μπορούσαν να έχουν στους πολίτες του Αζερμπαϊτζάν. Μια νίκη στο μέτωπο του Ναγκόρνο -Καραμπάχ εκτιμάται ότι θα ενίσχυε το καθεστώς Αλίεφ στο εσωτερικό της χώρας, ενώ από την άλλη, θα κλόνιζε την πολιτική σταθερότητα στην Αρμενία.¹⁰⁴

Τέλος, σχετικά με το τελευταίο αίτιο - σενάριο που οδήγησε στην πρόσφατη σύγκρουση, είναι αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι την τελευταία δεκαετία, όλοι οι παίκτες έχουν αναπτύξει μεθόδους και στρατηγικές για να επωφεληθούν από το υφιστάμενο αδιέξοδο. Η σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ δεν έχει ακόμη οριστικά επιλυθεί, γιατί διαπραγματεύονται ποικίλα συμφέροντα. Η προτεραιότητα των τοπικών πολιτικών ηγετών, ελίτ των κρατών του Καυκάσου στην περιοχή, είναι η προσπάθεια διατήρησης και νομιμοποίησης του καθεστώτος τους, αντί της δημιουργίας ενός δημοκρατικού περιβάλλοντος και ανάπτυξης της κοινωνίας των πολιτών. Για τους εξωτερικούς δρώντες, το τρέχον status quo βοηθάει στο να πραγματοποιήσουν τα υπάρχοντα γεωπολιτικά και οικονομικά τους σχέδια και η κατάσταση «no war no peace» τους δίνει ευκαιρίες να παρέμβουν και να επιβάλλουν τις στρατηγικές τους στην περιοχή.¹⁰⁵ Δεδομένης λοιπόν της δυτικής επιρροής που άρχισε να εξελίσσεται, δεν είναι απίθανο ότι η κρίση ξεκίνησε από τα δύο κράτη, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν, προκειμένου να μην διακινδυνεύσουν το καθεστώς τους, ενώ ο νέος ανταγωνισμός μεταξύ τους, θα τους παρείχε άφθονο χώρο για ελιγμούς, προκειμένου να είναι χρήσιμα πιόνια στο παγκόσμιο ενεργειακό παιχνίδι, μεγιστοποιώντας τα κέρδη τους.

¹⁰⁴ Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

¹⁰⁵ ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, *Geopolitics*, 13:3, 2008, p.576.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Ρόλος της Ρωσίας στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ

3.1 Η Εξωτερική Πολιτική της Ρωσίας στο Ν. Καύκασο

Η Ρωσία αποτελεί ένα κράτος τα σύνορα του οποίου εκτείνονται σε διαφορετικές πολιτιστικές σφαίρες –Ευρώπη, Ασία και μουσουλμανικός κόσμος – και εντός των συνόρων αυτών περικλείονται αρκετοί ανομοιογενείς μεταξύ τους πληθυσμοί. Αλλάζοντας διαρκώς έκταση, προσαρτώντας συνεχώς νέα εδάφη και ενσωματώνοντας νέες μη ρωσικές οντότητες, η Ρωσία ένωθε πάντα την ανάγκη να διατηρεί τεράστια στρατιωτική δύναμη στο εσωτερικό της, το μέγεθος της οποίας δεν είχε καμία σχέση με οποιαδήποτε πιθανή απειλή κατά της εξωτερικής της ασφάλειας. Συνεχώς σε εμπόλεμη κατάσταση και επεκτείνοντας τα εδάφη της προς πάσα κατεύθυνση, θεωρούσε τον εαυτό της μόνιμα απειλούμενο. Ο ρόλος της στην ευρωπαϊκή ισορροπία ήταν πάντα σημαντικός, αλλά διαρκώς ήταν διχασμένη ανάμεσα σε μία έμμονη ανασφάλεια και σε έναν προσηλυτιστικό ζήλο, ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία¹⁰⁶.

Η εξωτερική πολιτική της Ρωσίας δεν οφείλεται στην επιδίωξή της να ανασυστήσει την ρωσική αυτοκρατορία, αλλά στην απροθυμία της να δεχθεί τη θέση ενός «ήσσονος εταίρου» της διεθνούς κοινότητας, καθώς η Ρωσία δεν σταμάτησε ποτέ να διεκδικεί το ρόλο της μεγάλης δύναμης¹⁰⁷. Επιπλέον, επιθυμεί να αποτρέψει τη στρατηγική απομόνωση και περικύκλωσή της. Η πτώση της τιμής του πετρελαίου και οι διεθνείς κυρώσεις που της έχουν επιβληθεί λόγω της προσάρτησης της Κριμαίας και της εμπλοκής στη σύγκρουση της Ανατολικής Ουκρανίας αποδυναμώνουν τη ρωσική οικονομία. Επίσης, η Ρωσία είναι ένα κράτος που βρίσκεται σε πληθυσμιακή συρρίκνωση, λόγω του έντονου δημογραφικού προβλήματος με κίνδυνο εξασθένησης της πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής επιρροής του ακόμη και στην ίδια την περιφέρειά του. Η παραγωγική βάση της Ρωσίας, που στηρίζεται στην ενεργειακή βιομηχανία και την παραγωγή φυσικών πόρων, προσαρμόζεται στην πραγματικότητα που επιβάλλει

¹⁰⁶ Χένρι Κίσιντζερ, *Διπλωματία*, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Α.Α. Λιβάνη, 1995, σ. 29.

¹⁰⁷ ο.π. σ.114, «Η Ρωσία είναι πολύ αδύναμη για να ανακτήσει την αυτοκρατορική κυριαρχία στην περιοχή ή για να αποκλείσει άλλους από αυτή, αλλά επίσης είναι πολύ κοντά και πολύ ισχυρή για να αποκλειστεί».

ο φθίνων πληθυσμός και η τεχνολογική υστέρηση και έλλειψη καινοτομίας. Η δυσχέρεια προάσπισης των πεδινών κατά βάση εδαφών της, η πολιτική δημιουργίας μιας ζώνης ελεγχόμενων κρατών περιμετρικά των ρωσικών συνόρων και οι γεωγραφικοί περιορισμοί, όσον αφορά την πρόσβαση στις ανοικτές θάλασσες, οδηγούν τη Ρωσία ιστορικά σε μια διαφαινόμενη πολιτική αποδυνάμωσης και αποσταθεροποίησης των γειτονικών κρατών που ελκύονται από τις ευρωατλαντικές δομές.

Οι αυτοκρατορίες όμως που καταρρέουν προκαλούν εντάσεις. Απόπειρες γειτονικών κρατών να εκμεταλλευτούν την αδυναμία του αυτοκρατορικού κέντρου και προσπάθειες της παρακμάζουσας αυτοκρατορίας να αποκαταστήσει το κύρος της στην περιφέρεια.¹⁰⁸ Η περιοχή του Ν. Καύκασου αποτελεί χώρο ζωτικής σημασίας για τη ρωσική εξωτερική πολιτική, λόγω των ειδικών ρωσικών συμφερόντων που διαμορφώθηκαν κατά την περίοδο του μετασχηματισμού του ρωσικού κράτους.

Αν και η Ρωσία εξακολούθησε να αποτελεί τη μεγαλύτερη περιφερειακή δύναμη στην περιοχή του Καυκάσου μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, κατά τη διάρκεια της μεταβατικής περιόδου της δεκαετίας του 1990, σημειώθηκε αισθητή υποχώρηση του ρωσικού παράγοντα σε όλο το γεωγραφικό εύρος που κάλυπτε το σοβιετικό κράτος. Η στρατηγική περιοχή του Ν. Καυκάσου, άξονας διαμετακόμισης ενεργειακών ροών, δεν αποτέλεσε εξαίρεση από την παραπάνω πραγματικότητα. Η περιοχή, η οποία αποτελεί το μαλακό υπογάστριο της, μετατράπηκε σε πεδίο ανταγωνισμού περιφερειακών δρώντων, αλλά σταδιακά και εξωπεριφερειακών δρώντων, αφού τα ρωσικά συμφέροντα βρίσκονται σε τροχιά σύγκρουσης με τα συμφέροντα των ΗΠΑ και της ΕΕ. Μετά την ανασυγκρότηση της Ρωσίας, πάγια πολιτική της είναι να αφήνει ελάχιστα περιθώρια δράσης στα κράτη του Εύξεινου Πόντου και του Καυκάσου να αναπτύξουν δικό τους πρόγραμμα περιφερειακής συνεργασίας, υπενθυμίζοντάς τους ότι η ρωσική συμμετοχή αποτελεί βαρόμετρο σε οποιαδήποτε περιφερειακή πρωτοβουλία, ενώ δεν επιδέχεται την ένταξή τους στους ευρωατλαντικούς θεσμούς.

¹⁰⁸ ο.π. σ. 908.

Τα κράτη της ευρύτερης περιοχής, από την πρώτη στιγμή που ανεξαρτητοποιήθηκαν αντιμετώπισαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν συνεχείς προκλήσεις για την ασφάλειά τους, με πιο δραματική μορφή τις ένοπλες συγκρούσεις, λόγω των εκκρεμών εδαφικών διαφορών. Στις διαδικασίες διαπραγμάτευσης και στα μοντέλα ειρήνευσης τον πρώτο λόγο έχει η Ρωσία, αλλά όλο και περισσότερο η ίδια εντοπίζεται ως μία εμπλεκόμενη πλευρά στις διαμάχες παρά ως ουδέτερος διαμεσολαβητής¹⁰⁹. Η Μόσχα χρησιμοποίησε και εξακολουθεί να χρησιμοποιεί τις εθνικές, γλωσσικές και θρησκευτικές διαφορές σε ορισμένα κράτη της παρευξείνιας περιοχής, απόρροια των ιστορικών συνθηκών, των γεωγραφικών ιδιαιτεροτήτων, ιδίως του Καυκάσου, αλλά και της τακτικής του «διαίρει και βασίλευε» που εφαρμόστηκε από την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης, σαν μοχλό πίεσης για να προωθεί τα δικά της συμφέροντα στο πλαίσιο της ανασύστασης της ηγεμονίας της¹¹⁰. Επιπλέον, η Ρωσία με την μη επίλυση των εκκρεμών συγκρούσεων επιθυμεί να αναβάλλει την ένταξη των εμπλεκόμενων κρατών στους ευρωατλαντικούς θεσμούς, αφού γνωρίζει ότι η διεύρυνση του NATO και της ΕΕ δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί όσο υφίστανται οι εκκρεμείς συγκρούσεις¹¹¹.

«Η σύσταση της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών ήταν αποτέλεσμα της αρχικής προσπάθειας της Ρωσίας να διατηρήσει την εξάρτηση των νέων κρατών από τη ρωσική πλέον κηδεμονία. Το κενό που εμφανίσθηκε στην κρίσιμη περιοχή που καταλάμβανε η πρώην Σοβιετική Ένωση, οι εγγενείς αδυναμίες του νέου ρωσικού κράτους και η υποχώρηση από τη διεθνή σκηνή δημιούργησαν φιλοδοξίες στην Τουρκία, υπό τις ευλογίες των ΗΠΑ, για την ανάδειξή της σε νέα περιφερειακή δύναμη στην περιοχή του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας και αύξησαν τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό δύο παραδοσιακά αντίπαλων κρατών. Παράλληλα, η Ρωσία έπρεπε να αντιμετωπίσει τις διαφορές με τα ανεξαρτητοποιημένα γειτονικά κράτη που είχαν κληρονομηθεί από την σοβιετική εποχή και προκαλούσαν επιπλέον εντάσεις στις διμερείς σχέσεις της. Η αμφιταλάντευση ανάμεσα στις δύο σχολές σκέψης (Ατλαντιστές και

¹⁰⁹ Svante Cornell et al., *Η Ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου: Ένας νέος κόμβος στην ευρωπαϊκή ασφάλεια*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2007, σ. 22.

¹¹⁰ Svante E. Cornell, *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, London and New York, RoutledgeCurzon, Taylor & Francis e-Library, 2005, σ. 25.

¹¹¹ Δημήτριος Φαρδέλας, «Ο ρόλος της Ρωσίας στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου», Ρόδος, 2015, σ.29.

Ευρασιανιστές)¹¹², ως προς τη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής, από το 1993 και μετά σταθεροποιείται και στην κορυφή των προτεραιοτήτων τοποθετείται το δόγμα του "εγγύς εξωτερικού" και η προώθηση και ενίσχυση των ρωσικών συμφερόντων στον πρώην σοβιετικό χώρο»¹¹³.

Όσον αφορά στις εκκρεμείς συγκρούσεις, η απουσία κρατικής κυριαρχίας σε περιοχές των κυρίαρχων κρατών υποθάλλει τη σταθερότητα και την ευημερία στην περιοχή και παραμένει η βασική αιτία της πολιτικής αστάθειας, της οικονομικής ένδειας και της αδυναμίας μεταρρυθμίσεως των κρατικών θεσμών. Η πλημμελής συνοριακή ασφάλεια και η διαπλοκή των κρατικών αξιωματούχων ευνοεί τις δραστηριότητες του οργανωμένου εγκλήματος (διακίνηση αγαθών, ναρκωτικών, όπλων, ανθρώπων) και παγιάζει μεγάλα οικονομικά συμφέροντα, τόσο για την οικονομία των αυτονομημένων περιοχών, όσο και για ορισμένους διεφθαρμένους κρατικούς παράγοντες των μητρικών κρατών. Η Ρωσία εμπλέκεται σε όλες αυτές τις εκκρεμείς συγκρούσεις, είτε ως διαμεσολαβητής, είτε ως αντίδικος. Αν και κατά τη διάρκεια των εθνικών συγκρούσεων, που δημιούργησαν τις *de facto* ανεξάρτητες δημοκρατίες στις αρχές της δεκαετίας του '90, η Ρωσία δεν διαδραμάτισε ενεργό ρόλο, στα επόμενα χρόνια χρησιμοποίησε τις κρατικές οντότητες που συν τω χρόνω ισχυροποιήθηκαν και παγιώθηκαν και υποδαύλισε τις διαδικασίες επίλυσης των διαφορών, με σκοπό τη διασφάλιση της παρουσίας της και την άσκηση πίεσης, έτσι ώστε τα εμπλεκόμενα κράτη να ευθυγραμμίζονται με τα ρωσικά συμφέροντα.

Τα μέσα που χρησιμοποιεί η Ρωσία για την επίτευξη των πολιτικών επιδιώξεών της, είναι η επανένταξη των κρατών που συνέθεταν τον πρώην σοβιετικό χώρο, στη δική της σφαίρα επιρροής και η παράλληλη αποτροπή ένταξής τους σε άλλους πολιτικοστρατιωτικούς οργανισμούς που δρουν ανταγωνιστικά ως προς αυτή. «Δύο παράγοντες κατέστησαν δυνατή την υλοποίηση του παραπάνω στόχου: ο κρατικός έλεγχος της ενεργειακής βιομηχανίας που οδήγησε στην οικονομική ανόρθωση της Ρωσίας και σε σταθερή

¹¹² Προτεραιότητα των Ατλαντιστών αποτελούσε η εσωτερική πολιτική, η οικοδόμηση μιας δημοκρατικής κοινωνίας, η ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και η ενσωμάτωση στην ευρωπαϊκή κοινότητα. Επικριτές αυτής της προσέγγισης αποτελούσαν οι Ευρασιανιστές, οι οποίοι θεωρούσαν ότι η δυτικοποίηση και η αυξανόμενη εξάρτηση από τη Δύση θα οδηγούσε στην περαιτέρω αποδυνάμωση της Ρωσίας στο «εγγύς εξωτερικό» της.

¹¹³ ο.π. σ. 2.

οικονομική ανάπτυξη και η πολιτική σταθερότητα που προσέδωσε στο ρωσικό πολιτικό σύστημα η διακυβέρνηση Πούτιν.

Κύριο εργαλείο, επομένως, της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής καθίσταται η ενεργειακή εξάρτηση και η διπλωματία των αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου που διαμορφώνουν την ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας έναντι των κρατών του εγγύς εξωτερικού. Ένα δεύτερο εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής είναι οι ένοπλες συγκρούσεις λόγω των εκκρεμών εδαφικών διαφορών που συνδέονται με την ύπαρξη ρωσικών μειονοτήτων ή εθνοτικών μειονοτήτων φίλα προσκείμενων στη ρωσική πλευρά και χρησιμοποιούνται ως μοχλός πίεσης για συμμόρφωση με τις ρωσικές επιταγές ή διασφαλίζουν τη στάθμευση ρωσικών στρατευμάτων στην περιοχή»¹¹⁴.

Συνοψίζοντας, όσον αφορά στην περιοχή του Ν. Καυκάσου, επιδιώκει την απόλυτη επιρροή στα κράτη του εγγύς εξωτερικού της και τον αποκλεισμό άλλων δρώντων από τη δραστηριοποίηση σε αυτά. Η Ρωσία επιδιώκει να προωθήσει μια κοινή οικονομική, πολιτική και στρατηγική γραμμή για όλα τα κράτη και να τα κρατήσει στη δική της σφαίρα επιρροής, όπως καταδεικνύει το δόγμα του εγγύς εξωτερικού και το εγχείρημα της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης. Η προοπτική της επέκτασης και εδραίωσης της δυτικής επιρροής σε κράτη που αυτή κατατάσσει στον πυρήνα της δικής της σφαίρας επιρροής, (Ουκρανία, Γεωργία) και η προσέγγιση της ΕΕ μέσω της ήπιας ισχύος αποκλειστικά στα κράτη του εγγύς εξωτερικού της (Ουκρανία, Μολδαβία, Λευκορωσία, Γεωργία, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν) δεν γίνεται αποδεκτή από τη ρωσική πλευρά. Η χρήση είτε στρατιωτικής ισχύος, όπως στη Γεωργία και την Ουκρανία για την αποσταθεροποίησή τους, είτε διπλωματικής ισχύος στην περίπτωση της διένεξης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, κατέστησε σαφές ότι δεν είναι διατεθειμένη να αφήσει τους στρατηγικά σημαντικούς γείτονές της να ενσωματωθούν σε μη φιλικούς στρατιωτικούς συνασπισμούς, όπως το NATO και η ΕΕ και δυνητικά να είναι σε θέση να πλήξουν βασικά στρατηγικά συμφέροντά της¹¹⁵.

¹¹⁴ Δημήτριος, Φαρδέλας, «Ο ρόλος της Ρωσίας στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου», Ρόδος, 2015.

¹¹⁵ Anahit, Shirinyan, «Assessing Russia's Role in Efforts to Resolve the Nagorno-Karabakh Conflict: From Perception to Reality», Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation, 2013, σ.3.

Συνοπτικά, τα συμφέροντα της Ρωσίας στην περιοχή μπορούν να τεθούν ως εξής:

α) Διατήρηση της Ρωσίας ως κύριας περιφερειακής δύναμης στην περιοχή, καθόσον η Τουρκία επιδιώκει να αναδειχθεί σε νέο περιφερειακό δρώντα και να αυξήσει την επιρροή της, εκμεταλλευόμενη το κενό που δημιουργήσε η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και η αβέβαιη, με το Δόγμα Τράμπ, στάση των ΗΠΑ.

β) Διασφάλιση της απρόσκοπτης και ασφαλούς παροχής ενέργειας, μέσω των αγωγών που διέρχονται από την περιοχή του Καυκάσου και τη Κασπία Θάλασσα και πρόσβαση του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο.

γ) Διατήρηση ρωσικών στρατευμάτων στο Αζερμπαϊτζάν, όπως συμβαίνει στην Αρμενία και Γεωργία, φυλάσσοντας τα σύνορα της Κοινοπολιτείας Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ), με τη Τουρκία και το Ιράν (το Αζερμπαϊτζάν ήταν το μόνο κράτος της Υπερκαυκασίας που δεν είχε Ρωσικά στρατεύματα στο έδαφος του, μέχρι πρόσφατα).

δ) Αποφυγή επέκτασης άλλων στρατιωτικών συνασπισμών (NATO, ΕΕ) σε κράτη της πρώην ΚΑΚ, οι οποίοι όμως αποκλείουν την ίδια, καθώς και επανασύσταση της ηγεμονίας της σε όλα τα μήκη και πλάτη της ΚΑΚ.¹¹⁶

3.2 Τα Κέρδη για τη Ρωσία από τη Σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ

Σε σχέση με την πρόσφατη κρίση και το ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, είναι εμφανές ότι η Μόσχα δεν επιθυμούσε τη δημιουργία περεταίρω εντάσεων στην περιοχή, καθώς θα ετίθετο σε κίνδυνο η διατήρηση των στενών σχέσεων, τόσο με την Αρμενία, όσο και με το Αζερμπαϊτζάν. Η Μόσχα τελικά έλεγξε με διπλωματικό τρόπο την έκρηξη μεταξύ Μπακού-Ερεβάν-Στεπανακέρτ, καθόσον έτσι η Ρωσία επανέρχεται κυριαρχικά, ως ειρηνευτική, στρατιωτική και οικονομική παρουσία στο δίπολο Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν και μάλιστα διακόπτουσα την περαιτέρω αιματοχυσία, η οποία θα ήταν πιθανόν να εξελιχθεί, να την

¹¹⁶ Svante E., Cornell, *Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance*, Middle Eastern Studies, 34:1, 1998, σ.58.

απομακρύνει από τον “τακτικό” της σύμμαχο, την Τουρκία και θα της διέκοπτε οιαδήποτε σχέση με το Αζερμπαϊτζάν, εξαποστέλλοντάς το προς την Δύση.

«Βεβαίως, θα ήταν αφελές να μην σημειωθεί ότι από πλευράς “πολιτικής διαχειρίσεως ισχύος” αυτό το επιχείρημα της Ρωσίας ήταν απολύτως προσηματικό, διότι η Μόσχα δεν ένωσε την ανάγκη κάποιου νομικού ερείσματος, π.χ. στην περίπτωση της προσαρτήσεως της Κριμαίας, ή της αναγνώρισεως των Αυτοανακηρυχθεισών Δημοκρατιών της Νοτίου Οσσετίας και της Αμπχαζίας στην Γεωργία. Την Κριμαία την προσήρτησε και τις δύο αυτοανακηρυχθείσες Δημοκρατίες τις ανεγνώρισε, διότι, κατά την “Θουκυδίδειο αντίληψη”, διέθετε: α) την στρατιωτική δύναμη, β) την βούληση και γ) την δυνατότητα να τα υποστηρίξει. Αποδεικνύεται συνεπώς και κατόπιν της νομικής αναλύσεως της καταστάσεως στο Αρτσάχ, ότι το ζήτημα για το Κρεμλίνο ήταν μόνον ένα: η συγκράτηση της τακτικής της συμμαχίας με την Άγκυρα και της επαναφοράς της επιρροής του επί του Καυκασιανού υποσυστήματος Αζερμπαϊτζάν - Αρμενίας»¹¹⁷.

Επίσης, η Μόσχα είχε κέρδη εδαφικής ασφάλειας και στρατιωτικής επανακάμψεως στην περιοχή. Όπως διευκρίνισε ο Πούτιν: «οι δύο πλευρές θα κρατούσαν τις θέσεις τους ενώ οι ρωσικές δυνάμεις θα αναπτύσσονταν στην περιοχή. Πρόκειται για 1960 στρατιώτες, 90 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού και 380 οχήματα και ειδικά εξοπλισμένες μονάδες». Όπως αναφέρει στον γαλλικό “Le Monde” ο Rémy Ourdan: «από εδώ και στο εξής υπάρχει μόνο ένας διαιτητής στα βουνά του Καραμπάχ κι αυτός είναι Ρώσος». Χρειάστηκε βέβαια να θυσιασθούν περίπου 1300 στρατιώτες, καταστροφή νοσοκομείων, σχολείων γεφυρών και άλλων υποδομών, να προσφυγοποιηθούν περίπου 600.000 άνθρωποι και να γίνουν τρεις ανεπιτυχείς προσπάθειες καταπαύσεως του πυρός από την Ρωσία, ώστε τελικώς να καταλήξουμε στην απόλυτη κυριαρχία της Ρωσίας στο δίπολο Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν. Είναι πλέον προφανές ότι η προαναφερθείσα παρουσία των στρατιωτικών δυνάμεων της Ρωσίας στα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν, πέριξ του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, της επιτρέπει να ελέγχει την

¹¹⁷ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-MAT” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ.39.

διαδρομή Τουρκίας-Αζερμπαϊτζάν-Κασπία, την οποία ιδιαίτερως ορέγεται η Αγκυρα¹¹⁸.

«Η Μόσχα μπορεί να έχανε το ρόλο του αντικειμενικού διαμεσολαβητή που της προσδίδει διπλωματικό βάρος στον Καύκασο, με κίνδυνο, μάλιστα, δυναμικής επανάκαμψης του τουρκικού παράγοντα και επανασύστασης του στρατηγικού άξονα Μπακού-Τιφλίδας-Άγκυρας, ο οποίος θα οδηγούσε σε αποδυνάμωση των ρωσικών ερεισμάτων. Δεδομένης της σημασίας του Αζερμπαϊτζάν για τη ρωσική ενεργειακή στρατηγική, καθώς και για την αντιμετώπιση της ισλαμικής τρομοκρατίας, αλλά και τα ζητήματα των ρωσο-ιρανικών σχέσεων, η Μόσχα δε θα επιθυμούσε διατάραξη των σχέσεών της με το Μπακού. Το ιδανικό σενάριο για τη Μόσχα θα ήταν να το δει να εντάσσεται στους περιφερειακούς θεσμούς που η ίδια προωθεί (Ευρασιατική Ένωση, Οργανισμός Συμφώνου Συλλογικής Ασφάλειας - CSTO/OTSC¹¹⁹), αντιλαμβάνεται δε ότι αυτό το –ούτως ή άλλως δύσκολα πραγματοποιήσιμο- σενάριο θα έχει τις όποιες πιθανότητες επιτυχίες μόνο σε περίπτωση που η αζερική πλευρά συνεχίσει να βλέπει τη Ρωσία ως έναν αξιόπιστο εταίρο που τηρεί τις ισορροπίες στην περιοχή και έχει τη δυνατότητα να συμβάλει αποτελεσματικά στην επίλυση του ζητήματος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ»¹²⁰.

Οι κινήσεις της Μόσχας μετά το ξέσπασμα της κρίσης έδειχναν να κινούνται προς αυτήν την κατεύθυνση, με τη ρωσική ηγεσία να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες, τόσο για την προώθηση συμφωνίας κατάπαυσης του πυρός, όσο και για την επανεκκίνηση της διαπραγματευτικής διαδικασίας. Η Ρωσία, με την υπογραφή της εκεχειρίας, έδειξε ότι επιδιώκει πολιτική λύση στο πρόβλημα, διατηρώντας τη δυνατότητα να εμφανίζεται ως σταθεροποιητικός παράγοντας, ο οποίος διαμεσολαβεί προκειμένου να εκτονώνονται οι όποιες κρίσεις και προκειμένου να

¹¹⁸ ο.π. σ.39-41.

¹¹⁹ Το CSTO/OTSC πρόκειται για ένα πολιτικο-στρατιωτικό Συλλογικό Σύστημα Ασφαλείας, το οποίο ολοκληρώθηκε στις 7 Οκτωβρίου 2002 και έχει έξι (6) τακτικά μέλη και δύο (2) παρατηρητές. Τα τακτικά μέλη του είναι: Ρωσία, Αρμενία, Λευκορωσία, Καζακστάν, Κιργιστάν, Τατζικιστάν. Τα μέλη - παρατηρητές είναι: Αφγανιστάν και Σερβία. Έχει ως έδρα τη Μόσχα.

¹²⁰ Αντώνης Π. Σκοτινιώτης, *Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας*. Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97-%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>

μένει ζωντανή μια διαπραγματευτική διαδικασία. Το να εμπλακεί άμεσα υποστηρίζοντας στρατιωτικά τον σύμμαχο Αρμενικό λαό δεν αποτελούσε προτεραιότητα για τη Μόσχα, ιδιαίτερα όσο οι συγκρούσεις παρέμεναν εκτός της επικράτειας της Αρμενίας (στην οποία διατηρεί βάσεις). Αντιθέτως, κεντρικός άξονας της πολιτικής της Μόσχας είναι, όπως προαναφέρθηκε, η διατήρηση καλών διμερών σχέσεων και με τις δύο εμπόλεμες πλευρές.

Η Ρωσία, επίσης, δεν βιάστηκε να βοηθήσει τους Αρμένιους. Ο Νικόλ Πασινιάν, μετά τη "βελούδινη" επανάσταση του 2018, θεωρούσε πως είναι ένας ανεξάρτητος διαπραγματευτής που μπορεί να πετύχει καλύτερες συμφωνίες για τη ρωσική παρουσία στην Αρμενία, συμπεριλαμβανομένων των τομέων της ενέργειας. «Η Κυβέρνηση Πασινιάν δεν έλαβε υπόψη της την γεωπολιτική δυναμική της Υπερκαυκασίας ούτε, την προκύπτουσα εξ αυτής, γεωστρατηγική πραγματικότητα και παρεκκλίνουσα προς τις ανωτέρω αναλυθείσες και καταδειχθείσες - απολύτως συγκεκριμένες - δυτικές κατευθύνσεις, διέπραξε εσφαλμένη γεωπολιτική ανάγνωση και προέβη σε ακόμη χειρότερο γεωστρατηγικό σχεδιασμό της Καυκασιακής γεωπολιτικής πραγματικότητας. Η ρωσική παρέμβαση στην κατάπαυση του πυρός και στην αποτροπή μιας νέας γενοκτονίας, απετέλεσε και "δίδαγμα" στην φιλοδυτική κυβέρνηση του Πασινιάν, αναφορικός με την "αποτελεσματικότητα" των υποτιθεμένων "υποστηρικτών" του και στοιχείο παραδειγματισμού σε μελλοντικές ανάλογες συμπεριφορές των κρατών του Οργανισμού Συμφώνου Συλλογικής Ασφαλείας (CSTO/OTSC)»¹²¹. Η καθυστέρηση της Μόσχας να παρέμβει στη διαμάχη του με το Αζερμπαϊτζάν έδωσε ένα μήνυμα πως ο Αρμένιος πρωθυπουργός, που βρίσκεται υπό πίεση και σε ανάγκη να κάνει εκκλήσεις προς κάθε κατεύθυνση, θα πρέπει να είναι πιο διαλλακτικός στις απαιτήσεις τους.

«Η Μόσχα ήταν δυσареστημένη από την δημοκρατική στροφή το 2018 στην Αρμενία, η οποία συνοδεύτηκε από ειρηνικές διαμαρτυρίες που ξεκίνησαν τον Μάρτιο 2018 κατά της προηγούμενης διακυβέρνησης της χώρας και έφεραν στην εξουσία τον Πρωθυπουργό και ηγέτη του κινήματος διαμαρτυρίας Νικόλ Πασινιάν. Οποιαδήποτε εξάλλου μελλοντική βοήθεια από τη Μόσχα προς το Ερεβάν

¹²¹ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ "ΣΑΧ-MAT" ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ. 38.

αναμένεται να συνοδεύεται με νέες απαιτήσεις (οικονομικές, στρατιωτικές, πολιτικές). Όπως ανέφερε στις 28 Σεπτεμβρίου η Margarita Simonyan του κρατικού Russia Today, που απηχεί τις σκέψεις του Κρεμλίνου, «στα δωμάτια όπου χαράσσεται η πολιτική στη Μόσχα, λέγεται ότι η Αρμενία είναι είτε καταδικασμένη να επιστρέψει στη Ρωσία, είτε καταδικασμένη»¹²². «Άρα, υφίσταται και η άποψη, ότι η Μόσχα ήθελε να καταδείξει στο Ερεβάν, πόσον οδυνηρά είναι τα αποτελέσματα που είχε η προσέγγισή του προς τις ΗΠΑ, μέσω του ελέγχου που του ασκούν οι φιλικές προς τον G. Soros - και εμπλεκόμενες στις δραστηριότητες της “Open Society Foundation/OSF” - πολιτικές προσωπικότητες της Αρμενίας. Η κατάσταση αυτή, η οποία και ασφαλώς δεν ενθουσίαζε την Μόσχα, είχε ήδη καταγγελθεί και από τον Artur Vanetsian, βουλευτή, πρώην διοικητή των Υπηρεσιών Εθνικής Ασφαλείας (2018-2019), ο οποίος δήλωσε σαφώς ότι οι οικονομικές δραστηριότητες του G. Soros στην Αρμενία έθεταν σε κίνδυνο την Εθνική ασφάλεια»¹²³. Συνεπώς, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε την πρόθεση της Μόσχας να προσδέσει στο άρμα της περαιτέρω τη αρμενική ηγεσία, όταν μάλιστα δεν έχει αμφισβητήσει καμία πτυχή της συνεργασίας με τη Ρωσία (όπως τη συμμετοχή στην Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα).

Το Αζερμπαϊτζάν αποτελεί επιπλέον για τη Μόσχα έναν υπολογίσιμο εταίρο με τον οποίο οι οικονομικές σχέσεις εμβαθύνουν, ιδιαίτερα όσον αφορά στις πωλήσεις ρωσικών όπλων, ενώ το αυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης της χώρας δεν αποτελεί απειλή για τη Μόσχα. Ο Πρόεδρος Πούτιν μετά την άνοδό του στην Προεδρία προσπάθησε συστηματικά να βελτιώσει τις σχέσεις με το Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες είχαν δεχθεί πλήγμα κατά την περίοδο Γιέλτσιν. «Η ενεργειακή εξάρτηση του Μπακού από την Μόσχα, αποτελεί πραγματικότητα από το 2017 και μετά. Το έτος αυτό αναγκάσθηκε το Μπακού να υπογράψει συμβόλαιο εισαγωγής Φ/Α με την GAZPROM, για να μπορεί να καλύψει τις δικές του ανάγκες εσωτερικής καταναλώσεως. Η Μόσχα λοιπόν θέλει οπωσδήποτε να κρατήσει και το δικό της επίπεδο εξαγωγών Φ/Α υψηλό, με δεδομένη την δυτική πολιτική, η οποία στοχεύει

¹²² Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο από <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

¹²³ βλ. <https://bit.ly/3kZqnTX> και <https://bit.ly/393wPr6>, στο Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020.

στην απομείωση των εισαγόμενων από την Ρωσία ποσοτήτων Φ/Α και διαφοροποίηση των πηγών προμηθείας της, σχετικά ως προς τα ρωσικά αποθέματα»¹²⁴. Το Μπακού άλλωστε, ενεργειακός και στρατιωτικός εταίρος της Μόσχας, προσέχει να μην ενεργοποιηθεί η διάταξη της συμφωνίας συλλογικής ασφάλειας της Ρωσίας με την Αρμενία στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ. Η Μόσχα έχει πολλές φορές δηλώσει ότι δεν επιθυμεί να βλάψει τις καλές διπλωματικές σχέσεις που τηρεί τόσο με το Ερεβάν, όσο και με το Μπακού και προτιμά τον ρόλο του διεθνούς ειρηνοποιού παρά του εμπλεκόμενου μέρους. Εν τέλει, μπορούμε να πούμε ότι τη Μόσχα την ενδιέφερε πρωτίστως η διατήρηση της δικής της επιρροής στην περιοχή (και στις δύο χώρες), παρά το ποιος θα είναι αυτός που θα έβγαине νικητής από τη διένεξη.

Είναι εδώ σημαντικό να επισημανθεί, εκ νέου, ότι η Δύση φαίνεται να αναγνωρίζει τη ρωσική πρωτοκαθεδρία στη διαχείριση του ζητήματος, όπως δείχνει η απουσία οποιασδήποτε αρνητικής αντίδρασης στις διπλωματικές πρωτοβουλίες που ανέλαβε η ρωσική πλευρά μετά το ξέσπασμα των ταραχών, αλλά και η ουσιαστική απουσία αντίστοιχων πρωτοβουλιών από την πλευρά της. Με βάση τα δεδομένα αυτά, ο τρόπος με τον οποίο κινήθηκε η Ρωσία μετά τα πρόσφατα επεισόδια, δείχνει να επιβεβαιώνει την άποψη ότι αναγνωρίζει τους κινδύνους που προκύπτουν για τη θέση της στην περιοχή από το ξέσπασμα κρίσεων, όπως αυτή η τελευταία. Κίνδυνοι οι οποίοι σχετίζονται με την πιθανότητα εκ νέου στρατηγικής απόκλισης από το Μπακού και τελικά επανάκαμψης της Τουρκίας στην περιοχή¹²⁵.

Θα μπορούσε κατά άλλους να ειπωθεί, ότι η εκχειρία στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί για τη Μόσχα μια καλή ευκαιρία για να αναθερμάνει τη συνεργασία της με τη Δύση σε μια περίοδο τεταμένων σχέσεων (κυρώσεις λόγω Κριμαίας, υπόθεση Αλεξέι Ναβάλνι, υβριδικός πόλεμος). Εξάλλου η σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ έρχεται να προστεθεί σε μια ήδη βεβαρημένη διεθνή

¹²⁴ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-MAT” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ.49.

¹²⁵ Αντώνης Π. Σκοτινιώτης, *Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας*. Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf>.

ατζέντα για τη Μόσχα λόγω της εμπλοκής της σε πολλά άλλα μέτωπα στην ευρύτερη περιοχή και ιδιαίτερα στη Συρία, τη Λευκορωσία και τη Λιβύη, όπως και η διαρκής της εμπλοκή στην Ουκρανία¹²⁶. Παρ' όλα αυτά, ανατροπή στην πολιτική «αυτοσυγκράτησης» της Μόσχας, μπορεί να προκαλέσει η στρατιωτική και διπλωματική δραστηριοποίηση της Τουρκίας που ξεδιπλώνεται στην περιοχή.

Συνοψίζοντας, σε κάθε περίπτωση, είναι ξεκάθαρο ότι η Ρωσία δεν φαίνεται μάλλον να επιθυμεί μια νέα επανέναρξη της σύρραξης, αλλά αντίθετα στηρίζει το υφιστάμενο status quo και το άλυτο ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ αξιοποιείται από τη ρωσική πλευρά προς εξυπηρέτηση των δικών της στόχων. Σε αυτό το πλαίσιο, μια οριστική, μελλοντική λύση που θα υιοθετούσε πλήρως τις θέσεις του Μπακού δε θα ήταν επιθυμητή, αλλά επίσης η Μόσχα δε θα επιθυμούσε και η λύση αυτή να προέλθει μετά από δυτική παρέμβαση. Στην περίπτωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, η Μόσχα δεν πήρε ξεκάθαρα το μέρος της μίας ή της άλλης πλευράς. Αυτό διότι οι άμεσα εμπλεκόμενοι αποτελούν ο μιν πρώτος τον κυριότερο σύμμαχο της Ρωσίας στην περιοχή, ο δε δεύτερος έναν πολύ σημαντικό για τους ρωσικούς στρατηγικούς υπολογισμούς παίκτη, τον οποίο η Μόσχα θα επιθυμούσε να φέρει σε τροχιά προσέγγισης με την ίδια. Επίσης, η Μόσχα κράτησε ιδιαίτερα προσεκτική στάση στο ζήτημα, έχοντας ως σκοπό να χρησιμοποιεί τυχόν στήριξη σε ένα από αυτά ως μέσο πίεσης προς το άλλο¹²⁷.

Τελικά, η μεσολάβηση της Ρωσίας για την επίτευξη της εκεχειρίας, σημαίνει ότι εμφανίζεται ως «έντιμος διαμεσολαβητής», αυξάνοντας το κύρος της και την επιρροή της στην περιοχή, ως παράγοντας σταθερότητας και εξομάλυνσης των ανοιχτών ζητημάτων. Βελτιώνει ακόμη τη διεθνή της εικόνα, δεδομένων μάλιστα και των συχνών κατηγοριών από την πλευρά της Δύσης, ότι λειτουργεί αποσταθεροποιητικά, ώστε να εξυπηρετήσει τα γεωπολιτικά της συμφέροντα¹²⁸.

¹²⁶ Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο από <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

¹²⁷ Anahit, Shirinyan, «Assessing Russia's Role in Efforts to Resolve the Nagorno-Karabakh Conflict: From Perception to Reality», *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation*, 2013, σ. 9.

¹²⁸ Αντώνης Π. Σκοτινιώτης, *Η κρίση στο Ναγκόρνο Καραμπάχ και η θέση της Ρωσίας*. Διαθέσιμο στο <https://bricsunipi.weebly.com/uploads/2/7/3/2/27321843/%CE%97%CE%BA%CF%81%CE%AF%CF%83%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%BF->

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ο Ρόλος της Τουρκίας στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ

4.1 Οι Βλέψεις της Τουρκίας στο Ν. Καύκασο

Η μεταβολή των παραγόντων ισχύος στην ευρύτερη περιοχή, συνδυάζεται με την ύπαρξη ενός ακόμη εξωτερικού δρώντα στο περιφερειακό υποσύστημα. Όσον αφορά τη γεωστρατηγική του Καυκάσου, η Τουρκία έχει καθιερωθεί ως ένας από τους πρωταρχικούς παράγοντες στην περιοχή. Το γεγονός ότι η Ρωσία ανησυχεί για τις στρατιωτικές δυνατότητες της Τουρκίας σε μεγάλο βαθμό, είναι ενδεικτικό αυτού του γεγονότος. Ο Ερντογάν αδράχνει κάθε ευκαιρία να επεκτείνει την επιρροή του στην ευρύτερη περιφέρεια του Καυκάσου, μετά τη Συρία, τη Λιβύη και το Ιράκ μεταξύ άλλων. Εξάλλου, η Τουρκία δεν έπαυσε να προωθεί την ιμπεριαλιστική πολιτική της στο «μαλακό υπογάστριο» της ΕΣΣΔ, ήδη από την περίοδο του 1991, όταν το Μπακού ανακήρυξε επίσημα την ανεξαρτησία του, λίγους μήνες πριν από την επίσημη διάλυση της ΕΣΣΔ, το Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Από τις αρχές της δεκαετίας του '90, βασικός στόχος της Τουρκίας στο Ν. Καύκασο, υπήρξε η αύξηση της επιρροής της σε μια περιοχή που παρουσίαζε πλέον κενό ισχύος. Είναι προφανές ότι έβλεπε πάντα να ανοίγεται μια νέα ευκαιρία για αύξηση της επιρροής της σε μια περιοχή, η οποία:

α. Ήταν πλούσια σε ενεργειακούς πόρους με ότι αυτό σήμαινε για τη γεωπολιτική της θέση (υποψήφια χώρα - transit), αλλά και την ενεργειακή της ασφάλεια (προμήθεια ενέργειας - διαφοροποίηση προμηθειών)¹²⁹.

β. Αποτελούσε χώρο στον οποίο επεδίωκαν να δραστηριοποιηθούν το Ιράν και η Ρωσία, παραδοσιακοί ανταγωνιστές των τουρκικών συμφερόντων.

%CE%9D%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-
 %CE%9A%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-
 %CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B8%CE%AD%CF%83%CE%B7-
 %CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%A1%CF%89%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82.pdf

¹²⁹ Οι πολλαπλοί αγωγοί αφαιρούν από ένα κράτος τη δυνατότητα να αναλάβει ρόλο ρυθμιστή και να ελέγχει τη ροή του πετρελαίου προς τη Δύση, ρόλο που φαίνεται να φιλοδοξεί να παίξει η Τουρκία.

γ. Αποτελούσε τον ενδιάμεσο κρίκο μεταξύ της ίδιας και του τουρκόφωνου κόσμου της Κεντρικής Ασίας, στην οποία η Άγκυρα επιθυμούσε να παίξει αναβαθμισμένο ρόλο¹³⁰.

Από την ίδια περίοδο κιάλας του φιλότουρκου πρωθυπουργού Elchibey, η αζέρικη ηγεσία ακολούθησε μια ξεκάθαρη φιλοτουρκική πολιτική επιδιώκοντας στρατηγική συμμαχία με την Άγκυρα ως αντίβαρο απέναντι στην Αρμενία. Το Αζερμπαϊτζάν έβλεπε επίσης στην Τουρκία ένα σύμμαχο που θα μπορούσε να βοηθήσει στην προσέγγιση με το ΝΑΤΟ, δεδομένου ότι αποτελούσε μέλος του. Από το σημείο εκείνο άρχισαν έτσι να διαμορφώνονται δύο συμμαχικοί άξονες στην περιοχή: ο άξονας Ρωσία - Αρμενία και ο άξονας Τουρκία - Αζερμπαϊτζάν. Εν συνεχεία, η προώθηση των σχεδίων μεταφοράς των ενεργειακών πόρων από τον Καύκασο προς την Ευρώπη αποτέλεσε μεγάλη ευκαιρία για την Άγκυρα, ώστε να αναβαθμίσει τη γεωπολιτική της θέση, ως χώρας - διαμετακομιστής (transit). Δεδομένη υπήρξε ασφαλώς και η αναγκαιότητα για συμμετοχή της Γεωργίας (δεδομένων των κακών σχέσεων Τουρκίας - Αρμενίας) στο παραπάνω συμμαχικό σχήμα. Εν τέλει, η κατασκευή των αγωγών Μπακού - Τιφλίδα - Τσεϋχάν και Μπακού - Τιφλίδα - Ερζερούμ (και αργότερα του TAP) υπήρξαν καρποί της τριμερούς αυτής προσέγγισης, στόχος της οποίας ήταν ο περιορισμός του ρόλου της Ρωσίας και του Ιράν στην περιοχή.

Είναι ξεκάθαρο, ότι το «αγκάθι» στην περίπτωση της Κασπίας είναι κατ'εξοχήν πολιτικό, ενώ παίζεται ένα μεγάλο διπλωματικό παιχνίδι, όπου οι συμμαχίες μεταβάλλονται ανά πάσα στιγμή. Η θάλασσα αυτή είναι περικλειστή. Το πετρέλαιο που παράγουν οι παράκτιες χώρες της Κασπίας πρέπει να περάσει από το έδαφος άλλων κρατών, από ξένες θάλασσες και από διεθνή στενά για να φθάσει τελικά στη Δύση. Κοντολογίς, άλλοι έχουν το πετρέλαιο και άλλοι επιζητούν να ελέγχουν τη μεταφορά του στους καταναλωτές¹³¹. Το βασικό λοιπόν ενδιαφέρον της Τουρκίας ήταν η πετρελαϊκή πολιτική. Η Τουρκία από νωρίς δήλωσε ότι ενδιαφέρεται για τη ροή πετρελαίου από την Κασπία προς το τουρκικό λιμάνι Ceyhan της Μεσογείου, το άνοιγμα των πετρελαιοαγωγών από το Ιράκ και

¹³⁰ Αντώνης, Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 219 - 220.

¹³¹ Δ., Μητρόπουλος, *Το μεγάλο παιχνίδι στην Κασπία*. Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2008/11/24/world/to-megalo-paixnidi-stin-kaspia/>.

την εξαγωγή ιρανικού πετρελαίου, μέσω της Τουρκίας, τα οποία θα έκαναν τη χώρα μια ενεργειακή μητρόπολη. Όσον αφορά τους ενεργειακούς πόρους της Κασπίας θάλασσας, οι στόχοι της Τουρκίας συνοψίζονταν ως εξής:

α. Το πετρέλαιο της Κασπίας θα αποτελούσε σημαντική πηγή για την αυξανόμενη εγχώρια κατανάλωση της Τουρκίας και θα είχε το πλεονέκτημα της μείωσης της εξάρτησης από το πετρέλαιο της Μέσης Ανατολής και το ρωσικό αέριο. Επιπλέον, η Τουρκία ανέμενε σημαντικά έσοδα από τη διέλευση των υδρογονανθράκων στις παγκόσμιες αγορές και μια ώθηση στην οικονομία, μέσω της κατασκευής αγωγών.

β. Το πετρέλαιο της Κασπίας είχε μια ξεχωριστή στρατηγική σημασία, καθώς η εξαγωγή μέσω της Τουρκίας υπονοούσε αυξημένη θέση στην περιφερειακή πολιτική και αυξημένη σημασία της Τουρκίας για τη Δύση, που θα αποτελούσε πλεονέκτημα στην προσπάθειά της για ένταξη στην ΕΕ.

γ. Οι εγχώριες ανησυχίες έπαιξαν βασικό ρόλο, στο βαθμό που η Πρόεδρος Çiller εκμεταλλεύτηκε τον αγωγό Baku-Ceyhan, ως εργαλείο για αυξημένη δημοτικότητα. Πράγματι, η Tansu Çiller έκανε τον αγωγό, έναν από τους δύο κύριους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της Τουρκίας, με τον άλλο να ήταν η ένωση με την ΕΕ.¹³²

Συμπερασματικά, είναι προφανές ότι η τουρκική στρατηγική στο μετασοβιετικό Ν. Καύκασο συμβαδίζει σε μεγάλο βαθμό με τα συμφέροντα της Δύσης. Αυτό σχετίζεται κυρίως με τον τομέα της ενέργειας, όπου η επιλογή δημιουργίας άξονα με Γεωργία και Αζερμπαϊτζάν εξυπηρέτησε απόλυτα το στόχο της μείωσης της εξάρτησης της Ευρώπης από τη Ρωσία. Η τουρκική αυτή υπονομευτική πολιτική εναντίον της Ρωσίας στον Ν. Καύκασο, υλοποιεί βαθμιαία το σχέδιό της να εμφανισθεί εν καιρώ και ως ενεργειακός κόμβος για την εναλλακτική τροφοδοσία της ΕΕ με μη ρωσικό φυσικό αέριο¹³³. Συνεπώς, η εναλλακτική λύση για την Τουρκία, είναι να γίνει ο προνομιακός ενεργειακός εισαγωγέας από το Αζερμπαϊτζάν. Ευλόγως λοιπόν τα δύο μέρη, Άγκυρα και Μπακού, συνέζευξαν τα

¹³² Svante E., Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, p.149.

¹³³ Gulshan, M. Pashayeva, *THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR*, The Center of Analysis of International Relations, 2010, p.59.

αμοιβαία τους συμφέροντα στην περίπτωση του Αρτσάχ στην βάση: «Όπλα/Ασφάλεια έναντι Ενέργειας».¹³⁴ Στην ίδια λογική εντάσσεται και η συστηματική προσπάθεια της Άγκυρας να μεσολαβήσει ώστε να επιλυθούν οι διαφορές Αζερμπαϊτζάν - Τουρκμενιστάν που θα απελευθέρωνε τις δυνατότητες σύνδεσης του Καυκάσου με την Κ. Ασία και θα άνοιγε το δρόμο στην κατασκευή νέων αγωγών.

Στον τομέα τώρα της ασφάλειας, είναι επίσης ξεκάθαρο ότι η Δύση ευνοούσε μια στρατηγική προσέγγισης του NATO με τα κράτη της περιοχής. Έτσι, η δραστηριοποίηση ενός κράτους - μέλους όπως η Τουρκία, βοήθουσε στην ανάπτυξη της δυτικής στρατηγικής. Ενδεχομένως και ο Ερντογάν πίστευε, ότι μέσω της ανάφλεξης θα υπενθύμιζε στο NATO και στη Δύση τη μεγάλη αξία της χώρας του, ως δύναμης ανάσχεσης της Ρωσίας. Συνολικά, η λογική της επίτευξης γεωπολιτικού πλουραλισμού και ενίσχυσης, της μεταξύ των κρατών της περιοχής, αλληλεξάρτησης αποτέλεσε στρατηγική επιλογή της Άγκυρας. Επιλογή η οποία συμβάδιζε εν γένει με τα δυτικά συμφέροντα στο Ν. Καύκασο.

Ωστόσο, όπως θα παρουσιαστεί στο επόμενο υποκεφάλαιο, φαίνεται ότι οι παλαιότερες εκτιμήσεις αναλυτών, περί της μη στρατιωτικής ανάμειξης της Τουρκίας στη διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ έπεσαν έξω. Συγκεκριμένα, το δόγμα του Κεμαλισμού που απαγόρευε κάθε είδους περιπετειώδη ανάμειξη στο εξωτερικό, εκτός από δύο περιπτώσεις: στην Κύπρο και στην περιοχή της Μοσούλης του Βόρειου Ιράκ, δεν λήφθηκε υπόψη από τον Ερντογάν. Επίσης, ο σεβασμός ή ακόμη και ο φόβος προς τη δύναμη της Ρωσίας, ή η προτροπή της δυτικής συμμαχίας να μείνει έξω από τη σύγκρουση, δεν αποτέλεσαν εμπόδιο στην τουρκική εξωτερική πολιτική, η οποία δεν έδωσε προτεραιότητα στη διατήρηση καλών σχέσεων με τους ανωτέρω δρώντες, τόσο για πολιτικούς, όσο και οικονομικούς λόγους. Ακόμη και η ενδεχόμενη πιθανή διεθνή αντίδραση, καθώς και η ισχυρή Αρμένικη διασπορά στη Δύση, στην περίπτωση ενεργής

¹³⁴ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-MAT” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020, σ.56.

υποστήριξης προς το Αζερμπαϊτζάν, δεν προβλημάτισαν στο ελάχιστο την Τουρκία.¹³⁵

4.2 Η Στάση της Τουρκίας στη Σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ

Η επίδραση της Τουρκίας στην σύρραξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ήταν πολύ-επίπεδη και περιελάμβανε την αποστολή Σύριων μισθοφόρων προς υποβοήθηση του έργου των Αζέρων, σε συνδυασμό με την τροφοδότηση του Αζερμπαϊτζάν με πολεμικό υλικό υψηλής τεχνολογίας και ειδικότερα Μη Επανδρωμένα Αεροσκάφη (ΜΕΑ), τα οποία η αρμένικη παρωχημένη αεράμυνα αδυνατούσε να αντιμετωπίσει¹³⁶. Η έμμεση αυτή εμπλοκή του Ερντογάν στην συγκεκριμένη διαμάχη εξηγείτε και από την φύση της σύγκρουσης. Η σύρραξη έλαβε χώρα σε περιοχή που δεν γειτνιάζει άμεσα με την Τουρκία, άρα δεν αποτελεί άμεση απειλή στα ζωτικά συμφέροντα αυτής, αλλά αναδεικνύει την θέληση της να διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο ως περιφερειακή δύναμη στην Υπερκαυκασία, μεταβάλλοντας τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς με την Ρωσία.

Εμφανίστηκε λοιπόν η Τουρκία στον ορίζοντα, πρόθυμη να στηρίξει το Αζερμπαϊτζάν με στρατιωτικούς συμβούλους και υλικό, απέναντι στην Αρμενία. Τη διένεξη, αλλά και την μετέπειτα εκεχειρία αυτή, φαίνεται να επιδιώκει να εκμεταλλευτεί ο Ερντογάν, στην προσπάθειά του να αναδείξει την Τουρκία ως περιφερειακή δύναμη που ακολουθεί μια αυτόνομη εξωτερική πολιτική, πέρα από δεσμεύσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή της χώρας στους δυτικούς θεσμούς ασφάλειας. Αντίθετα από την υπόλοιπη διεθνή κοινότητα, η Άγκυρα ταυτίστηκε με την πολιτική του Αζερμπαϊτζάν υποστηρίζοντάς το διπλωματικά, αλλά και στρατιωτικά και καλώντας ταυτόχρονα τις αρμενικές δυνάμεις να αποσυρθούν, ως μονόδρομο για την επίτευξη ειρήνης. Οι ενδείξεις ότι η Τουρκία βρίσκεται πίσω από τη μεταφορά τζιχαντιστών από τη Συρία στο Αζερμπαϊτζάν και οι αναφορές για υποστήριξη της αεράμυνας του Αζερμπαϊτζάν από τουρκικά αεροσκάφη και drones τύπου TB Bayraktar, δείχνουν ότι η Άγκυρα αποτελούσε

¹³⁵ Svante E.,Cornell, *Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance*, Middle Eastern Studies,34:1, 1998, σ. 63-68.

¹³⁶ Alexander, Gabuev, *Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict*, Διαθέσιμο στο <https://www.bbc.com/news/world-europe-54903869>.

πλέον ένα από τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη στη σύγκρουση¹³⁷. Βέβαια, στο Μπακού διέψευδαν τις συνεχείς αναφορές για εξτρεμιστές μισθοφόρους που πολεμούσαν στο μέτωπο του Καυκάσου με χρηματοδότηση της Άγκυρας. Κάθε άλλο παρά ενεργώντας ως διαμεσολαβητής, ο Τούρκος Πρόεδρος Ερντογάν υποστήριξε «με όλα τα μέσα» το Αζερμπαϊτζάν, ενώ διαφώνησε με την κοινή δήλωση των τριών Προέδρων της Ρωσίας, των ΗΠΑ και της Γαλλίας για εκεχειρία, λέγοντας ότι δεν νομιμοποιούνται να μιλούν για εκεχειρία όταν οι τρεις συμπρόεδροι της Ομάδας Μινσκ έχουν αγνοήσει τη διαμάχη για 30 χρόνια.

Οι ισχυροί φυλετικοί δεσμοί ανάμεσα στους Αζέρους και τους Τούρκους έχουν σημαδέψει τις σχέσεις των δύο χωρών στη διάρκεια της ιστορίας. Ο λαός του Αζερμπαϊτζάν είναι τουρκογενής και η επίσημη γλώσσα της χώρας, είναι μια παραλλαγή της τουρκικής διαλέκτου, εμπλουτισμένη με ιρανικά στοιχεία. Χαρακτηριστικά, ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ είχε διακηρύξει ότι «η ευτυχία του Αζερμπαϊτζάν είναι ευτυχία μας και η θλίψη του είναι θλίψη μας».¹³⁸ Οι στενές σχέσεις των δύο χωρών συνεχίστηκαν και στη νεότερη ιστορία, μετά την ανακήρυξη της ανεξάρτητης «Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν», χωρίς βέβαια να είναι πάντα ανέφελες. Οι παράγοντες που επιδρούν στην εγγύτητα των δύο χωρών, είναι η διαιώνιση του προβλήματος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, οι στενές επαφές της Ρωσίας με την διακηρυγμένη αντίπαλο, την Αρμενία, καθώς και οι συμφωνίες διαμετακόμισης του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας που ανήκει στο Αζερμπαϊτζάν, προς τη Δύση, μέσα από τα εδάφη της Τουρκίας. Εκτός λοιπόν από την κοινή καταγωγή, οι δύο χώρες μοιράζονται κοινά συμφέροντα στην περιοχή του Καυκάσου, γεγονός που καθιστά ως πιθανότερο σενάριο τη διατήρηση των προνομιακών σχέσεων μεταξύ τους, καθώς και τη σύμπλευση σε θέματα εξωτερικής πολιτικής της περιοχής¹³⁹. Ο Τούρκος πρόεδρος δεν σταματούσε να οξύνει τη θρησκευτική διάσταση της διαμάχης, μιλώντας για Χριστιανούς που στρέφονται εναντίον Μουσουλμάνων, εξυπηρετώντας, ασχέτως

¹³⁷ Congressional Research Service, «Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict», 2021, σ.12.

¹³⁸ German, Tracey, *The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus*, Journal of Muslim Minority Affairs, 32:2, 2012, σ.221.

¹³⁹ Δημήτρης, Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 34.

δόγματος, την απόπειρα του να εμφανίζεται ως ο προστάτης των μουσουλμάνων απανταχού της γης και φυσικά στο αδελφό έθνος των Αζέρων¹⁴⁰.

Η Τουρκία αναζητά επίμονα μια ισχυρότερη θέση περιφερειακά και αυτό το διεκδικεί κατά προτεραιότητα στις περιοχές όπου θεωρεί πως υπάρχουν τουρκογενείς πληθυσμοί και γενικά οθωμανική κουλτούρα και τέτοιος χώρος αποτελεί και το κράτος του Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν, με αφετηρία τους πολυάριθμους τουρκμένους Αζέρους που διαβιούν εντός της επικράτειάς του, διατηρεί στρατηγική συμμαχία με την Τουρκία, κάτι το οποίο καταδείχθηκε κατά τον πρόσφατο πόλεμο, όπου οι δύο συνορεύουσες χώρες με τον ιρανικό βορρά, συνεργάστηκαν στενά σε πολεμικές επιχειρήσεις υπέρ των τουρκογενών πληθυσμών τους και μάλιστα με την αποδεδειγμένη συνδρομή σουνιτών τζιχαντιστών με πρότερη πολεμική εμπειρία στον Συριακό Εμφύλιο. Προς επίρρωση των ανωτέρω, ο ακαδημαϊκός και πρώην πρωθυπουργός της Τουρκίας κατά τη χρονική περίοδο 2014-2016, Αχμέτ Νταβούτογλου, ο οποίος συχνά εξέφραζε σε θεωρητικό¹⁴¹ και όχι μόνο επίπεδο την τουρκική στρατηγική, αναφερόμενος στους λεγόμενους «ζωτικούς χώρους» τουρκο-οθωμανικού ενδιαφέροντος, σημείωνε με έμφαση ως τέτοιο το Αζερμπαϊτζάν. Χαρακτηριστικό αποτελεί επίσης το γεγονός ότι, στο πλαίσιο θριαμβικών εκδηλώσεων για τα γεγονότα στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στο Μπακού, πρωτεύουσα του Αζερμπαϊτζάν, στις 10 Δεκεμβρίου 2020, ο προσκεκλημένος πρόεδρος της Τουρκίας, Ερντογάν απήγγειλε στίχους ποιήματος που αναφέρονταν στον βίαιο διαχωρισμό των Αζέρων κατά τον 19^ο αιώνα και την ένταξή τους στο ρωσικό Αζερμπαϊτζάν και την Περσία αντίστοιχα, γεγονός το οποίο, σύμφωνα με το Ιράν, απηχεί γεωπολιτικές εξελίξεις στην περιοχή και υπονομεύει την εδαφική του ακεραιότητα. Ανεξάρτητα πάντως από το εάν το συγκεκριμένο γεγονός αποτέλεσε, δίκαια ή όχι, σημείο τριβής και αιτία παρεξήγησης από πλευράς Ιράν, δεδομένο αποτελεί το ότι, η Τουρκία αναπτύσσει τη στρατηγική της βασιζόμενη στο μοντέλο του νεο-οθωμανισμού και συγκεκριμένα σε τρεις κύριους άξονες: τα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή και την

¹⁴⁰ Ηλίας, Τασόπουλος, «Η νέα φάση σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ», Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών, 2020.

¹⁴¹ Οι περισσότερες από τις θέσεις του Νταβούτογλου σχετικά με την πολιτική που πρέπει να ακολουθήσει η Τουρκία σε διεθνή ζητήματα περιγράφονται στο βιβλίο του «Το Στρατηγικό Βάθος. Η Διεθνής Θέση της Τουρκίας».

Κεντρική Ασία. Με τους δύο τελευταίους άξονες εμπλέκεται άμεσα το Ιράν, ενώ το Αζερμπαϊτζάν δύναται να αποτελέσει τον «δούρειο ίππο» της Τουρκίας προς επίτευξη των στρατηγικών της στόχων.

«Οι αντιλήψεις ενός μεγάλου ποσοστού (άνω του 70%), των πολιτικών και στρατιωτικών ελίτ της Αγκύρας, ουδέποτε έπαυσαν να θεωρούν το Αζερμπαϊτζάν - όπως και τα λοιπά κράτη της Κεντρικής Ασίας - ως αντικείμενα της τουρκικής ισλαμο - εθνικιστικής πολιτικής. Στην παρούσα περίπτωση του Αρτσάχ, οι διπλωματικές δραστηριότητες της Αγκύρας δημιούργησαν τις προϋποθέσεις αναβαθμίσεως τους σε ταχεία και ουσιαστική πολιτική εξαγωγής και παροχής υψηλής τεχνολογίας εξοπλισμού προς το Μπακού. Ο σκοπός αυτής της πολιτικής ήταν και παραμένει, ο έλεγχος από την Τουρκία, μέσω των αζερικών εδαφών, των ενεργειακών και εμπορικών διόδων της Υπερκαυκασίας προς την Κασπία θάλασσα (π.χ. σιδηροδρομική γραμμή Ordubad [Nakhits.] – Horadiz [Az.] – Imishli [Az.] - Ali Bairamli [Az.] – Alat [Az.] - Κασπία Θάλασσα), αλλά και μέσω του Διαδρόμου του Meghri (Meghri corridor), ο οποίος πλέον θα συνδέει το Ναχιτσεβάν με το Αζερμπαϊτζάν ανεμπόδιστα και άρα την τουρκική προβολή ισχύος προς το Κεντρο-ασιατικό τουρκόφωνο σύμπλοκο Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν, Τουρκμενιστάν. Επίσης, το Αζερμπαϊτζάν, έχει 7δισ bb αποθεμάτων αργού πετρελαίου και περίπου 4 τρις m³ αποθεμάτων φυσικού αερίου, γεγονός που το καθιστά επιθυμητή λεία του τουρκικού νέο-θωμανικού τυχοδιωκτισμού. Το Μάιο του 2020, το Αζερμπαϊτζάν κατέστη επισήμως ο κύριος πάροχος αερίου της Τουρκίας, ιδιαίτερος μετά τη λειτουργία του TANAP το 2020. Το έργο κόστους 6,5 δις δολαρίων είναι μέρος του Νότιου Διαδρόμου Αερίου συνολικού κόστους 40 δις δολαρίων, ένα δίκτυο αγωγών οι οποίοι συνδέουν το πεδίο Shah Deniz II52 του Αζερμπαϊτζάν με την ευρωπαϊκή αγορά¹⁴². Αυτό εξηγεί και την τουρκική επιθετικότητα τον Ιούλιο του 2020 κατά την κλιμάκωση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Η βία έλαβε χώρα στην επαρχία Τονουζ του Αζερμπαϊτζάν, μακριά από το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, που ήταν συνήθως το επίκεντρο μεγάλης κλίμακας επιχειρήσεων. Αυτό που συνδέει τις μάχες στο Τονουζ με τη γεωπολιτική του αερίου, είναι η τοποθεσία του. Το Τονουζ, επιτρέπει στην Άγκυρα να αναζητήσει εναλλακτικές λύσεις προς το ρωσικό αέριο, ενώ είναι ζωτικής σημασίας χερσαίος διάδρομος για τις περιφερειακές μεταφορές και τους διαδρόμους ενεργ-

¹⁴² βλ. εικόνες 9 και 10 του παραρτήματος «B».

γειακών εξαγωγών, όπως ο αγωγός Μπακού-Τυφλίδα-Τσεϊχάν (BTC), ο αγωγός φυσικού αερίου του Νοτίου Καυκάσου (South Caucasus Pipeline/SCP) και το σιδηροδρομικό δίκτυο Μπακού-Τυφλίδα-Καρς (BTK)». ¹⁴³

Η Τουρκία έδινε πάντα προτεραιότητα στις σχέσεις της με το Αζερμπαϊτζάν, σε σχέση με τις άλλες χώρες του Νότιου Καυκάσου, πράγμα που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι ήταν το πρώτο κράτος που αναγνώρισε την ανεξαρτησία του Αζερμπαϊτζάν το 1991. Εκτός όμως από τους ισχυρούς διπλωματικούς και οικονομικούς δεσμούς, το Αζερμπαϊτζάν ελάμβανε επίσης σημαντική στρατιωτική υποστήριξη από την Τουρκία. Η Άγκυρα παρείχε επαγγελματικό στρατό, εκπαίδευση και πόρους, βοηθώντας το στρατό των Αζερών να ανταποκριθεί στα πρότυπα του NATO. Τον Αύγουστο του 2010, το Αζερμπαϊτζάν σύναψε συμφωνία στρατηγικής εταιρικής σχέσης και αμοιβαίας βοήθειας με την Τουρκία, ένα έγγραφο που επιβεβαιώνει την ήδη ισχυρή διμερή τους σχέση. Η συμφωνία θεωρήθηκε ως άμεση απάντηση στη ρωσική - αρμενική συμφωνία που περιελάμβανε την παρουσία του ρωσικού στρατού στην αρμενική επικράτεια. Αυτή η συμφωνία ακολούθησε μια δεύτερη, τον Σεπτέμβριο του 2010, όταν ο Τούρκος πρωθυπουργός Ερντογάν και ο Πρόεδρος του Αζερμπαϊτζάν Ιλάμ Αλίεφ υπέγραψαν συμφωνία, σχετικά με τη σύσταση Συμβουλίου Στρατηγικής Συνεργασίας υψηλού επιπέδου Τουρκίας - Αζερμπαϊτζάν, σχεδιασμένο να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών. Η συμφωνία μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Τουρκίας προέβλεπε την αμοιβαία στρατιωτική βοήθεια σε περίπτωση επίθεσης σε κάθε πλευρά, καθώς και ενίσχυση της στρατιωτικής-τεχνικής συνεργασίας, της προμήθειας όπλων και της εγκατάστασης υποδομών για πιθανές κοινές επιχειρήσεις στο μέλλον. ¹⁴⁴

Αναφορικά τώρα με τις σχέσεις των δύο χωρών, Αρμενία και Τουρκία, αυτές έχουν παραμείνει στάσιμα αρνητικές από την ίδρυση της αρμενικής δημοκρατίας, με αρκετούς παράγοντες να συνεισφέρουν στη συγκεκριμένη κατάσταση. Ωστόσο, είναι χρήσιμο να αναφερθεί η συμφωνία της 31 Αυγούστου του 2009, όπου η Αρμενία και η Τουρκία αποφάσισαν να ξεκινήσουν διαβουλεύσεις για τη

¹⁴³ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-MAT” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020, σ. 57.

¹⁴⁴ German, Tracey, *The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus*, Journal of Muslim Minority Affairs, 32:2, 2012, σ. 222.

δημιουργία διπλωματικών σχέσεων και την ανάπτυξη διμερών σχέσεων μεταξύ τους¹⁴⁵. Το σημαντικότερο ζήτημα της αναγνώρισης της «Γενοκτονίας των Αρμενίων» του 1915 έχει όμως δημιουργήσει κλίμα έντασης και καχυποψίας ανάμεσα στις δύο χώρες. Επίσης, η στάση της Τουρκίας στο πρόβλημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, παρά τους ισχυρισμούς της Άγκυρας και τις επιτηδευμένες προσπάθειές της να χαρακτηριστεί ουδέτερη και εποικοδομητική, ως προς την εξεύρεση μελλοντικής λύσης, από το Ερεβάν μεταφράζεται ως μεροληπτική, που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του μεγάλου αντιπάλου του. Η ασφάλεια που νιώθει το Ερεβάν από τη συμμαχία με τη Μόσχα, παρεμποδίζει την εξομάλυνση των σχέσεων με την Άγκυρα. Επίσης, μια υποτιθέμενη μελλοντική εξομάλυνση είναι βέβαιο ότι θα δυναμιτίσει τις σχέσεις της Άγκυρας με το Μπακού, εξέλιξη που απορρίπτεται συλλήβδην από την τουρκική πλευρά, εξαιτίας του ρόλου που έχει αναλάβει ως διαμετακομιστής του ενεργειακού πλούτου της Κασπίας στη Δύση. Με άλλα λόγια, η εξωτερική πολιτική της Τουρκίας σε σχέση με την Αρμενία, μοιάζει να έχει αυτοπεριορισθεί από την εξυπηρέτηση των τουρκο-αζέρικων συμφερόντων.

«Παρά τις ηγεμονικές της φιλοδοξίες υπάρχουν ωστόσο κάποιες εκτιμήσεις ότι, η Άγκυρα δεν θα έχει τη δυνατότητα να αναλάβει έναν πιο καθοριστικό ρόλο στο διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Παρά την αδράνεια της Μόσχας, η τελευταία δε θα επιτρέψει την δραστηριοποίηση μιας τρίτης δύναμης ακόμα και αν αυτή είναι η Τουρκία με την οποία έχει αναπτυχθεί ένα είδος αμοιβαίας «κατανόησης» και προσπάθειας σύγκλισης των αντικρουόμενων θέσεων τους σε σημαντικά ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας, όπως στη Λιβύη και τη Συρία. Η περιοχή του Ν. Καυκάσου αποτελεί για τη Μόσχα το δικό της «εγγύς εξωτερικό» το οποίο δεν θα διαμοιράσει με την Άγκυρα. Δεν θα πρέπει να αποκλειστεί βεβαίως ένα κάλεσμα από τον Ερντογάν για την μελλοντική επίλυση της διένεξης και την αναζωπύρωση της ιδέας για ένα νέο Σύμφωνο Σταθερότητας στον Νότιο Καύκασο μεταξύ των τριών χωρών του Ν. Καυκάσου, της Ρωσίας και της Τουρκίας, σαν αυτό που είχε προτείνει και παλαιότερα στον πόλεμο Γεωργίας-Ρωσίας, τον Αύγουστο του 2008 και το οποίο αν και βρήκε καταρχήν τη συναίνεση της Μόσχας

¹⁴⁵ Gulshan, M. Pashayeva, *THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR*, The Center of Analysis of International Relations, 2010, p.66.

έμεινε κενό γράμμα»¹⁴⁶. Η Τουρκία άλλωστε μπορεί να εκμεταλλευθεί και την ανησυχία της γειτονικής Γεωργίας, που αν και κατά πλειοψηφία χώρα με χριστιανικό πληθυσμό, δεν συμμερίζεται τις εκκλήσεις της Αρμενίας για μία «μάχη πολιτισμών», αλλά αντίθετα αντιμετωπίζει ένα παρόμοιο πρόβλημα με το Αζερμπαϊτζάν, στις αποσχισθείσες περιοχές της Αμπχαζίας και της Νότιας Οσσετίας. Γίνεται λοιπόν κατανοητό, ότι η Τουρκία, σε περίπτωση λανθασμένων υπολογισμών της Μόσχας, ενδέχεται να στρέψει την αποκτηθείσα επιρροή της, εις το ρωσικό, μουσουλμανικού υποβάθρου, «εγγύς εξωτερικό» της Μόσχας, εις βάρος και της ρωσικής εθνικής ασφαλείας¹⁴⁷.

Συναφώς, εκτιμάται ότι εμπλοκή του Ερντογάν στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου, υπό το στρατηγικό δόγμα του παν-τουρκισμού θα τον φέρει αντιμέτωπο και με τις άλλες περιφερειακές δυνάμεις της περιοχής (πχ Ιράν), που δεν θα του επιτρέψουν την περαιτέρω αύξηση της τουρκικής σφαίρας επιρροής. Σημαντική λοιπόν παράμετρο φαίνεται να αποτελεί και η προοπτική άσκησης μελλοντικής επιρροής της Τουρκίας στα εσωτερικά του ιρανικού κράτους, γεγονός που σχετίζεται με το μεγάλο ποσοστό τουρκόφωνων αζέρων κατοίκων του Ιράν, ως απόρροια της προσάρτησης του νοτίου τμήματος της ιστορικής επικράτειας του Αζερμπαϊτζάν. Είναι χαρακτηριστικό πως οι Αζέροι κάτοικοι του Ιράν είναι πολυπληθέστεροι από τους αντίστοιχους της μητροπολιτικής τους χώρας, αποτελώντας τη μεγαλύτερη μη περσική πληθυσμιακή κοινότητα, αφού μετριοπαθώς εκτιμώνται περί τα έντεκα εκατομμύρια, αντιστοιχώντας στο 25% του πληθυσμού του Ιράν.

¹⁴⁶ Παναγιώτα Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*. Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

¹⁴⁷ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ. 43-45.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Ο Ρόλος του Ιράν στη Διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ

5.1 Οι Σχέσεις του Ιράν με Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν

Η πολιτική του Ιράν στην Κεντρική Ασία και τον Καύκασο βασίζεται κυρίως σε γεωπολιτικές του ανησυχίες. Σε επίπεδο πολιτικής, όταν συγκρούονται γεωπολιτικά συμφέροντα με δεσμεύσεις «Ισλαμικής αλληλεγγύης», σχεδόν πάντα η Τεχεράνη δίνει προτίμηση στην ασφάλεια και στην οικονομία. Εγχώριοι κίνδυνοι - κυρίως η παρουσία μιας σημαντικής μειονότητας του Αζερμπαϊτζάν στο Ιράν - και τα συμφέροντα και οι αντιπαραθέσεις στην περιοχή και άλλων δρώντων, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, επηρεάζουν επίσης τις πολιτικές του Ιράν προς την περιοχή αυτή. Η Ισλαμική Δημοκρατία του Ιράν, μετά την απομόνωσή της από την Δύση έχει απομείνει με έναν μικρό αριθμό συμμάχων, με τους οποίους έχει αναπτύξει σημαντικές εταιρικές, αλλά και στρατηγικές σχέσεις. Η εξωτερική πολιτική του Ιράν επικεντρώνεται στις όμορες περιοχές της χώρας, στις οποίες υπάρχουν σημαντικές πολιτικές και γεωστρατηγικές εξελίξεις. Μία από τις περιοχές αυτές είναι και ο Καύκασος και εκεί το Ιράν διαθέτει έναν μικρό αλλά σημαντικό σύμμαχο, την Αρμενία.

Το Ιράν έχει χτίσει μια στρατηγική σχέση με την Αρμενία, ήδη από την ανεξαρτητοποίησή της, το 1991¹⁴⁸. Κατά την διάρκεια του πολέμου του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, το Ιράν στήριξε έμμεσα την Αρμενία και μέχρι σήμερα υποστηρίζει την επιβίωση της¹⁴⁹. Το Ιράν παρά το γεγονός ότι είναι υπέρ της διατήρησης του status quo στην περιοχή, καθώς διαθέτει διάφορες εθνικές μειονότητες με αλυτρωτικές τάσεις στις ακριτικές του περιοχές, δεν στήριξε ενεργά το σιιτικό Αζερμπαϊτζάν. Αυτό οφείλεται σε τρεις βασικούς λόγους:

α. Τεχεράνη και Μπακού έχουν ανταγωνιστικά συμφέροντα στην Κασπία Θάλασσα, αναφορικά με την παραγωγή πετρελαίου και φυσικού αερίου.

¹⁴⁸ Luke, Coffey, *Iran the Big Loser in Nagorno-Karabakh War*. Διαθέσιμο στο <https://www.arabnews.com/node/1762626>.

¹⁴⁹ Claude Moniquet & William Racimora, *The Armenian-Iran Relationship, Strategic implication for security in the South Caucasus Region*, European Strategic Intelligence & Security Center, Διαθέσιμο στο <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/the-armenian-iran-relationship/Armenian-Iran%20relationship.pdf>.

β. Στο βόρειο κομμάτι του Ιράν κατοικεί μια πολυπληθής αζερική μειονότητα¹⁵⁰, κάτι που ανησυχεί την ιρανική ηγεσία λόγω της εθνικιστικής πολιτικής που χρησιμοποιεί το καθεστώς του Αζερμπαϊτζάν στο εσωτερικό της χώρας.

γ. Το Αζερμπαϊτζάν έχει αναπτύξει σχέσεις με τους δύο από τους σημαντικότερους στρατηγικούς αντιπάλους του Ιράν, με τις ΗΠΑ και το Ισραήλ¹⁵¹.

Επομένως, το Ιράν προτιμά να ενισχύει τον αντίπαλο του Αζερμπαϊτζάν, με τον οποίο έχει ιστορικά καλές σχέσεις και κοινά στρατηγικά συμφέροντα, παρά να υποστηρίζει ένα κράτος στο οποίο έχουν έμμεση ή άμεση παρουσία οι ΗΠΑ και το Ισραήλ. Με αφορμή την σύρραξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, η Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν είχαν κλείσει τα σύνορά τους με την Αρμενία, επομένως η σχέση της με το Ιράν ήταν ζωτική. Η συνεργασία που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στις δύο χώρες αφορά το εμπόριο, την ενεργειακή ασφάλεια και τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς¹⁵². Παρά την απομόνωση του Ιράν από την Δύση μέσω κυρώσεων, η Αρμενία, ως ο μικρότερος και πιο εξαρτημένος εταίρος, επιδίωκε την ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ των δύο κρατών κυρίως στον ενεργειακό τομέα¹⁵³. Τον Απρίλιο του 1992, σε ένα από τα πιο κρίσιμα σημεία της αντιπαράθεσης μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, το Ιράν συμφώνησε να προμηθεύσει φυσικό αέριο και καύσιμα προς την Αρμενία και βελτιωμένες συγκοινωνιακές συνδέσεις.

Η Αρμενία, ούσα απομονωμένη μεταξύ Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν βρήκε στη μεριά της Τεχεράνης διέξοδο μέσω της οποίας μπορούσε να ανοιχθεί προς τον έξω κόσμο. Επίσης, ένα σύμμαχο ο οποίος θα μπορούσε να στηρίξει την εύθραυστη οικονομία της, καθώς και τη μείωση της εξάρτησής της από τους ρωσικούς υδρογονάνθρακες. Στο πλαίσιο της μεταξύ τους συνεργασίας, κατασκευάστηκε το 2007 αγωγός πετρελαίου που στόχο είχε τη στήριξη της

¹⁵⁰ Ali, M. Koknar, *Iranian Azeris: A Giant Minority*, The Washington Institute, Διαθέσιμο στο <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iranian-azeris-a-giant-minority>.

¹⁵¹ Maayan, Hoffman, *DRIVING A WEDGE BETWEEN ISRAEL AND AZERBAIJAN*, The Jerusalem Post, Διαθέσιμο στο <https://www.jpost.com/Opinion/Driving-a-wedge-between-Israel-and-Azerbaijan-561226>.

¹⁵² Κατά τη διάρκεια του Μαρτίου του 2002, σε επίσκεψη στο Ερεβάν, ο Ναύαρχος Ali Shamkhani, Ιρανός Υπουργός Άμυνας, υπέγραψε επιστολή συνεννόησης με τον Αρμένιο ομόλογό του, Serzh Sarkisyan, σχετικά με τη «διμερή στρατιωτική συνεργασία».

¹⁵³ *Armenia Ready to Act as Platform for Closer EEU – Iran Economic Relations*, Financial Tribune, Διαθέσιμο στο <https://financialtribune.com/articles/economy-domestic-economy/94637/armenia-ready-to-act-as-platform-for-closer-eeu-iran>.

Αρμενίας σε ένα δύσκολο περιφερειακό περιβάλλον.¹⁵⁴ Το Ιράν επεδίωξε επίσης, να αποκτήσει αναβαθμισμένο ρόλο στη διαδικασία επίλυσης του ζητήματος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Κύριο στόχο του φαίνεται πως αποτέλεσε η μείωση του ρόλου που παίζουν εξωσυστημικοί παίκτες, όπως η Δύση. Σε γενικές γραμμές, το Ιράν επιθυμεί για τις υποθέσεις του Ν. Καυκάσου να αποφασίζουν μόνο οι χώρες της περιοχής και τα γειτνιάζοντα σε αυτά κράτη (Ρωσία – Τουρκία – Ιράν – Γεωργία – Αρμενία – Αζερμπαϊτζάν), χωρίς την παρουσία τρίτων.

Εξάλλου, πέρα από τα κοινά συμφέροντα, η Αρμενία αποτελεί τον καταλληλότερο μεσολαβητή για την περαιτέρω προσέγγιση του Ιράν με την Ρωσία. Αυτή είναι άλλωστε και η επιδίωξη της κυβέρνησης στην Αρμενία, που συνεχίζει την εξωτερική πολιτική της προηγούμενης ηγεσίας, παρά τις μεταξύ τους διαφορές σε θέματα νομιμοποίησης, δημοκρατίας και πολιτικής εξουσίας. Έτσι, εδραιώνεται και η πάγια θέση της αρμενικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία, ρεαλιστικά, αποδέχεται την αδυναμία του μικρού κράτους να ενεργεί αυτοτελώς σε περιφερειακό επίπεδο και κατανοεί την ανάγκη της σύμπλευσης με το Ιράν, αλλά και με την Ρωσία, για την επιβίωσή του, καθώς και την συνέχιση της καλής σχέσης μεταξύ των δύο κύριων παικτών στον Καύκασο¹⁵⁵. Για αυτό η Αρμενία είχε αναλάβει δράσεις για την συνεργασία μεταξύ της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης και του Ιράν που εντέλει οδήγησε σε μια συμφωνία για την δημιουργία της ελεύθερης εμπορικής ζώνης¹⁵⁶.

Η περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων Ιράν - Αρμενίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην προσέγγιση του Αζερμπαϊτζάν με το Ισραήλ. Η διευρυμένη στρατιωτική συνεργασία των δύο πλευρών είχε ανησυχήσει ιδιαίτερα την Τεχεράνη. Από την πλευρά του, το Μπακού προσέγγισε το Τελ Αβίβ φοβούμενο εντατικοποίηση των προσπαθειών του Ιράν να ενισχύσει την επιρροή της θρησκείας στο πολιτικό του σύστημα, με τελικό στόχο -σύμφωνα την αζερική ηγεσία- τη σταδιακή ανατροπή της και την εγκατάσταση φιλοϊρανικής κυβέρνησης.

¹⁵⁴ Προωθήθηκαν μάλιστα σχέδια κατασκευής και δεύτερου αγωγού (Ταμπρίζ-Εράσχ), ενώ το 2009 υπογράφηκε μνημόνιο συνεργασίας για την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής Αρμενίας- Ιράν.

¹⁵⁵ Τον Οκτώβριο του 2002, ο Αρμένιος Υπουργός Εξωτερικών Vartan Oskanian δήλωσε: «Το Ιράν είναι ο εγγυητής της σταθερότητας στο Karabagh». Ενώ ο Πρωθυπουργός της Αρμενίας Αντράνικ Μαρκαριάν τον Απρίλιο 2003 δήλωνε ότι «το Ιράν υπήρξε πάντα πρωτοπόρος της ειρήνης και της σταθερότητας στην περιοχή με τις σοφές και προοδευτικές στάσεις της».

¹⁵⁶ *Eurasian Economic Union Finalizes FTZ Agreement With Iran*, Financial Tribune. Διαθέσιμο στο <https://financialtribune.com/articles/domestic-economy/95464/eurasian-economic-union-finalizes-ftz-agreement-with-iran>.

Το Ισραήλ αποτελεί έτσι έναν από τους βασικούς προμηθευτές όπλων του Αζερμπαϊτζάν, μέσω του οποίου επιθυμεί να ασκεί πιέσεις στην Τεχεράνη. Την περίοδο 2012-2013 οι σχέσεις Ιράν - Αζερμπαϊτζάν έφτασαν στα όρια της ρήξης, λόγω της επίσκεψης του Υπουργού Εξωτερικών του Αζερμπαϊτζάν στο Ισραήλ- η πρώτη επίσκεψη Αζέρου Υπουργού Εξωτερικών στη συγκεκριμένη χώρα. Την ίδια περίοδο ορισμένοι αξιωματούχοι και των δύο πλευρών αναζωπύρωσαν με δηλώσεις τους το ζήτημα των εδαφικών διαφορών των δύο κρατών. Αντικείμενο της (λεκτικής) διαμάχης υπήρξε η αναθεώρηση της Συνθήκης του Τουρκμεντσάι. Από την ιρανική πλευρά εκφράστηκε η θέση ότι η συνθήκη έπρεπε να αναθεωρηθεί, ώστε το σημερινό Αζερμπαϊτζάν να ενσωματωθεί στο Ιράν (όπου ανήκε πριν από τη συνθήκη). Η αζερική πλευρά αντέτεινε ότι η συνθήκη υπεγράφη από τον Αζέρο πρίγκιπα της δυναστείας των Qajar (δυναστεία της Περσίας) και ως εκ τούτου η υπογραφή της ήταν «ενδοαζερικό» ζήτημα. Η αναθεώρηση έτσι θα μπορούσε να οδηγήσει σε προσάρτηση του ιρανικού Αζερμπαϊτζάν και στη δημιουργία ενιαίου αζερικού κράτους.¹⁵⁷

Συμπερασματικά, είναι σκόπιμη μια γενικότερη αποτίμηση της στρατηγικής σημασίας που έχει ο Καύκασος για το Ιράν, ώστε να κατανοηθεί και η πολιτική που ακολουθεί η Τεχεράνη στην περιοχή. Το Ιράν, λόγω της γεωγραφικής του εγγύτητας, δραστηριοποιείται στην περιοχή από αρχαιοτάτων χρόνων. Στην σύγχρονη εποχή, ιδιαίτερα μετά το 1979, ο Καύκασος και συγκεκριμένα η Υπερκαυκασία αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι για την ενεργειακή ασφάλεια του Ιράν, ενώ ταυτόχρονα η περιοχή ενισχύει την εξαγωγή ιρανικών προϊόντων και επενδύσεων. Ακόμη, η ύπαρξη της πολυπληθούς αζερικής μειονότητας στα σύνορα με την Υπερκαυκασία, όπου υπάρχει το Αζερμπαϊτζάν, προσθέτει έναν επιπλέον λόγο για την δραστηριοποίηση του Ιράν στην περιοχή¹⁵⁸. Όπως και η Τουρκία έτσι και το Ιράν επεχείρησε να δραστηριοποιηθεί σε μια κρίσιμη για τα συμφέροντά του περιοχή, καθώς:

¹⁵⁷ βλ. <http://caspiaresearch.com/2013/04/25/azerbaijan-iran-dispute-enters-historical-territory/>.

¹⁵⁸ Τζώρτζ, Μενεσιάν, *Η Στρατηγική Σχέση Ιράν και Αρμενίας*. Διαθέσιμο στο <https://kedisa.gr/%ce%b7-%cf%83%cf%84%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%ce%b3%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b7-%ce%b9%cf%81%ce%ac%ce%bd-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b1%cf%81%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82/>.

α. Στο Ν. Καύκασο δραστηριοποιούνταν πλέον έντονα η Δύση και οι περιφερειακοί της σύμμαχοι (Τουρκία). Το Ιράν, ευρισκόμενο σε στρατηγικό ανταγωνισμό τόσο με τη Δύση όσο και με την Τουρκία, δεν επιθυμούσε την αύξηση της επιρροής του εν λόγω άξονα. Η Τεχεράνη ενδεχομένως χρειάζεται τη Ρωσία, ως ένα αντίβαρο στη μονομερή ισχύ των ΗΠΑ, καθώς και ως μια πηγή όπλων και τεχνολογιών για τις ανάγκες του συστήματος ασφαλείας της.

β. Το ανεξάρτητο Αζερμπαϊτζάν αποτελούσε μια χώρα κλειδί για την ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα του Ιράν, δεδομένης της γεωγραφικής γειτνίασης, καθώς και της ύπαρξης μεγάλου αριθμού Αζέρων στο εσωτερικό του.

Αναφορικά με την πρώτη διάσταση, είναι εμφανές ότι τα ρωσικά και τα ιρανικά συμφέροντα συμπίπτουν, καθώς και τα δύο μέρη επιθυμούν την όσο το δυνατόν μικρότερη παρουσία της Δύσης και των συμμάχων της στην περιοχή. Αυτό αφορά τόσο στα ζητήματα της γεωπολιτικής της ενέργειας, όσο και στην προσέγγιση των κρατών της περιοχής με το ΝΑΤΟ. Αναφορικά με την ενέργεια, δεδομένης της διευρυμένης συνεργασίας Ιράν-Ρωσίας την τελευταία δεκαετία - ως ανάχωμα στη θεωρούμενη επεκτατικότητα της Δύσης - τα δύο μέρη θεωρούν ότι έχουν κοινό συμφέρον σε ότι αφορά στην παρεμπόδιση της δημιουργίας οδών μεταφοράς υδρογονανθράκων που στόχο έχουν την παράκαμψη και των δύο. Οι δύο χώρες ασφαλώς και είχαν υπόψη τους ότι δυνητικά θα μπορούσαν να αποτελέσουν ενεργειακούς ανταγωνιστές. Ως εκ τούτου, το ζήτημα που θα ετίθετο σε αυτήν την περίπτωση θα είχε να κάνει με το αν θα επέλεγαν να συμπεριφερθούν εγωιστικά (στη λογική του μηδενικού αθροίσματος) ή θα έβαζαν τη στρατηγική τους συνεργασία πάνω από τα στενώς εννοούμενα κρατικά τους συμφέροντα, στη λογική της διατήρησης του συνασπισμού εναντίον της Δύσης.¹⁵⁹

Συμπερασματικά, το Ιράν κράτησε μια φιλική προς τις επιλογές της Μόσχας στάση αναφορικά με τα ζητήματα του Ν. Καυκάσου κρίνοντας ότι αυτές θα μπορούσαν να περιορίσουν τη δυτική και τουρκική παρουσία στην περιοχή. «Κλειδί εδώ είναι η θέση του Ιράν σε σχέση με το Αζερμπαϊτζάν και το φόβο ότι το τελευταίο μπορεί να προωθήσει αναθεωρητικές πολιτικές στο εσωτερικό του, ενδεχομένως και με τη στήριξη της Δύσης. Όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, κάτι

¹⁵⁹ Αντώνης Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 223.

τέτοιο συνέβη στα μέσα της δεκαετίας του 2000. Οι φόβοι του Ιράν αυξήθηκαν ιδιαίτερα κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Elchibey. Ήταν εκείνη την περίοδο που η Ισλαμική Δημοκρατία, αν και είχε να επιλέξει μεταξύ της χριστιανικής Αρμενίας και του σιιτικού Αζερμπαϊτζάν, προτίμησε να συμπαραταχθεί με την πρώτη αναφορικά με το ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ¹⁶⁰. Αυτή η επιλογή έγινε στη λογική της ανάσχεσης πιθανών παρεμβάσεων στο εσωτερικό του Ιράν από το Αζερμπαϊτζάν, καθώς και της προσέγγισής του Μπακού με το ΝΑΤΟ και τις ΗΠΑ. Η Τεχεράνη φοβόταν ακόμη ιδιαίτερα το ενδεχόμενο εγκατάστασης νατοϊκών ή αμερικανικών βάσεων στο Αζερμπαϊτζάν. Η πραγματικότητα αυτή οδήγησε το Ιράν κοντά στις απόψεις της Μόσχας». ¹⁶¹ Πέραν ωστόσο, από την επί της ουσίας προσέγγιση στα βασικά ζητήματα του Ν. Καυκάσου, η συμπαράταξη με τις κύριες ρωσικές θέσεις στην περιοχή εξηγείται και από την προσπάθεια της Τεχεράνης να αποσπάσει τη ρωσική στήριξη στο ζήτημα της απομόνωσης και των κυρώσεων που τις έχουν επιβληθεί. Εξασφαλίζοντας μια μεγαλύτερη συνεργασία με τη Ρωσία, θα μπορούσε η ρωσική ηγεσία να εξελιχθεί σε ένα διαμεσολαβητή μεταξύ Ιράν και Δύσης, αναφορικά με το πυρηνικό πρόγραμμα του πρώτου.

Επιγραμματικά, το Ιράν δεν διαθέτει μεγάλη επιρροή στο Ν. Καύκασο. Αυτό συμβαίνει διότι κατά την τελευταία εικοσαετία έδωσε προτεραιότητα στη Μ. Ανατολή, περιοχή την οποία θεωρεί ζωτικότερη για τα συμφέροντά του. Είναι επίσης γεγονός, ότι η σταδιακή «επιστροφή» της Μόσχας στο Ν. Καύκασο δεν άφηνε ιδιαίτερα περιθώρια επιλογών στην Τεχεράνη, δεδομένου ότι η τελευταία, αφενός δεν ήθελε να αποξενώσει τη Ρωσία και αφετέρου διαπίστωσε ότι τα συμφέροντά της στην περιοχή εν πολλοίς συνέπιπταν με τα αντίστοιχα ρωσικά. Είναι επίσης γεγονός, ότι οι κυρώσεις που επεβλήθησαν στο Ιράν ανάγκασαν την Τεχεράνη να στραφεί στο εσωτερικό της, ώστε να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που δημιουργούσαν. Χαρακτηριστική είναι η περίοδος 2000-2004, η οποία ταυτίστηκε από περιορισμένη εμπλοκή του Ιράν στο Ν. Καύκασο, πολιτική που

¹⁶⁰ Στην αρχή του πολέμου το Ιράν ήταν διχασμένο ως προς τη συμπαράταξή του με ένα από τα δύο μέρη. Παρά το ότι σε γεωπολιτικό επίπεδο η προσέγγιση με την Αρμενία φάνταζε πιο λογική, σημαντικό μέρος της ιρανικής ελίτ επιθυμούσε υποστήριξη με το σιιτικό Αζερμπαϊτζάν, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη του Κελμπατζάρ (περιοχή του Αζερμπαϊτζάν) από το αρμενικό στρατό κατά τη διάρκεια του πολέμου στο Ν. Καραμπάχ. Ωστόσο, η πολιτική της κυβέρνησης Elchibey έστρεψε τελικά το Ιράν προς την Αρμενία. Η πολιτική υπέρ του Ερεβάν έμελλε να διατηρηθεί καθ' όλη τη μετέπειτα διένεξη, παρά την όποια βελτίωση των σχέσεων με το Μπακού που σημειώθηκε επί Aliiev.

¹⁶¹ Αντώνης Σκοτινιώτης, «Η πολιτική της Ρωσίας στον Καύκασο και η θέση της Ελλάδας. Σύγκλιση ή απόκλιση συμφερόντων;», Πειραιάς, 2017, σ. 223-224.

άλλαξε κατά την περίοδο Αχμαντινιτζάντ¹⁶². Σε κάθε περίπτωση το Αζερμπαϊτζάν αποτέλεσε τη χώρα κύριου ιρανικού ενδιαφέροντος στην περιοχή. Οι σχέσεις των δύο πλευρών χαρακτηρίζονται, όπως αναφέρθηκε, τεταμένες τα τελευταία χρόνια, ιδιαίτερα λόγω της προσέγγισης του Μπακού με το Τελ Αβίβ και τη Δύση, αλλά και της ύπαρξης εδαφικών διαφορών που κατά καιρούς επανέρχονται στην επικαιρότητα.

5.2 Οι Συνέπειες της Σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ για το Ιράν

Αναμφίβολα ένας σημαντικός δρών στην περιοχή είναι και το Ιράν, το οποίο στο παρελθόν είχε επανειλημμένα δηλώσει έτοιμο να μεσολαβήσει για την επανέναρξη των συνομιλιών, μεταξύ των δύο εμπλεκόμενων μερών στη διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Το γειτονικό Ιράν (το οποίο έχει κοινά σύνορα τόσο με το Αζερμπαϊτζάν όσο και με την Αρμενία) ενδέχεται να διαδραματίσει αυξημένο διπλωματικό ρόλο, κυρίως σε περίπτωση επανέναρξης των συγκρούσεων αν και μάλλον θα αποφύγει την ενεργό εμπλοκή στην περιοχή, καθώς βρίσκεται ήδη αντιμέτωπο με άλλα ζητήματα ασφάλειας στη Μέση Ανατολή. Η πολιτική του Ιράν φιλτράρεται κυρίως μέσα από την παρουσία Αζέρων στην επικράτειά του. Η διατήρηση λοιπόν του status quo και της «παγωμένης» σύγκρουσης ήταν κάτι που είχε γίνει αποδεκτό από το Ιράν.

Η Τεχεράνη διπλωματικά καλωσόρισε την εκεχειρία, παρότι μπορεί να μην εξυπηρετεί πλήρως τα ιρανικά γεωπολιτικά συμφέροντα στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου. Μια περιοχή που για αιώνες οι Ιρανοί θεωρούσαν πως είναι στην σφαίρα επιρροής τους. Ιστορικά οι περιοχές που σήμερα συνθέτουν τα δυο κράτη της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, υπήρξαν κομμάτια μεγάλων περσικών (ιρανικών) αυτοκρατοριών, οι Αχαιμενίδες, οι Πάρθοι, οι Σασσανίδες και οι Σαφαβίδες έλεγχαν και πολέμησαν σκληρά για να διατηρήσουν την παρουσία τους εκεί¹⁶³. Επισήμως, το Ιράν κηρύσσεται ουδέτερος στη σύγκρουση μεταξύ της γειτονικής Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν. Ωστόσο, η προτεινόμενη στάση ουδετερότητας δεν είναι συνεπής με την επίσημη ιδεολογία ενός κράτους που απεικονίζεται ως προστάτης των σιιτών ανά τον κόσμο. Συνολικά, όπως

¹⁶² ο.π. σ. 225.

¹⁶³ Κωνσταντίνος, Κούρτελης, *Ο ρόλος του Ιράν στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ*, Διαθέσιμο στο <https://slpress.gr/diethni/o-rolos-toy-iran-ston-polemo-toy-nagkorno-karampach/>.

παρουσιάστηκε, το Ιράν προτιμά τη χριστιανική Δημοκρατία της Αρμενίας. Ωστόσο, η Τεχεράνη δεν θέλει αυτή η σύγκρουση να κλιμακωθεί και να δημιουργηθούν ρεύματα προσφύγων, καθώς και άλλες δυνητικά αποσταθεροποιητικές εξελίξεις τα βορειοδυτικά του σύνορα. Η Τεχεράνη υιοθέτησε αντι-αρμενική ρητορική μόνο τις φορές που τα αποτελέσματα της σύγκρουσης απειλούσαν άμεσα το ιρανικό κράτος ή όταν πιέζονταν από πολιτικές δραστηριότητες των Ιρανών Αζέρων.

Όμως οι συνέπειες της τελευταίας σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και η συμφωνία εκχειρίδας, δημιούργησαν ταυτόχρονα θετικές προοπτικές, αλλά και δίλημμα ασφάλειας¹⁶⁴ στο γειτονικό Ιράν. Είναι φυσικό επόμενο το Ιράν, το οποίο μοιράζεται κοινά σύνορα με την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν, να επηρεάζεται ποικιλοτρόπως από την διαμορφωθείσα κατάσταση στη περιοχή. Οι επιδράσεις αφορούν κυρίως τους τομείς της ασφάλειας, της οικονομίας και της ενέργειας. Συγκεκριμένα, η ανακατάληψη των περιοχών Τζαπραγίλ (Jabrayil) Ζανκιλάν (Zangilan) και Φουτζούλι (Fyzuli) από το Αζερμπαϊτζάν, τροποποίησε την de facto κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στην περιοχή από το 1994¹⁶⁵, στα αντίστοιχα σύνορα μήκους 138 χιλιομέτρων με το Ιράν, δημιουργώντας τις παρακάτω δυναμικές - συνέπειες:¹⁶⁶

α. Όσον αφορά στο τομέα της εσωτερικής ασφάλειας, ο πόλεμος και η μετέπειτα συμφωνία της 10^{ης} Νοεμβρίου, άλλαξαν τα δεδομένα δημιουργώντας στους Ιρανούς νέα σοβαρά προβλήματα εθνικής ασφάλειας στο εσωτερικό. Καταρχάς, κατά την διάρκεια του πολέμου υπήρξαν αρκετές περιπτώσεις χτυπημάτων μέσα στα σύνορα του Ιράν και αυτό αύξησε την πιθανότητα ιρανικής παρέμβασης. Το Ιράν επίσης, περιλαμβάνει μια κοινότητα περίπου δεκαπέντε εκατομμυρίων ανθρώπων που μιλούν την αζερική γλώσσα, καθώς και μια

¹⁶⁴ Δίλημμα ασφάλειας είναι «η κατάσταση που προκύπτει όταν ένα κράτος στην προσπάθεια του να καταστεί πιο ασφαλές, αυξάνει τις στρατιωτικές του ικανότητες, αλλά με αυτό τον τρόπο μεγαλώνει τους φόβους άλλων κρατών για την ασφάλεια τους, οδηγώντας τα να αυξήσουν τις στρατιωτικές τους ικανότητες».

¹⁶⁵ Το 1994 είχε λήξει ο 1^{ος} πόλεμος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ με νικητή την Αρμενία. Έκτοτε στις αναφερθείσες περιοχές διέμεναν Αρμένιοι, υπό το καθεστώς de facto αυτόνομης περιοχής του Καραμπάχ ή Δημοκρατία του «Αρτσάχ».

¹⁶⁶ Kaleji, Vali, *The 2020 Karabakh War's Impact on the Northwestern Border of Iran*. The Jamestown Foundation, Διαθέσιμο στο <https://jamestown.org/program/the-2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border-of-iran/>.

αρμενική κοινότητα που αριθμεί λίγο κάτω από 100.000 ανθρώπους¹⁶⁷. Η Αζέριση μειονότητα αποτελεί το 25% του πληθυσμού της χώρας και ελέγχει σημαντικό κομμάτι της ιρανικής οικονομίας, γεγονός που της δίνει την δυνατότητα να ασκεί πίεση σε ζητήματα που θεωρεί πως έμμεσα ή άμεσα την αφορούν. Οι εθνοτικά Αζέροι Ιρανοί πολίτες είναι περισσότεροι από τους κατοίκους του ανεξάρτητου Αζερμπαϊτζάν και αποτελούν την μεγαλύτερη μη περσική πληθυσμιακή ομάδα της πολυεθνικής Ισλαμικής Δημοκρατίας¹⁶⁸. Το Ιράν θεωρεί ότι η νίκη του Αζερμπαϊτζάν, μπορεί να εξωθήσει την μειονότητα να απαιτήσει, αυτοδιάθεση των περιοχών που κατέχει, ή την ένωση με το Αζερμπαϊτζάν¹⁶⁹. «Με την έναρξη των συγκρούσεων στις 27 Σεπτεμβρίου του 2020, χιλιάδες Αζέροι κατέβηκαν στους δρόμους μεγάλων ιρανικών πόλεων για να διαδηλώσουν υπέρ του Αζερμπαϊτζάν και να ζητήσουν από την ιρανική κυβέρνηση να μην παρέχει οποιαδήποτε στήριξη στην Αρμενία. Αυτό δημιούργησε εντάσεις στο εσωτερικό του Ιράν και έφερε στην επιφάνεια ένα σημαντικό ζήτημα εθνικής ασφάλειας που χρόνια απασχολεί την Τεχεράνη»¹⁷⁰.

Η ανησυχία της Τεχεράνης ενισχύεται και από τις μεθοδεύσεις του Ισραήλ για εργαλειοποίηση της μειονότητας, προκειμένου να αποσταθεροποιήσει τη χώρα. Ήδη πριν από τον πόλεμο του 2020 στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, πολιτικοί κύκλοι στη Ουάσιγκτον και το Τελ-Αβίβ προσπάθησαν να παρακινήσουν την μειονότητα να ξεγερθεί κατά της Τεχεράνης, διαδίδοντας φήμες ότι τάσσονται υπέρ της Αρμενίας. Όλες οι ενέργειες αποσκοπούν στην «Βαλκανιοποίηση», του Ιράν που θα οδηγήσουν στην αποδυνάμωση του προς όφελος του Ισραήλ¹⁷¹. Η δυνατότητα, επηρεασμού της μειονότητας των Αζέρων του Ιράν από το Ισραήλ, διαφάνηκε και κατά τις πρώτες μέρες του πολέμου. Φορτηγά τα οποία μετέφεραν Ρωσικό στρατιωτικό εξοπλισμό στην Αρμενία δια μέσω του Ιράν, παρεμποδίστηκαν από την μειονότητα των Αζέρων, οι οποίοι έκλεισαν τις οδούς προς τα σύνορα.

¹⁶⁷ βλ. εικόνα 13 του παραρτήματος «B».

¹⁶⁸ Ακόμη και ο ανώτατος ηγέτης του Ιράν Αγιατολλάχ Χαμενεί είναι κατά το ήμισυ Αζέρος, όπως και ο πρώην πρωθυπουργός Μιρχασέιν Μουσαβί. Βλ. Κώστας, Ράπτης, *Πώς η Τουρκία απειλεί και το Ιράν*. Διαθέσιμο στο <https://capital.gr/diethni/3499013/pos-i-tourkia-apeilei-kai-to-iran>.

¹⁶⁹ Έχουν εκδηλωθεί συνολικά τέσσερα κινήματα για αυτοδιάθεση των Αζερμπαϊτζανών πληθυσμών του Ιράν μέχρι σήμερα. Το 1908-9, 1920, 1945-46 και 1979-80 (Μάζης 2020,52).

¹⁷⁰ Κωνσταντίνος, Κούρτελης, *Ο ρόλος του Ιράν στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ*, Διαθέσιμο στο <https://slpress.gr/diethni/o-rolos-toy-iran-ston-polemo-toy-nagkorno-karampach/>.

¹⁷¹ Eldar, Mamedov, *How a hawkish Washington 'think tank' is promoting ethnic strife in Iran*. Διαθέσιμο στο <https://responsiblestatecraft.org/2020/07/22/how-fdd-is-promoting-ethnic-strife-in-iran/> και Crooke, Alastair, *Pompeo Takes a Page From the Bernard Lewis Playbook on Iran*, Διαθέσιμο στο <https://www.mintpressnews.com/pompeo-bernard-lewis-playbook-iran/258421/>.

Φήμες ανέφεραν ότι πίσω από την ενεργοποίηση και καθοδήγηση της μειονότητας ήταν η Μοσάντ¹⁷².

Πέραν των ανωτέρω, σημαντική παράμετρο φαίνεται να αποτελεί και η προοπτική άσκησης μελλοντικής επιρροής της Τουρκίας, στα εσωτερικά του ιρανικού κράτους, γεγονός που σχετίζεται με το μεγάλο ποσοστό τουρκόφωνων αζέρων κατοίκων του Ιράν¹⁷³. Οι σουνίτες Τουρκοαζέροι του Ιράν στην πλειοψηφία τους κατοικούν στην περιοχή του ιρανικού Αζερμπαϊτζάν, γεγονός το οποίο καθιστά ιδιαίτερος σοβαρό τον κίνδυνο ύπαρξης τουρκοσουνιτικής επιρροής εντός της χώρας, σύμβολο των σηιτών, ιδίως και αν περισσότεροι Αζέροι του Ιράν αποκτήσουν μελλοντικά ανώτατες κυβερνητικές θέσεις.

Ένα άλλο σημαντικό ζήτημα εθνικής ασφάλειας, που παρουσιάστηκε κατά την διάρκεια της σύγκρουσης στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ για την Τεχεράνη, ήταν η εμφάνιση Σύρων τζιχαντιστών, σουνιτών μισθοφόρων στο πλευρό των τουρκοαζέρικων δυνάμεων. Η Τουρκία όπως είχε κάνει και στην περίπτωση της Λιβύης, στρατολογήσε και έστειλε μαχητές από την Συρία στο Μπακού για να ενισχύσει τις επιθέσεις των Αζέρων. Το Ιράν πολεμάει χρόνια τις σουνιτικές εξτρεμιστικές οργανώσεις στο συριακό έδαφος στο πλευρό της συριακής κυβέρνησης και της Ρωσίας. Υπάρχει η σκέψη στην ιρανική ηγεσία, πως όσο περισσότερο κρατάει η διένεξη στα βόρεια σύνορα, τόσο περισσότεροι Σύριοι μισθοφόροι θα δραστηριοποιούνταν σε απόσταση αναπνοής από πιθανούς στόχους μέσα στην Ισλαμική Δημοκρατία. Η ελπίδα των Ιρανών ηγετών είναι η σύντομη αποχώρηση των μισθοφόρων από το Αζερμπαϊτζάν, όταν η Τουρκία τους χρειαστεί σε κάποιο άλλο μέτωπο αρκετά πιο μακριά από τα ιρανικά σύνορα.¹⁷⁴

β. Σχετικά με τις συνέπειες στον τομέα της άμυνας, η επέκταση των συνόρων του Αζερμπαϊτζάν σε όλο το μήκος του ποταμού Αράς, εγείρει ζητήματα ασφαλείας για το κατά πόσον το Ισραήλ θα έχει πρόσβαση σε σημεία που

¹⁷² Eldar, Mamedov, *Why is Israel smiling after Azeri win in Nagorno-Karabakh?*. Διαθέσιμο στο <https://responsiblestatecraft.org/2020/11/24/why-is-israel-smiling-after-azeri-win-in-nagorno-karabakh/>.

¹⁷³ «Στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και στις εξέδρες των γηπέδων, όπου καταγράφονται έγκαιρα οι λαϊκές διαθέσεις, η εικονογραφία των Γκρίζων Λύκων και λοιπών τουρκικών εθνικών συμβόλων αφθονεί. Το Ιράν μοιάζει σταδιακά να αποκτά τη δική του "τουρκική απειλή"», Διαθέσιμο στο Κώστας, Ράπτης, <https://capital.gr/diethni/3499013/pos-i-tourkia-apeilei-kai-to-iran>.

¹⁷⁴ Κωνσταντίνος, Κούρτελης, *Ο ρόλος του Ιράν στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ*. Διαθέσιμο στο <https://slpress.gr/diethni/o-rolos-toy-iran-ston-polemo-toy-nagorno-karabach/>.

βρίσκονται κοντά στο Ιράν. Είναι γνωστό ότι το Αζερμπαϊτζάν συνεργάζεται με το Ισραήλ και στην ανταλλαγή διαβαθμισμένων πληροφοριών, καθώς και στον ενεργειακό τομέα. Επιπλέον το Ισραήλ είναι ένας από τους βασικούς προμηθευτές όπλων για το Αζερμπαϊτζάν¹⁷⁵. Τα ισραηλινής τεχνολογίας drone «καμικάζι» έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη συγκεκριμένη σύγκρουση, παρότι θεωρείται ότι τα τουρκικής τεχνολογίας drone «Bayraktar TB2» ήταν αυτά που άλλαξαν το συσχετισμό δυνάμεων στον πόλεμο¹⁷⁶. Η γεωγραφική θέση του Αζερμπαϊτζάν στα σύνορα του Ιράν, το καθιστά ιδανικό μέρος συγκέντρωσης στρατηγικών δεδομένων για τις ισραηλινές υπηρεσίες πληροφοριών. Αποτελεί εξάλλου κοινό μυστικό εδώ και τουλάχιστον δέκα χρόνια, ότι το Ισραήλ προσέβλεπε στο Αζερμπαϊτζάν ως "βατήρα" για μία ενδεχόμενη ισραηλινή αεροπορική επιχείρηση εναντίον των ιρανικών δυνάμεων¹⁷⁷. Η ανακατάληψη ολόκληρης της συνοριακής γραμμής μεταξύ Ναγκόρνο - Καραμπάχ και Ιράν από τους Αζέρους προσθέτει ουσιαστικά έναν νέο (ισραηλινό) πονοκέφαλο για την εθνική ασφάλεια των Ιρανών, λόγω της δυνατότητας που δίδεται στο Ισραήλ να αναπτύσσει επιχειρήσεις πληροφοριών, μέσω των πολυαρίθμων αζερικών πληθυσμών οι οποίοι ευρίσκονται στο έδαφος της περιοχής του ιρανικού Αζερμπαϊτζάν και οι οποίοι συνδέονται εθνοτικώς και θρησκευτικώς (σηίτες) με τους Αζέρους του Αζερμπαϊτζάν. Επίσης, η εβραϊκή μειονότητα στο Αζερμπαϊτζάν, η οποία αριθμεί περί τα 20.000 άτομα, δύναται να λειτουργήσει ως δεξαμενή συνδέσμων μεταξύ των δύο κρατών και των στρατηγικών τους ενδιαφερόντων στην περιοχή, με κοινά

¹⁷⁵ Το Ισραήλ εισάγει από το Αζερμπαϊτζάν το 40% περίπου του απαιτούμενου φυσικού αερίου. Κάτι όμως το οποίον εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να συνεχίσει επί μακρόν, λόγω των τεραστίων κοιτασμάτων φυσικού αερίου που το Ισραήλ ανακάλυψε στην Λεκάνη της Λεβαντίνης. Πάντως το Μπακού δέχεται απ' ευθείας στρατιωτική βοήθεια από το Ισραήλ το οποίο το προμηθεύει με συστήματα αεράμυνας "Barak 8", drones, υλικό ηλεκτρονικού πολέμου, όπως και πολυάριθμους Συμβούλους Αμύνης και Ασφαλείας, οι οποίοι ελέγχουν τις αμυντικές υποδομές, όπως και τις Υπηρεσίες Ασφαλείας των Αζέρων. Ακολούθησε η γιγαντιαία συμφωνία αγοράς από το Μπακού, τεχνολογικώς προηγμένου ισραηλινού οπλισμού τον Φεβρουάριο του 2012, αξίας 1,6 δισ. Δολαρίων. Το έτος 2016 ο πρωθυπουργός Νετανιάχου δήλωσε ότι το Μπακού αγόρασε όπλα αξίας 5 δισ. USA \$ από την ισραηλινή βιομηχανία, μεταξύ των οποίων drones και δορυφορικά συστήματα. Το έτος 2017, το Διεθνές Ινστιτούτο Ερευνών για την Ειρήνη (SIPRI) της Στοκχόλμης, ανέφερε ότι το Μπακού αγόρασε έναντι 127 εκατομ. USA \$ ισραηλινή στρατιωτική τεχνολογία. Ανέφερε επίσης ότι το Μπακού κατά τα έτη 2006 και 2019, το Αζερμπαϊτζάν δαπάνησε 825 εκατομμύρια USA \$ για εξοπλισμούς μεταξύ των οποίων drones, πολεμοφόδια, αντιαρματικούς πυραύλους και συστήματα πυραύλων Εδάφους-Αέρος.

¹⁷⁶ Γιώργος, Φρουζάκης, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι νικητές και ηττημένοι μιας σύρραξης στην οποία δεν έχασαν μόνο οι Αρμένιοι*. Διαθέσιμο στο [https://www.reader.gr/diethni/345139/nagkorno-karampah-oi-nikites-kai-oi-ittimenoi-mias-syrraxis-stin-opoia-den-ehasan](https://www.reader.gr/diethni/345139/nagkorno-karampah-oi-nikites-kai-oi-ittimenoi-mias-syrraxis-stin-opoia-den-ehasan-mono-oi-armenioi).

¹⁷⁷ Το 2016, το περιοδικό Foreign Policy ισχυριζόταν ότι η σχέσεις Ιερουσαλήμ - Μπακού είχαν τόσο εμβραθύνει, ώστε αναμενόταν συντόμως η συμφωνία μεταξύ των δύο κρατών η οποία θα επέτρεπε στο Ισραήλ την χρήση των αζερικών αεροδρομίων, σε περίπτωση που το Ισραήλ θα απεφάσιζε να εξαπολύσει επίθεση εναντίον των ιρανικών πυρηνικών εγκαταστάσεων.

σύνορα με τον υπαρξιακό εχθρό του Ισραήλ, δηλαδή το Ιράν. Το Ιράν ανησυχεί ότι, η μήκους 138 χιλιομέτρων συνοριακή γραμμή που επανήλθε και πάλι υπό τον έλεγχο του Μπακού μπορεί να χρησιμοποιηθεί από πράκτορες της Μοσάντ εις βάρος του ή ακόμα ότι και μετά τη συμφωνία κατάπαυσης του πυρός, το Ισραήλ μπορεί να χρησιμοποιήσει UAV, στην προαναφερθείσα συνοριακή γραμμή για να κατασκοπεύει ή να προσβάλει Ιρανικούς στόχους¹⁷⁸.

γ. Πλέον, η απουσία γκρίζας ζώνης στα σύνορα με το Ιράν, δημιουργεί και συνθήκες ασφαλείας εν μέρει, επιτρέποντας στο Ιράν την υπό προϋποθέσεις συνεργασία με το Αζερμπαϊτζάν για ανάπτυξη της περιοχής. Στο πλαίσιο αυτό, δύναται οι δύο χώρες να αξιοποιήσουν το υδροηλεκτρικό φράγμα Χοντα Αφαρίν του ποταμού Αράς, το οποίο παρέμεινε ανεκμετάλλευτο από κατασκευής του το έτος 2008. Το εδαφικό πεδίο διαμάχης των Αρμενίας - Αζερμπαϊτζάν, έχει μετακινηθεί βορειότερα, στο ύψος της πόλης Σούσα. Το γεγονός αυτό, εξασφαλίζει ότι, το Ιρανικό έδαφος δεν θα απειληθεί εκ νέου με πτώση βλημάτων στο έδαφος του, σε περίπτωση επανέναρξης των συγκρούσεων, όπως είχε συμβεί κατά τον τελευταίο πόλεμο.¹⁷⁹ Πέραν των παραπάνω, η διάνοιξη συγκοινωνιακού διαδρόμου που συνδέει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχιτσεβάν, δια μέσω της Αρμενικής επαρχίας Σιουνίκ (Syunik), αποτελεί ακόμη μια πρόκληση για την ασφάλεια του Ιράν. Στην Τεχεράνη ξέσπασε έντονη συζήτηση, σχετικά με το κατά πόσο ελλοχεύει ο κίνδυνος φυσικής αποκοπής του Ιράν από τη σύμμαχο τους Αρμενία. Μάλιστα Ιρανοί πολιτικοί αναλυτές εξέφρασαν την άποψη ότι η επαρχία Σιουνίκ θα μπορούσε να προσαρτηθεί de jure ή de facto από το Αζερμπαϊτζάν.

δ. Τέλος, σχετικά με τις συνέπειες στον τομέα της ενέργειας, η αποκατάσταση της εξουσίας του Μπακού καθ' όλο το μήκος των αζερο-ιρανικών συνόρων αποτελεί την απτή αποτύπωση των ανησυχητικών για την Τεχεράνη εξελίξεων στο τομέα της ενέργειας και οικονομίας. Εξάλλου, η Κεντρική Ασία και ο Καύκασος, λόγω των αποθεμάτων πετρελαίου και φυσικού αερίου αποτελούν διακαές αντικείμενο διεθνούς ανταγωνισμού. Το Ναγκόρνο - Καραμπάχ βρίσκεται

¹⁷⁸ Eldar, Mamedov, *Why is Israel smiling after Azeri win in Nagorno-Karabakh?*. Διαθέσιμο στο <https://responsiblestatecraft.org/2020/11/24/why-is-israel-smiling-after-azeri-win-in-nagorno-karabakh/>.

¹⁷⁹ Karimi Nasser, *Iran's Rouhani slams sending fighters to Nagorno-Karabakh*, Διαθέσιμο στο <https://apnews.com/article/iran-bashar-assad-azerbaijan-ankara-armenia-40071395e81437f5e1b658449fe19eaa>.

πολύ κοντά σ' ένα σταυροδρόμι αγωγών φυσικού αερίου και πετρελαίου¹⁸⁰. Επομένως, σύμφωνα με το οικονομικό πρακτορείο CNBC, η αναζωπύρωση της σύγκρουσης δύναται να προκαλέσει αναταράξεις και επιπτώσεις στην ενεργειακή αγορά. Κατά τη διάρκεια των μαχών της δεκαετίας του '90 άλλωστε, οι δολιοφθορές σε αγωγούς του Αζερμπαϊτζάν αποτελούσαν συχνό φαινόμενο, προξενώντας προβλήματα στη διαδικασία μεταφοράς και προμήθειας πετρελαίου.

Το άλλο στοιχείο που προκύπτει από τη συμφωνία εκεχειρίας είναι, η δημιουργία ενός διαδρόμου επικοινωνίας ανάμεσα στο Αζερμπαϊτζάν και τον αυτόνομο θύλακα του Ναχτσιβάν, κατά μήκος της αρμενικής περιοχής και στα σύνορα με το Ιράν και ο οποίος θα ελέγχεται από ρωσικές δυνάμεις.¹⁸¹ Αυτό πρακτικά χαρίζει στην Τουρκία απρόσκοπτη πρόσβαση από τα δικά της σύνορα μέχρι την Κασπία Θάλασσα, ενώ αντίθετα αποκόπτει το Ιράν από την Αρμενία και εν συνεχεία από τη Γεωργία και κατ' επέκταση από την Ευρώπη¹⁸². Από τη διάνοιξη του προαναφερθέντα διαδρόμου, δημιουργείται ακόμη ένα θέμα ασφαλείας για τη Τεχεράνη, καθώς η Τουρκία αποκτά άμεση πρόσβαση στη περιοχή¹⁸³. Η Τουρκία μπορεί να διατηρεί σχετικά καλές σχέσεις με το Ιράν, εντούτοις δεν παύει να είναι μια χώρα μέλος του ΝΑΤΟ, η οποία μπορεί ανά πάσα στιγμή, να εξυπηρετήσει τα δυτικά συμφέροντα στην περιοχή. Εξάλλου, η Ευρωπαϊκή Ένωση σχεδιάζει αθόρυβα στροφή από τη Ρωσία, σε ό,τι αφορά τις εισαγωγές φυσικού αερίου, καθώς οι σχέσεις Βρυξελλών - Μόσχας ολοένα και δυσχεραίνουν. Είναι πασιφανές ότι, μπορεί ο πόλεμος να έχει τελειώσει, η Τουρκία όμως, «ήρθε για να μείνει» στην περιοχή αποτελώντας, ένα εν δύναμη κίνδυνο για το Ιράν.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Η ζώνη των μαχών βρίσκεται περίπου 30-40 χιλιόμετρα από τον αγωγό Baku-Tbilisi-Ceyhan, κεντρική πετρελαϊκή αρτηρία για τις διεθνείς αγορές, όπως και από τον αγωγό νότιου διαδρόμου αερίου (SGC), ο οποίος συνδέεται με την Τουρκία και την Ευρώπη.

¹⁸¹ βλ. εικόνα 4 του παραρτήματος «B».

¹⁸² Κώστας, Ράπτης, *Πώς η Τουρκία απειλεί και το Ιράν*. Διαθέσιμο στο <https://capital.gr/diethni/3499013/pos-i-tourkia-apeilei-kai-to-iran>.

¹⁸³ Η χερσαία σύνδεση Τουρκίας- Αζερμπαϊτζάν, γινόταν πριν τον πόλεμο δια της σιδηροδρομικής γραμμής Καρς - Τμπιλίσι - Μπακού. Ο νέος διάδρομος είναι συντομότερος κατά 340 χιλιόμετρα. Επίσης, η Άγκυρα ανακοίνωσε την πρόθεση της να κατασκευάσει σιδηρόδρομο προς το Ναχτισεβάν, γεγονός που θα ενισχύσει την ικανότητα μεταφορά εμπορευμάτων και επιβατών στην περιοχή του Καυκάσου. Διαθέσιμο στο Baghiron Orkhan, *The Nakhchivan corridor will boost connectivity in the Caucasus*, <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/the-nakhchivan-corridor-will-boost-connectivity-in-caucasus/>.

¹⁸⁴ Επίσης, η Τουρκία υπέγραψε μνημόνιο κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου, ο οποίος θα συνδέει την Τουρκία με τον Αζερμπαϊτζάνό θύλακα του Ναχτισεβάν. Αυτό επηρεάζει οικονομικά το

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Συμπεράσματα

6.1 Γενικά

Ήταν προφανές, σχεδόν από αρχή της πρόσφατης σύγκρουσης, ότι στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ ετοιμαζόταν, ή για άλλους είχε συμφωνηθεί, μια μεγάλη και σημαντική αλλαγή. Αυτό φαινόταν τόσο στην ανησυχία που μπορούσε να διακρίνει κανείς στα λόγια των Αρμενίων, αλλά κυρίως στη σιωπή της Ρωσίας που έμοιαζε ουδέτερος παρατηρητής¹⁸⁵.

Η συμφωνία που υπέγραψαν Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν και Ρωσία, για τερματισμό του πολέμου στο Καραμπάχ έχει τη "σολομώντεια" σφραγίδα του Πούτιν. Επιστρέφει στο Αζερμπαϊτζάν ένα κομμάτι των εδαφών που κατείχαν οι αρμενικές δυνάμεις από το 1994, υποχρεώνει την Αρμενία να δώσει διάδρομο που θα ενώνει το Αζερμπαϊτζάν με το Ναχitseβάν, αποστρατικοποιεί την περιοχή, ρωσικές δυνάμεις αναλαμβάνουν ρόλο ειρηνευτικό και το πέρασμα του Λατσίν που ενώνει Αρμενία με το Καραμπάχ, μπαίνει υπό τον έλεγχο και τις εγγυήσεις του ρωσικού στρατού¹⁸⁶.

Για την Αρμενία αποτελεί έναν οδυνηρό συμβιβασμό, αλλά ταυτόχρονα δημιουργεί και έναν νέο status στην περιοχή που πλέον μπαίνει κάτω από ρωσικές εγγυήσεις. Επίσης, το μεγαλύτερο μέρος των περιοχών που έλεγχε η Δημοκρατία του Αρτσάχ, παραμένει υπό τον έλεγχό της διοικητικά. Το Αζερμπαϊτζάν λοιπόν είναι σαφώς κερδισμένο από το αποτέλεσμα, αλλά δεν παίρνει πίσω το Καραμπάχ όπως θα ήθελε. Σχετικά με την εμπλοκή της Τουρκίας, αυτή έγινε σε τέτοιο βαθμό, που πλέον παίρνει και αυτή θέση στον Καύκασο, δημιουργώντας μαζί με τη Ρωσία μια νέα αρχιτεκτονική για τον έλεγχο της περιοχής και εμβαθύνει τη συνεργασία που μπορεί να δούμε να επεκτείνεται και

Ιράν, καθώς ήταν μέχρι σήμερα ο κυρίως πάροχος φυσικού αερίου. Stratfor, *Turkey, Azerbaijan: Countries to Build New Gas Pipeline to Nakhchivan*. Διαθέσιμο στο <https://worldview.stratfor.com/situation-report/turkey-azerbaijan-countries-build-new-gas-pipeline-nakhchivan>.

¹⁸⁵ Κώστας Πλιάκος, *Διδάγματα από το Καραμπάχ: Η συμμαχία Ρωσίας - Τουρκίας δεν είναι ευκαιριακή*, Διαθέσιμο στο <https://www.cnn.gr/focus/story/242089/didagmata-apo-to-karampax-h-symmachia-rosias-toyrkias-den-einai-eykairiaki>.

¹⁸⁶ βλ. εικόνα 11 του παραρτήματος «B».

αλλού. Η Τουρκία, που εξόπλισε το Αζερμπαϊτζάν με drones και έστειλε στη χώρα μαχητικά F-16, στρατιωτικούς συμβούλους και μισθοφόρους τζιχαντιστές, απέκτησε περισσότερη πολεμική εμπειρία και «ανέβασε τις μετοχές της» στο Αζερμπαϊτζάν. Τούρκοι στρατιωτικοί, σε συνεργασία με Ρώσους, θα παρατηρούν την τήρηση της ειρηνευτικής συμφωνίας από κέντρο ελέγχου στο Αζερμπαϊτζάν, ενώ οι Τούρκοι στρατιωτικοί σύμβουλοι δεν πρόκειται να αποχωρήσουν από τη χώρα.

Για το Ιράν από την άλλη, φαίνεται πως με τη συμφωνία που κατάφερε να πετύχει η Μόσχα μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, η γεωπολιτική κατάσταση αλλάζει στο Νότιο Καύκασο εις βάρος του. Η Ρωσία, έχοντας καταστήσει σαφές ότι δεν θα ανεχθεί περαιτέρω εισχώρηση της Δύσης στη γεωστρατηγική της σφαίρα επιρροής, ενδυναμώνει την στρατιωτική και πολιτική της παρουσία στην περιοχή εξανεμίζοντας κάθε ιρανικό στόχο, για αύξηση της επιρροής στα παλιά περσικά εδάφη. Η Ρωσία έδρασε ως περιφερειακός ηγεμόνας, εξοπλίζοντας και τις δύο πλευρές, διατηρώντας την ουδετερότητά της στη διαμάχη, εφόσον οι συγκρούσεις δεν μεταφέρονταν στο εσωτερικό της Αρμενίας με την οποία έχει αμυντική συνθήκη, περιμένοντας την κατάλληλη στιγμή και τελικά παρεμβαίνοντας για να καθορίσει τους όρους της ειρήνης.¹⁸⁷

Καταρχάς, πριν προχωρήσουμε στα συμπεράσματα για καθένα από τους περιφερειακούς δρώντες, θα πρέπει να ειπωθεί, ότι οι κίνδυνοι να επεκταθεί η πολυετής αυτή διαμάχη με πολλά θύματα, πέρα από τον Καύκασο, είναι υπαρκτοί, αν και περιορισμένοι. Σε αυτό το διεθνές περιβάλλον που διαμορφώνεται με τη μερική αποστασιοποίηση των Ηνωμένων Πολιτειών, η Ρωσία και η Τουρκία συμμετέχουν σε πολεμικές συγκρούσεις δια αντιπροσώπων ή υποκαταστάτων (surrogate warfare), σε πολλά διαφορετικά μέτωπα, όπως τη Λιβύη και τη Συρία, ενώ ο ανταγωνισμός και οι διαφωνίες τους εκτείνονται από τη Μαύρη Θάλασσα ως την Ανατολική Μεσόγειο¹⁸⁸. Η επέκταση συνεπώς της ανάπτυξης στρατιωτικών δυνάμεων από τη Ρωσία και την Τουρκία, αυξάνει τον κίνδυνο κλιμάκωσης σε πολλά θέατρα. Έτσι λοιπόν, κάθε δρώντας μπορεί να κλιμακώσει σε ένα θέατρο

¹⁸⁷ Ευριδίκη, Μπερσή, *Σε πικρή συνθηκολόγηση οδηγήθηκε η Αρμενία. Η Ρωσία έβαλε τη σφραγίδα της στη σύγκρουση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ*. Διαθέσιμο στο <https://www.kathimerini.gr/world/561158623/se-pikri-synthikologisi-odigithike-i-armenia/>.

¹⁸⁸ βλ. εικόνα 12 του παραρτήματος «B».

επιχειρήσεων, ως απάντηση στις δράσεις του άλλου, σε ένα διαφορετικό θέατρο. «Χαρακτηριστικά, η Ρωσία πραγματοποίησε αεροπορικές επιθέσεις κατά των τουρκικών υποστηριζόμενων δυνάμεων της Συρίας, μετά από αναφορές για τουρκική στρατολόγηση και ανάπτυξη Συρίων στο Αζερμπαϊτζάν, για την υποστήριξη των επιχειρήσεων στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Η Άγκυρα συχνά βέβαια καταλήγει να προσαρμόζεται στις κόκκινες γραμμές της Μόσχας. Η έλευση εξτρεμιστικών στοιχείων από τη Μέση Ανατολή, μπορεί να αλλάξει τους συσχετισμούς ανά πάσα στιγμή, ενώ οι συνέπειες στο εσωτερικό των κρατών είναι απρόβλεπτες»¹⁸⁹. Σε κάθε περίπτωση, η στρατιωτικοποίηση της διαμάχης (κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την ενίσχυση της στρατιωτικοποίησης της πολιτικής του Ερντογάν στον Νότιο Καύκασο), πέρα από τις σημαντικές ανθρώπινες απώλειες και τις υλικές καταστροφές, αναμένεται να συμπιέσει ακόμα περισσότερο τα ανθρώπινα δικαιώματα στην περιοχή και να δυσχεράνει την οικονομική κατάσταση για τον ευρύτερο πληθυσμό.

Ακόμα και για την υφιστάμενη εκεχειρία, είναι αμφίβολη η βιωσιμότητα της. Η συχνότητα και ένταση των συγκρούσεων στο παρελθόν, το αγεφύρωτο μίσος μεταξύ των δύο λαών, καθώς και η αδυναμία πολιτικής βούλησης για επίλυση σε διπλωματικό επίπεδο την επόμενη πενταετία, δείχνει ότι το Αζερμπαϊτζάν είναι αποφασισμένο να κλιμακώσει την στρατιωτική αντιπαράθεση προκειμένου να γυρίσει στο status quo ante. Από την άλλη μεριά η Αρμενία, που μπαίνει σε μια πολιτική κρίση, θεωρεί ότι ακόμα και αν απώλεσε κάποια εδάφη στις γύρω από το Ναγκόρνο -Καραμπάχ περιοχές, αυτό δεν αποτελεί ήττα. Η επιστροφή στο status quo ante για τους Αρμένιους του Ναγκόρνο - Καραμπάχ ενδεχομένως να είναι μη αποδεκτή με οποιοδήποτε κόστος¹⁹⁰.

Ο Παναγιώτης Ήφαιστος επισημαίνει ότι: «επιβάλλεται να αποφεύγουμε να αναλύουμε γεγονότα που βρίσκονται σε εξέλιξη και διαμόρφωση. Καθότι στη διεθνή πολιτική, οι διαμορφωτικοί παράγοντες είναι πάντα πολλοί και συχνά αόρατοι. Συμπλέκονται αστάθμητα μέσα σε μια δίνη ηγεμονικών ανταγωνισμών

¹⁸⁹ Τασόπουλος, Ηλίας, «Η νέα φάση σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ», Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών, 2020.

¹⁹⁰ Παναγιώτα, Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

και οι προβλέψεις δεν ενδείκνυνται, διαφορετικά υπάρχει μεγάλη πιθανότητα οι βιαστικά συναγόμενες εκτιμήσεις να οδηγούνται σε λανθασμένα συμπεράσματα»¹⁹¹. Παρ' όλα αυτά, με βάση τα προαναφερόμενα στην εργασία αυτή, είναι δυνατόν με τη δέουσα προσοχή να διατυπώσουμε ορισμένα συμπεράσματα, για τον πόλεμο που κράτησε σχεδόν 40 ημέρες, αναφορικά με το ρόλο και τον εκτιμώμενο τρόπο συμπεριφοράς των κυριότερων δρώντων στη διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, η πολιτική των περιφερειακών δυνάμεων δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ως αυτοτελής παράγοντας διαμόρφωσης των εξελίξεων στην περιοχή, καθότι οι στρατηγικές τους, οι συμμαχίες ή οι συνεργασίες που διαμόρφωσαν στην περιοχή πρέπει να ενταχθούν σε ένα ευρύτερο γεωπολιτικό πλαίσιο.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί, ότι οι μη επιλογές της Δύσης αποτέλεσαν τον κύριο άξονα διαμόρφωσης της νέας πραγματικότητας, οι δε ρωσικές, προσαρμόστηκαν εν πολλοίς σε αυτές. Η ΕΕ και οι ΗΠΑ παραμένουν στο περιθώριο και δεν έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν πραγματική επιρροή στο Ερεβάν και ιδιαίτερα στο Μπακού. Η Ευρωπαϊκή Ένωση για μία ακόμη φορά είναι απύσχα. «Η ΕΕ έδειξε να υποτιμά τον πρόεδρο του Αζερμπαϊτζάν, Ιλχάν Αλίγιεφ, ο οποίος από την αρχή της σύγκρουσης υποστήριζε ότι η χώρα του δεν θα επιστρέψει στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, εφόσον δεν ανακτήσει τα εδάφη της, ή τουλάχιστον να πετύχει την πλήρη απόσυρση των στρατιωτών της Αρμενίας. Με την άρνηση της να διαδραματίσει έναν πιο ενεργό ρόλο στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου, η ΕΕ χάνει όλο και περισσότερο την ευκαιρία ν' αντιμετωπίσει και την αυξανόμενη επιρροή της Κίνας στην κεντρική Ασία»¹⁹². Παρόλο που, ως μέρος της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας, η ΕΕ υπέγραψε σχέδια δράσης με τα τρία κράτη του Νοτίου Καυκάσου τον Νοέμβριο του 2006, επιδιώκοντας τη σταθεροποίηση της περιοχής, μέσω της οικονομικής ολοκλήρωσης και της θεσμικής συνεργασίας, ωστόσο, η ΕΕ δεν συμμετείχε ενεργά στην επίλυση των συγκρούσεων και σε ευρύτερα θέματα ασφάλειας στο Νότιο Καύκασο. Με δεδομένους τους στόχους της ΕΕ να ενισχύσει τη συνεργασία με τις

¹⁹¹ Παναγιώτης Ήφαιστος, *Ρωσία, Τουρκία ΗΠΑ, Ρευστά, εφήμερα, πάγια και μονιμότερα κριτήρια και παράγοντες*, Εκδόσεις Ποιότητα, 2017.

¹⁹² Γιώργος, Φρουζάκης, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι νικητές και ηττημένοι μιας σύρραξης στην οποία δεν έχασαν μόνο οι Αρμένιοι*. Διαθέσιμο στο <https://www.reader.gr/news/diethni/345139/nagkorno-karamrah-oi-nikites-kai-oi-ittimenoι-mias-syrraxis-stin-opoia-den>.

πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες και τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις σε κάποιες χώρες (πχ Λευκορωσία), το αποτέλεσμα αυτής της συμφωνίας, θα ενισχύσει το καθεστώς στο Αζερμπαϊτζάν και θα υπονομεύσει, αν όχι θα διαλύσει τις φιλοδυτικές, φιλοευρωπαϊκές τάσεις στην Αρμενία¹⁹³. Η διένεξη του Ναγκόρνο - Καραμπάχ δεν δημιούργησε όμως κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα στις σχέσεις Ρωσίας και Δύσης, σε αντίθεση με άλλες εκκρεμείς συγκρούσεις στην ευρύτερη περιοχή. Η Ρωσία ήταν η μόνη δύναμη που θα μπορούσε -και το έπραξε- να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην επίτευξη εκκευρίας και την επίλυση της διένεξης.

6.2 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για τη Ρωσία

Η σύγχρονη Ρωσία είναι μια χώρα που στηριζόμενη στα τεράστια ενεργειακά της αποθέματα, προσπαθεί να διεκδικήσει τη θέση που πιστεύει ότι της αξίζει στο διεθνές σύστημα και που αυτή τη στιγμή μεταφράζεται, κατ' ελάχιστο, σε ηγεμονική δύναμη στο "εγγύς εξωτερικό" της. Η επέκταση του Βορειοατλαντικού συμφώνου στην Ανατολική Ευρώπη, καθώς και η ανεξαρτητοποίηση αρκετών εδαφών της, της δημιουργούν ήδη αρκετά προβλήματα στην απρόσκοπτη διάθεση του ενεργειακού της πλούτου και αυτό διότι η πρόσβασή της στην ανοιχτή θάλασσα είναι πλέον περιορισμένη. Έτσι, η εναλλακτική λύση που απομένει στη Ρωσία είναι η τροφοδότηση της διψασμένης για ενέργεια Ευρώπης μέσω αγωγών. Επίσης, η Ρωσία είναι διατεθειμένη, αν χρειαστεί, να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική ή διπλωματική της ισχύ για να επανεντάξει τα κράτη που αντιδρούν στη ρωσική επιρροή και επιδιώκουν τη σύνδεσή τους με τις ευρωατλαντικές δομές.

Στην περίπτωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, η Ρωσία είναι η μεγάλη κερδισμένη. Αν και μερικώς αποδυναμωμένη, παραμένει ο κυρίαρχος δρών στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου και αυτό διότι οι νεοσύστατες δημοκρατίες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν είναι τώρα περισσότερο εξαρτημένες και αναγκασμένες να διατηρούν καλές σχέσεις μαζί της, εξαιτίας των μακροχρόνιων πολιτικών και οικονομικών δεσμών, που υφίστανται ακόμα και στις μέρες μας¹⁹⁴. Οι Ρώσοι επιστρέφουν στρατιωτικά στην περιοχή, κάτι που επιθυμούσαν από το

¹⁹³ Gulshan, M. Pashayeva, *THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR*, The Center of Analysis of International Relations, 2010, p.60.

¹⁹⁴ Brzezinski, Z., *Η μεγάλη σκακιέρα. Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, Αθήνα, Λιβάνη, 1997, σ. 256.

1994, αλλά οι Ευρωπαίοι έφεραν συνεχώς εμπόδια. Αναλαμβάνουν τον έλεγχο στην περιοχή και σύντομα προβλέπεται ότι θα κλείσουν νέες συμφωνίες για πώληση όπλων στις δύο χώρες που θα χρειαστούν να ανανεώσουν το οπλοστάσιο που μόλις έχασαν. Ο Καύκασος παραμένει η πίσω αυλή της Ρωσίας, η οποία αποκτώντας το ρόλο του έντιμου διαμεσολαβητή, αυξάνει το κύρος της μεταξύ και των υπόλοιπων κρατών της ομάδας του Μινσκ¹⁹⁵.

Αναφορικά με την ουσία του ζητήματος, φαίνεται ότι τόσο η Ρωσία όσο και η Δύση αποδέχονται το υφιστάμενο, αβέβαιο, πολιτικό status quo, στο πλαίσιο της εδαφικής ακεραιότητας του Αζερμπαϊτζάν. Η Ρωσία, με τη τριημερή συμφωνία εκχειρίας που πέτυχε τον Νοέμβριο του 2020, έστρεψε τελικά την προσοχή της στο εγγύς εξωτερικό της, προσπαθώντας να διατηρήσει τον έλεγχο και την επιρροή της στις δημοκρατίες της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν, που αποτελούσαν για χρόνια οργανικά τμήματα της Σοβιετικής Ένωσης. Εξασφάλισε τη στρατιωτική της παρουσία στην περιοχή, αποτρέποντας την απομάκρυνση της Τουρκίας από τη Ρωσία, λόγω σύγκρουσης συμφερόντων στην περίπτωση συνέχισης των εχθροπραξιών, εμπόδισε τη στροφή του Αζερμπαϊτζάν προς τη Δύση και «τιμώρησε» κατά κάποιο τρόπο τη δυτικοστραφή κυβέρνηση της Αρμενίας. Παράλληλα, εμφανιζόμενη ως το τρίτο εκείνο μέρος που διαμεσολαβεί για την επίλυση του ζητήματος, το χρησιμοποιεί ώστε να ενισχύσει το ρόλο της στην περιοχή. Έχει έτσι τη δυνατότητα να πιέζει και τις δύο πλευρές ώστε να αποκομίζει οφέλη αντίστοιχα.

Οι πυλώνες στους οποίους στηρίζεται η ρωσική εξωτερική πολιτική στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου και η οποία διαφάνηκε και στην πρόσφατη διένεξη, είναι η προσπάθεια επανένταξης του Μπακού στη σφαίρα επιρροής της Μόσχας, γεγονός που θα επιτρέψει τη διαμετακόμιση του μεγαλύτερου μέρους του «μαύρου χρυσού» του Αζερμπαϊτζάν μέσω των εδαφών της, η διατήρηση των στρατιωτικών βάσεων στο Ερεβάν και ο περιορισμός της τουρκικής, αλλά και της δυτικής επιρροής στην περιοχή. Εξάλλου, ο παρών ρωσικός στρατηγικός σχεδιασμός, θεωρεί ότι κατέστησε αντιληπτό στην Αρμενία ότι θα πρέπει να παραμείνει στον

¹⁹⁵ Τζώρτζ, Μενεσιάν, *Η Στρατηγική Σχέση Ιράν και Αρμενία*, Διαθέσιμο στο, <https://kedisa.gr/%ce%b7-%cf%83%cf%84%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%ce%b3%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b7-%ce%b9%cf%81%ce%ac%ce%bd-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b1%cf%81%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82/>.

ρόλο της, ως “προκεχωρημένου φυλακίου” της Ρωσίας, στην περιοχή του Νοτίου Καυκάσου¹⁹⁶. Η Μόσχα αποδέχεται ότι το κόστος το οποίο πλήρωσε η Αρμενία, λόγω των φιλοΝΑΤΟϊκών επιλογών της, είναι υψηλό. Αλλά ισοδυναμεί με το μέγεθος των λαθών της και των τυχροδιωκτισμών της, τη στιγμή που δεν δικαιολογείται, πολιτικώς και ηθικώς, ο θάνατος Ρώσων στρατιωτών για την επανόρθωση αυτών των λαθών του Ερεβάν.¹⁹⁷

Στην περίπτωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, τόσο η Ρωσία όσο και η Τουρκία διαθέτουν, σύμφωνα με τη θεωρία του Θουκυδίδη, τη στρατιωτική δύναμη, τη βούληση και τη δυνατότητα υποστήριξης στρατιωτικών επιχειρήσεων. Εξάλλου, ο Ρώσος πρόεδρος Πούτιν και ο Τούρκος πρόεδρος Ερντογάν συμμερίζονται μια αντίθεση στην τρέχουσα διεθνή τάξη, υπό την ηγεσία της Δύσης. Ο Ερντογάν θέλει να μετατρέψει την Τουρκία σε μια ανεξάρτητη περιφερειακή δύναμη, παραμένοντας παράλληλα βασικό μέλος του ΝΑΤΟ. Θεωρεί ότι η συνεργασία με τη Ρωσία είναι ζωτικής σημασίας για την επέκταση της προσέγγισης της Τουρκίας και τη διαφοροποίηση των εταίρων της πέρα από τη Δύση. Ο Πούτιν θέλει να υπονομεύσει τους θεσμούς της δυτικής ηγεσίας και να αποκαταστήσει τη Ρωσία, ως ουσιαστικό παράγοντα σε έναν πολυπολικό κόσμο. Ο Πούτιν βλέπει τον στόχο της στρατηγικής ανεξαρτησίας της Τουρκίας, ως καθοριστικό παράγοντα για την επιδείνωση των πολιτικών διχασμών στη Δύση και την υπονόμηση του ΝΑΤΟ. Η Ρωσία και η Τουρκία διαχωρίζουν αποτελεσματικά τις συγκρούσεις τους, ενώ διατηρούν με επιτυχία τακτική διπλωματική επαφή, παρά τη στήριξη αντιτιθέμενων πλευρών στις συγκρούσεις στη Συρία, τη Λιβύη και σε περιορισμένο βαθμό το Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

«Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί και η άλλη άποψη, ότι εάν η Μόσχα συνεχίσει να «παραδίδει μαθήματα καλής συμπεριφοράς» στην Αρμενία και στους Αρμενίους, μέσω του «τούρκου παιδαγωγού», δεν θα εξυπηρετήσει τελικώς, την ρωσική επιρροή στο «εγγύς της εξωτερικό». Η μόνη πλευρά η οποία θα έχει κέρδη σε βάθος χρόνου - διατηρουμένης της παρούσας ρωσικής στρατηγικής αντιλήψεως - θα είναι η νεο-οθωμανική Άγκυρα και το τουρκικό «παντουρανικό»

¹⁹⁶ Gulshan, M. Pashayeva, *THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR*, The Center of Analysis of International Relations, 2010, p.59.

¹⁹⁷ Μάζης, Ιωάννης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020, σ. 42, 70.

παίγνιο. Είναι προφανές ότι, διατηρουμένη η παρούσα ρωσική προσέγγιση του τουρκικού αναθεωρητισμού στην περιοχή, μοιραίως θα αποβεί εις βάρος της Ρωσικής Ομοσπονδίας και μάλιστα θα τον καταστήσει ικανό να «διατρήσει το μαλακό της υπογάστριο», δημιουργώντας προϋποθέσεις εμπλοκής των ΗΠΑ - μέσω Τουρκίας - στην περιοχή και συνεπώς να πυροδοτήσει αλυσίδα θερμών εστιών στο Κεντρο-ασιατικό γεωπολιτικό σύμπλοκο. Διότι είναι βέβαιο ότι η Τουρκία, αφότου εδραιώσει την ισχύ και την επιρροή της στο ρωσικό «εγγύς εξωτερικό» δεν θα χάσει την ευκαιρία να απαλλαγεί από την μόνιμη και ιστορική απειλή της, η οποία είναι η Ρωσική Ομοσπονδία και η οποία εάν “εκλείψει” από πλευράς ανταγωνιστικού πόλου ισχύος στην Κεντρική Ασία θα επιτρέψει στην Αγκυρα να μετατραπεί σε ισλαμο-τουρκική παντουρανική Αυτοκρατορία». ¹⁹⁸

Τελειώνοντας την ανάλυση αυτή, με την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης πολλοί θεώρησαν ότι τελείωσαν και οι σφαίρες επιρροής. Αυτό ήταν ένα τραγικό λάθος για κάποιους λαούς της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Αποδεικνύεται για μια ακόμη φορά ότι οι πολύχρωμες ή βελούδινες επαναστάσεις έχουν κόστος. Η Γεωργία έχασε την Οσσετία, η Ουκρανία την Κριμαία και το Ντονμπάς, και η Αρμενία το μισό Καραμπάχ. Η κυβέρνηση της Αρμενίας είχε την ψευδαίσθηση ότι θα κάνει ανοίγματα στην ΕΕ και στο ΝΑΤΟ χωρίς να εξοργίσει τους Ρώσους. Παρά τα φιλωρωσικά αισθήματα της αρμένικου λαού, η τιμωρία της Ρωσίας είναι παραδειγματική, δείχνοντας ξεκάθαρα και σε αυτή την περίπτωση, ότι αυτό θα είναι το επακόλουθο για όποια χώρα, στην πίσω αυλή της Ρωσίας, τολμήσει να σκεφτεί μια άλλη, διαφορετική από τα συμφέροντά της, εξωτερική πολιτική.

6.3 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για την Τουρκία

Η σημασία του ρόλου της Τουρκίας, τόσο στην περίπτωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, όσο και στις λοιπές στρατηγικά επιλεγμένες από την Τουρκία περιπτώσεις ένοπλων συγκρούσεων, είτε εξυπηρετώντας τα συμφέροντα Δύσης, είτε της Ρωσίας, δίνει στην Τουρκία ένα ισχυρό διαπραγματευτικό χαρτί για μελλοντικές απαιτήσεις προς όλα τα μεγάλα κέντρα οικονομικής και πολιτικής

¹⁹⁸ Μάζης, Ιωάννης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020, σ. 42, 70.

ισχύος, σχετικά με την ευρύτερη περιοχή του Ν. Καύκασου και της Κασπίας Θάλασσας. Σε σχέση με την Ρωσία, το αποτέλεσμα δείχνει ότι ενώ η Ρωσία επιλέγει μία αδύναμη Αρμενία, η Τουρκία επιλέγει ένα δυνατό Αζερμπαϊτζάν.¹⁹⁹ Τελικά, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ αποτέλεσε μία win - win περίπτωση για την Τουρκία, αναβαθμίζοντας περαιτέρω το ρόλο της ως περιφερειακή στρατιωτική δύναμη²⁰⁰.

Στο πλαίσιο μελλοντικής χρήσης της Τουρκίας, ως μοχλού διασφάλισης των συμφερόντων του NATO, η Τουρκία θα μπορούσε να απαιτήσει ανταλλάγματα σε διάφορες άλλες περιοχές στις οποίες δραστηριοποιείται. Παρά την αρχικά διαφανόμενη αγνόηση της Ρωσικής επίδειξης δύναμης από την Τουρκία, διάφοροι μελετητές υποστηρίζουν ότι υπήρξε σαφής συνεννόηση μεταξύ Ρωσίας, Τουρκίας και Αζερμπαϊτζάν στην περίπτωση Ναγκόρνο - Καραμπάχ.²⁰¹ Αυτό επεκτείνει το παραπάνω επιχείρημα απόκτησης διπλωματικών χαρτιών από την Τουρκία, αυτή τη φορά όμως για την απαίτηση ανταλλαγμάτων από τη Ρωσία.

Η Τουρκία αποτελεί έναν μεγάλο δρώντα της περιοχής, τα συμφέροντα του οποίου συγκρούονται πολλές φορές ευθέως με αυτά της Ρωσίας. Η Τουρκία προσπάθησε ήδη από τον προηγούμενο αιώνα να εκμεταλλευτεί τους υλικούς συντελεστές ισχύος που διαθέτει, ώστε να εξισορροπήσει την ισχύ του αντιπάλου. Παράλληλα με την «εσωτερική εξισορρόπηση» εντάχθηκε το 1952 στη Βορειοατλαντική συμμαχία, επιζητώντας την «εξωτερική εξισορρόπηση», αλλά και τα υπόλοιπα οφέλη που πίστευε ότι θα αποκομίσει. Η εξωτερική της πολιτική για την περιοχή του Νότιου Καυκάσου εστιάζεται στην προσπάθειά της να εκμεταλλευτεί οποιαδήποτε ευκαιρία της δοθεί, προκειμένου να ισχυροποιήσει την παρουσία της στην ευρύτερη περιοχή. Το συμπέρασμα αυτό αποτυπώθηκε με τον πλέον κατηγορηματικό τρόπο από τον Πρόεδρο Ερντογάν, σε μια ομιλία του τον Οκτώβριο του 2016: «Οτιδήποτε συμβαίνει στη περιοχή έχει άμεση σχέση με την Τουρκία...Γυρίσαμε ποτέ στο παρελθόν την πλάτη μας όταν αντιμετωπίσαν δυσκολίες οι ομοεθνείς μας στην Βουλγαρία, στην Ελλάδα, στη "Μακεδονία", τα

¹⁹⁹ Seth, Frantzman, *Did Russia miscalculate in recent Azerbaijan-Armenia clashes*, Διαθέσιμο στο <https://www.jpost.com/international/did-russia-miscalculate-in-recent-azerbaijan-armenia-clashes-649357>.

²⁰⁰ Emil, Avdaliani, *Turkey's Win-Win Strategy in the Nagorno-Karabakh Conflict*, Διαθέσιμο στο <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-nagorno-karabakh-strategy/>.

²⁰¹ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ "ΣΑΧ-MAT" ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ. 15.

αδέλφια μας στην Βοσνία, στην Αλβανία και στο Κόσσοβο; Είπαμε ποτέ πως οι υποθέσεις αυτές είναι εσωτερικές; Μπορούμε να γυρίσουμε την πλάτη μας; Όπως έχω αναφέρει, άλλα είναι τα φυσικά μας σύνορα και εντελώς διαφορετικά είναι τα σύνορα της καρδιάς μας...τα αδέρφια μας, που βρίσκονται από την Ευρώπη μέχρι και την Αφρική, από τη Μεσόγειο μέχρι και τις ατελείωτες στέπες της Κεντρικής Ασίας βρίσκονται στα σύνορα της καρδιάς μας. Για εμάς τα Βαλκάνια είναι το ένα μέρος της καρδιάς μας και ο Καύκασος το άλλο μέρος».²⁰²

Η ολοένα και περισσότερο αναπτυσσόμενη αμυντική βιομηχανία της Τουρκίας, που διψάει για τα ενεργειακά αποθέματα του Αζερμπαϊτζάν, καθώς και η γεωγραφική της θέση, ως πύλη διαμετακόμισης (transit) ενέργειας στη Δύση, σε συνδυασμό με την ύπαρξη των φυλετικών δεσμών των δύο λαών, καθιστά τη σύμπλευση των συμφερόντων των δύο χωρών αυταπόδεικτη. Οι όροι εξάλλου της συμφωνίας, έχει σημαντικά γεωπολιτικά οφέλη ειδικά για την Τουρκία, αφού έτσι δημιουργείται απευθείας διαμετακομιστικός δίαυλος από την Τουρκία στο Αζερμπαϊτζάν και από εκεί στην κεντρική Ασία, ενισχύοντας την θέση της χώρας στην Κινέζικη Πρωτοβουλία που είναι γνωστή ως "Δρόμος του μεταξιού" (One Belt Initiative)²⁰³. Γενικά, η Τουρκία προσπαθώντας να εκμεταλλευτεί τη γεωγραφική της θέση και να ισχυροποιήσει το στρατηγικό της ρόλο στη διεθνή σκηνή, δεν προβαίνει σε απρογραμμάτιστες ενέργειες, αλλά φιλτράρει τις κινήσεις, τόσο του δυτικού, όσο και του ρωσικού παράγοντα, συντασσόμενη κατά περίπτωση σε αυτόν που εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά της, σε κάθε δεδομένη χρονική περίοδο.

Αν και η Τουρκία υπονόμεισε τη Ρωσία, τροφοδοτώντας συνέχεια τη σύγκρουση και επιδεινώνοντας τη διένεξη, η εκεχειρία που μεσολάβησε από τη Ρωσία δείχνει ότι η Τουρκία δεν αντικατέστησε πλήρως τη ρωσική επιρροή στον Νότιο Καύκασο. Ωστόσο, κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την ενίσχυση της στρατιωτικοποίησης της πολιτικής του Ερντογάν στον Ν. Καύκασο, όπως βλέπουμε και σε άλλα περιφερειακά ζητήματα. Μια ενεργότερη εμπλοκή της

²⁰² βλ. <http://www.kathimerini.com.cy/gr/kosmos/252617/?ctype=ar> στο Δημήτρης Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 67.

²⁰³ Agayev Zulfugar, *Putin Deal to End Karabakh War Brings Turkey to His Backyard*. Διαθέσιμο στο <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-10/putin-s-deal-to-end-karabakh-war-brings-turkey-into-his-backyard>.

Άγκυρας θα ανατρέψει τις εύθραυστες ισορροπίες που διατηρεί η Μόσχα στο πρώην αυτό σοβιετικό έδαφος και θα αναγκαστεί να προβεί σε εξισορρόπηση της Άγκυρας. Επίσης, η Τουρκία απειλεί όλο και περισσότερο τη βασική σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, μέσω πολιτιστικής και στρατιωτικής προσέγγισης στις τουρκο-μουσουλμανικές κοινότητες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και σε άλλες περιοχές με μεγάλα ρωσικά συμφέροντα. Η συμμαχία με το Αζερμπαϊτζάν και η πλήρης στήριξή της προς αυτό, για το Ναγκόρνο - Καραμπάχ, ήταν επίσης μη συμβατή με τα ρωσικά συμφέροντα. Η ανοδική υποστήριξη της Τουρκίας προς το Αζερμπαϊτζάν ήταν ορατή κατά τον πρόσφατο πόλεμο του Σεπτεμβρίου - Οκτωβρίου, μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας: τουρκικής κατασκευής μη επανδρωμένα αεροσκάφη συνόδευσαν τις αζερικές επιθέσεις και η Άγκυρα παρείχε υποδομή και υποστήριξη γι' αυτά τα όπλα. Συμφώνως προς τα αναφερόμενα από τον Ερντογάν, η υποστήριξη της Άγκυρας για το Αζερμπαϊτζάν ήταν μέρος της προσπάθειας της Τουρκίας «να αποκτήσει τη θέση που της αξίζει στην παγκόσμια τάξη». Τούτο σχετίζεται με τη συνολική πορεία της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής στη Μέση Ανατολή, στη Β. Αφρική και στην Αν. Μεσόγειο²⁰⁴. Στην Ευρώπη γίνεται ήδη λόγος για την Τουρκία, όχι ως δύσκολος εταίρος, αλλά ως «απειλητικός».

Η Τουρκία δεν σφετερίστηκε τη ρωσική επιρροή στη νότια Καυκάσια, αλλά εντούτοις, άλλαξε σημαντικά τους συσχετισμούς ισχύος, διαταράσσοντας την παραδοσιακή μετα - σοβιετική τάξη. Σύμφωνα με τη ρεαλιστική θεωρία του Kenneth Waltz, οι μεγάλες δυνάμεις τείνουν να συσσωρεύουν δύναμη και να ενοποιούν την εξουσία, μετατρέποντας μικρές, γειτονικές χώρες σε δορυφορικά κράτη. Καθώς μια μεγάλη δύναμη αποσύρεται προς τα μέσα και μειώνει την επιρροή της, το κενό αυτό έρχεται να το καλύψει η γεωπολιτικά ισχυρότερη περιφερειακή δύναμη που δρα στην περιοχή. Ομοίως, καθώς το υπόλειμμα μιας ρωσικής-κεντρικής ευρασιατικής πολιτικής τάξης εξασθενεί, μικρές μετα-σοβιετικές δημοκρατίες θα βρεθούν σε διαμάχες μεσαίας δύναμης, όπως μαρτυρούν και οι διαχρονικές συγκρούσεις του πολέμου του Ναγκόρνο - Καραμπάχ.²⁰⁵

²⁰⁴ Ιωάννης Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-MAT” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ. 58.

²⁰⁵ ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the “No War No Peace” Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, Geopolitics, 13:3, 2008, p.573 και Andrew, Bonney. *The Consequences of 2020 Nagorno-Karabakh War for Turkey and Southern Caucasia*. Διαθέσιμο στο

6.3 Η Διένεξη στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και τα Αποτελέσματα για το Ιράν

Για ιστορικούς, γεωγραφικούς, οικονομικούς και θρησκευτικούς λόγους το Ιράν επηρεάζεται άμεσα από τα τεκταινόμενα στον Νότιο Καύκασο. Το αζερικό κράτος είναι μία σιιτική κοινότητα, που όμως δεν ανήκει στη σφαίρα επιρροής του κατεξοχόν σιιτικού Ιράν. Ενώ κατά τον προηγούμενο πόλεμο στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ, το Ιράν υποστήριξε την Αρμενία σε μια προσπάθεια να περιορίσει τον ρόλο του Αζερμπαϊτζάν, στον τελευταίο, προσπάθησε μόνο να εξασφαλίσει ότι οι συγκρούσεις δεν θα επεκταθούν και στο δικό του έδαφος.

Όταν συνεδρίασε το Ιρανικό Συμβούλιο Ασφαλείας τον Μάρτιο του 2020, κατά την παραδοσιακή έναρξη του ιρανικού έτους, είχε ήδη μια εκτενή ατζέντα θεμάτων. Από τις αμερικανικές κυρώσεις, την υποστήριξη των επιχειρήσεων σε Συρία και Υεμένη, μέχρι την αντιμετώπιση των ασύμμετρων επιθέσεων του Ισραήλ που στοχεύουν το ατομικό πρόγραμμα της χώρας και την παγκόσμια πανδημία του κορωνοϊού. Δύσκολα θα μπορούσαν οι Ιρανοί ηγέτες να φανταστούν ότι πολύ σύντομα θα δημιουργείτο μια νέα πηγή αστάθειας στα βόρεια σύνορά τους. Το μέγεθος της πρόκλησης όμως είναι σοβαρό και το Ιράν επιβάλλεται να επιδείξει στρατηγική σύνεση για να την αντιμετωπίσει. Σε μια πιο λεπτομερέστερη ανάλυση, υπάρχουν τρεις κύριοι λόγοι για τους οποίους θεωρείται ότι τα αποτελέσματα της πρόσφατης σύγκρουσης του 2020 δημιουργούν απειλές για την ιρανική ασφάλεια.

Πρώτον, λόγω της τεράστιας αζερικής μειονότητας, που φθάνει να αποτελεί το 25% του πληθυσμού της χώρας και ελέγχει σημαντικό κομμάτι της ιρανικής οικονομίας, γεγονός που της δίνει τη δυνατότητα να ασκεί πίεση σε ζητήματα που θεωρεί πως έμμεσα ή άμεσα την αφορούν. Υπάρχει επίσης ένα πάγιο αίτημα του αζερικού πληθυσμού για μεγαλύτερη αυτονομία στο βόρειο τμήμα της χώρας και η πρόσφατη νίκη του Αζερμπαϊτζάν, καθιστά αυτό το αίτημα ακόμη δυνατότερο, εξέλιξη που σαφώς ανησυχεί την ιρανική ηγεσία. Αρνητική πρόσφατη εξέλιξη στις σχέσεις Τουρκίας - Ιράν, η οποία μπορεί να αποτελέσει προάγγελο γεωπολιτικών αλλαγών στην ευρύτερη περιοχή, ήταν η πολεμική σύγκρουση Αζερμπαϊτζάν - Αρμενίας, η οποία κατέληξε υπέρ των τουρκμένων Αζέρων με την καθοριστική σύμπραξη της Τουρκίας στο πλευρό τους, γεγονός το οποίο μπορεί να

λειτουργήσει συνδυαστικά ως «ωρολογιακή βόμβα» στα θεμέλια του κράτους του Ιράν με άγνωστες συνέπειες, καθώς οι Αζέροι του Ιράν αποτελούν ισχυρή πληθυσμιακά μειονότητα με σημαντική επιρροή στα πολιτικά δρώμενα της χώρας. Σε κάθε περίπτωση, το Ιράν θα πρέπει να ανησυχεί πως εάν δεν υποκύψει στις πιέσεις της Άγκυρας για αναγνώριση ενός νέου αναβαθμισμένου ρόλου της, ως ανερχόμενη περιφερειακή δύναμη, ελλοχεύει δυνητικά ο κίνδυνος επιρροής του σηιτικού καθεστώτος, το οποίο αποτελεί τον πλέον ισχυρό συνεκτικό κρίκο διασφάλισης της σταθερότητας εντός των κόλπων λειτουργίας και επιρροής του.

Δεύτερον, το Ιράν, που είναι ήδη σοβαρά εμπεπλεγμένο στην αντιπαλότητα με τις ΗΠΑ, τη Σαουδική Αραβία και το Ισραήλ, θα πρέπει να στρέψει τη γεωστρατηγική προσοχή του και στα σύνορα με το Αζερμπαϊτζάν. Πέραν του ότι η γειτονική χώρα αυξάνει την ισχύ της, το ιρανικό καθεστώς δεν μπορεί να παραβλέψει ότι δύναμη Ρώσων στρατιωτών θα σταθμεύει στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ για την επιτήρηση της εκχειρίδας, όπως και το ότι οι Ισραηλινοί είναι σύμμαχοι των Αζέρων. Το κύριο λοιπόν συμπέρασμα είναι, ότι μια περιοχή που μέχρι πρότινος ήταν για το Ιράν δευτερεύουσας σημασίας και στην οποία δεν χρειαζόταν να αφιερώνει μεγάλους πόρους και ενέργεια, έχει πλέον μετατραπεί για αυτή σε μια εστία ανησυχίας. Το Ιράν οφείλει αφενός να στρέψει την προσοχή του και στα βόρεια σύνορά του, αφετέρου να προσπαθήσει να αποκλιμακώσει στα υπόλοιπα μέτωπα, ώστε να εξοικονομήσει ισχύ και να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις γεωπολιτικές προκλήσεις²⁰⁶.

Τρίτον, δεν είναι σαφές ακόμη πώς θα επηρεάσει η αζερική επιτυχία τις διμερείς σχέσεις²⁰⁷. Μέχρι τώρα, το Αζερμπαϊτζάν προσπαθούσε να τηρεί καλό κλίμα με το Ιράν, καθώς βασιζόταν σε αυτό για τον εφοδιασμό του Ναχιτσεβάν, του αζερικού θύλακα που βρίσκεται μεταξύ Τουρκίας, Ιράν και Αρμενίας. Στη συμφωνία της 10^{ης} Νοεμβρίου 2020, η ηττημένη Αρμενία αποδέχθηκε τη διάνοιξη μιας διόδου μέσα από το έδαφός της για να μεταφέρονται αγαθά απευθείας από το Αζερμπαϊτζάν στο Ναχιτσεβάν. Έτσι, το Ιράν καθίσταται λιγότερο σημαντικό για

²⁰⁶ Luke, Coffey, *Iran the Big Loser in Nagorno - Karabakh War*, Διαθέσιμο στο <https://www.arabnews.com/node/1762626>.

²⁰⁷ Υπήρξε πρόσφατη ένταση στα σύνορα των δύο χωρών. Βλ. σχετικά στο Radio free Europe Radio Liberty. *Explainer: What's Behind Fresh Tensions On The Iran-Azerbaijan Border?* Διαθέσιμο στο <https://www.rferl.org/a/iran-azerbaijan-military-drills-border/31488035.html>.

την αζερική πλευρά.²⁰⁸ Όπως διαφάνηκε από την παραπάνω ανάλυση, η πρόσφατη σύγκρουση μεταξύ του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας, μετέβαλε τις συνιστώσες που επηρέαζαν την περιοχή, θέτοντας νέες προκλήσεις ασφαλείας στη Τεχεράνη. Ταυτόχρονα όμως, η επέκταση της ζώνης των συνόρων μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Ιράν, παρέχει πρόσφορο έδαφος για την περαιτέρω ανάπτυξη των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών. Είναι πασιφανές ότι, εναπόκειται στην διπλωματία της Τεχεράνης να προβεί στις απαραίτητες διπλωματικές κινήσεις, προκειμένου να απορροφηθεί ο αντίκτυπος της σύγκρουσης, καλλιεργώντας τις προοπτικές για αντιστροφή των οποιοδήποτε δυσμενών δεδομένων εις βάρος της.

Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί, ότι οι πολιτικές της Τεχεράνης προς την Κεντρική Ασία και τον Καύκασο καθοδηγούνται κυρίως από την γεωοικονομική κατάσταση και όχι από την ιδεολογία του υφιστάμενου καθεστώτος. Έτσι, αλλαγή στο ιρανικό καθεστώς δεν θα προκαλέσει απαραίτητα μια δραματική αλλαγή στο φύση των πολιτικών της, έναντι της περιοχής. Η Τεχεράνη θα συνεχίσει να αναζητά διεύρυνση της επιρροής της στην περιοχή, την άρνηση κέρδους σε ανταγωνιστικά κράτη και αποτροπή των συγκρούσεων που διεξάγονται στην περιοχή, τα οποία μπορεί να επηρεάσουν την εσωτερική σταθερότητα στο Ιράν, ειδικά μεταξύ των Αζερμπαϊτζάνων εκεί. Ωστόσο, μια αλλαγή καθεστώτος στο Ιράν, ειδικά εάν αυτό φέρει μια ανανέωση των σχέσεων και την συνεργασία με τις Ηνωμένες Πολιτείες, θα μπορούσε πραγματικά να διευρύνει τις ευκαιρίες για την Τεχεράνη να ασκήσει μεγαλύτερη επιρροή στην περιοχή, να σηματοδοτήσει νέα δεδομένα και να διαφοροποιήσει άρδην τους συσχετισμούς ισχύος²⁰⁹.

Τελειώνοντας με τα συμπεράσματα για το Ιράν, εκτιμάται ότι η παρούσα κρίση στον Ν. Καύκασο δύναται να οδηγήσει σε ευρύτερη κλιμάκωση, η οποία θα έχει σοβαρές διακλαδώσεις στην Μέση Ανατολή, ενώ δεν είναι σαφές ότι η υπόψη εκεχειρία θα σημαίνει και το τέλος των εχθροπραξιών ή αν σύντομα θα υπάρξει ακόμα μία «έκρηξη». Το γειτονικό Ιράν, αν και διαφαίνεται ότι θα αποφύγει την ενεργό εμπλοκή στην περιοχή, καθώς βρίσκεται ήδη αντιμέτωπο με άλλα ζητήματα

²⁰⁸ Luke, Coffey, *Iran the Big Loser in Nagorno - Karabakh War*, Διαθέσιμο στο <https://www.arabnews.com/node/1762626>.

²⁰⁹ βλ. σχετικά στο Δημητρίου, Γ., «Διεθνής Πολιτική: Οι Σχέσεις της Ρωσίας με τα Κράτη του Καύκασου», Θεσσαλονίκη, 2017, σ.106.

ασφάλειας στη Μέση Ανατολή, βλέπει ότι για να διαφυλάξει τα συμφέροντα του στην περιοχή, θα χρειαστεί μια πιο ενεργητική εξωτερική πολιτική στον Ν. Καύκασο με στόχο την ενίσχυση των ήδη υπαρκτών συμμαχιών και την ισορροπία δυνάμεων στα βόρεια σύνορά του. Το Ιράν αναμφίβολα είναι ο μεγάλος χαμένος στην περιοχή. Οι Αζέροι αποκτούν τον έλεγχο ολόκληρης της συνοριακής γραμμής του Ναγκόρνο - Καραμπάχ με το Ιράν. Η απειλή των Σύρων μισθοφόρων, «ορκισμένων εχθρών του ιρανικού καθεστώτος» παραμένει στα βόρεια σύνορα, ενώ η ισχυροποίηση του Αζερμπαϊτζάν μέσα από αυτόν τον πόλεμο, μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες στην Τουρκοαζερική μειονότητα του Ιράν και στην εσωτερική σταθερότητα που προσπαθεί να διατηρήσει η Τεχεράνη.

Θα πρέπει πάντως να γίνει κατανοητό ότι το ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, παρά την υπαρκτή και σημαντική γεωπολιτική του διάσταση, παραμένει ένα ζήτημα που αφορά κυρίως τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη (Αζερμπαϊτζάν, Αρμενία, Ναγκόρνο - Καραμπάχ)²¹⁰. Παρά τα περί του αντιθέτου λεγόμενα, θα ήταν πολύ δύσκολο για τα εμπλεκόμενα τρίτα μέρη να εμποδίσουν την επίτευξη λύσης, αν σε αυτή κατέληγαν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι. «Με αυτό το δεδομένο, δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής ότι, η μη εξεύρεση μιας βιώσιμης λύσης, εδώ και τριάντα χρόνια δεν οφείλεται μόνο στην ανικανότητα και αδιαφορία της διεθνούς κοινότητας. Πρωτίστως, μια οριστική επίλυση βρίσκεται στα χέρια των ηγεσιών και των πολιτών των δύο πλευρών, καμία από τις οποίες όμως έως σήμερα, δεν έδειξε την απαιτούμενη πολιτική βούληση. Δυστυχώς η κλίμακα των εχθροπραξιών μέχρι σήμερα, η απώλεια των ανθρώπινων ζώων και η ένταση των συγκρούσεων στο πολεμικό μέτωπο, αλλά και στο επίπεδο της ρητορικής, απομακρύνουν ακόμα περισσότερο το Μπακού και το Ερεβάν»²¹¹. Η περίπτωση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ θυμίζει την περίπτωση Αθηναίων - Μηλίων του Θουκυδίδη, όπου και πάλι το κόστος των επιλογών επίδειξης ισχύος το πληρώνει ο απλός λαός.

²¹⁰ ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, *Geopolitics*, 13:3, 2008, p.577.

²¹¹ Παναγιώτα, Μανώλη, *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*, Διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/>.

Εκτιμάται λοιπόν, ότι το γεωπολιτικό περιβάλλον στην περιοχή θα συνεχίσει να παρουσιάζει δομική αστάθεια, ως συνέπεια των εύθραυστων συμφωνιών ειρήνης που δεν επιλύουν τις εθνικές κρίσεις, αλλά αντικατοπτρίζουν τον προσωρινό συσχετισμό ισχύος μεταξύ των εμπλεκομένων, των περιφερειακών και των μεγάλων δυνάμεων. Εξάλλου, όσο ικανοποιούνται τα μη δημοκρατικά καθεστώτα του Αζερμπαϊτζάν και της Αρμενίας με το υφιστάμενο status quo και οι εξωτερικές δυνάμεις μεγιστοποιούν τα συμφέροντα τους, η κατάσταση «no war no peace - χωρίς πόλεμο χωρίς ειρήνη» δεν πρόκειται να αλλάξει.²¹² Επίσης, η συνεχιζόμενη αστάθεια ενδέχεται να υπονομεύσει την ασφάλεια και στην ευρύτερη περιοχή της Μαύρης Θάλασσας, αφού ενθαρρύνει μεταξύ άλλων τον πολλαπλασιασμό διακρατικών απειλών, όπως το οργανωμένο έγκλημα και η παράνομη διακίνηση μεταναστών. Ο Ν. Καύκασος, αποτελεί μια περιοχή - ρήγμα, η ενεργοποίηση του οποίου μπορεί να επιφέρει περεταίρω αστάθεια στην περιοχή. Όχι τυχαία, ο σύμβουλος των Αμερικανών Προέδρων Brzezinski, είχε χαρακτηρίσει το Ν. Καύκασο, ως τα «ευρασιατικά βαλκάνια».²¹³

²¹² ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the "No War No Peace" Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, *Geopolitics*, 13:3, 2008, p.572.

²¹³ Brzezinski Z., *Η μεγάλη σκακιέρα, Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, Αθήνα: Λιβάνη, 1997, σ.149.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το ιστορικό και ενεργειακά πλούσιο γεωστρατηγικό περιβάλλον του Νοτίου Καυκάσου αποτελεί «δώρο θεού», που μπορεί να δώσει στα κράτη πλεονεκτήματα ισχύος, αλλά μπορεί επίσης, να καταστεί στοιχείο προβληματικών καταστάσεων στις διακρατικές σχέσεις και ίσως, και δυστυχίας. Η υπόψη περιοχή, προσλαμβάνει στρατηγική σημασία στη διεθνή πολιτική σκηνή και αποτελεί αρένα μεταξύ μεγαλύτερων και μικρότερων δυνάμεων Δύσης και Ανατολής. Το πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών που βρίσκονται ή συνορεύουν με την περιοχή (Τουρκία, Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Ιράν), δημιουργεί άλλοτε σχέσεις συνεργασίας είτε μεταξύ τους, είτε ακόμη και με ισχυρούς παίκτες τους διεθνούς συστήματος (Αζερμπαϊτζάν - Τουρκία, Αρμενία - Ρωσία) και άλλοτε σχέσεις διαχρονικής αντιπαλότητας (Αρμενία - Αζερμπαϊτζάν).

Η τοπική διαμάχη μεταξύ της Αρμενίας και του Αζερμπαϊτζάν για τον θύλακα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ και η διαφορετική τοποθέτηση των περιφερειακών παραγόντων (Ρωσία, Τουρκία, Ιράν), αλλά και των υπόλοιπων δυνάμεων της περιοχής (ΗΠΑ, Ομάδα Μινσκ, ΕΕ) στο συγκεκριμένο θέμα, έχουν μετατρέψει τη σύγκρουση σε «παγωμένη» («frozen conflict») και έχουν συντελέσει στην αύξηση της πολιτικής και στρατιωτικής αστάθειας κατά περιόδους. Τελικά, τα αντικρουόμενα συμφέροντα Δύσης και Ανατολής, που εκφράζονται με διαφορετικό τρόπο, αλλά αποσκοπούν στην αύξηση της επιρροής στην περιοχή και τον έλεγχο των ενεργειακών κοιτασμάτων, καθιστούν αδήριτη την ανάγκη σύναψης συμμαχιών σε περιβάλλον πολυφωνίας, συνεχή αξιολόγηση των κινήσεων του συνόλου των δρώντων, μακροπρόθεσμο σχεδιασμό στόχων και επιδιώξεων, αλλά και ετοιμότητα «αλλαγής πλευράς» στην εξωτερική πολιτική, εφόσον αυτό κριθεί αναγκαίο²¹⁴.

Εξετάζοντας την κατάσταση σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα, εκτιμάται ότι και οι δύο χώρες του Ν. Καυκάσου που ήταν ενταγμένες στη Σοβιετική Ένωση, θα συνεχίσουν την ισοσταθμισμένη εξωτερική πολιτική τους, ανάμεσα στη Δύση και τη Ρωσία, για τους δικούς της λόγους η καθεμία. Η Αρμενία, η οποία έχει από τη μία μεριά, μια διαχρονική στρατηγική σχέση με τη Ρωσία, παρακολουθεί από την

²¹⁴ Δημήτριος, Παπαδημητρίου, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 2.

άλλη, την πρόσφατη εμβάθυνση των ρωσο-τουρκικών σχέσεων, αλλά και την προσέγγιση Μόσχας - Μπακού, γεγονός που καθιστά επιτακτική τη προσεχτική διατήρηση, αλλά και ομαλή, χωρίς να βλάπτονται άμεσα τα συμφέροντα της Ρωσίας, διεύρυνση των σχέσεων με τη Δύση. Το Αζερμπαϊτζάν, εξαρτάται από τους ενεργειακούς του πόρους και τη συμμαχία του με την Τουρκία, επιθυμεί όμως παράλληλα την ενδυνάμωση των σχέσεων με τη Δύση, προσδοκώντας οικονομικά οφέλη και περαιτέρω υποστήριξη στο ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ, διατηρώντας και παράλληλα «ανοιχτό το παράθυρο» συνεργασίας με τη Ρωσία.

Ωστόσο, αυτές οι στενές συμμαχίες μπορεί να παρέχουν κάποιου είδους ασφάλεια για τα δύο κράτη του Καυκάσου, όμως τελικά υπονομεύουν την ασφάλεια σε ολόκληρη την περιοχή, καθώς είναι αυτές που παρεμποδίζουν την οριστική επίλυση της σύγκρουσης, συχνά επιδεινώνοντας τις υπάρχουσες εντάσεις και τη δυσπιστία. Το επίπεδο αυτό δυσπιστίας και καχυποψίας, μεταξύ σχεδόν όλων των μερών που εμπλέκονται, είτε στη σύγκρουση, είτε στη διαδικασία διαμεσολάβησης εμποδίζει άμεσα τις σοβαρές και εποικοδομητικές διαπραγματεύσεις, για μια οριστική λύση του ζητήματος²¹⁵.

Το «μεγάλο στοίχημα» όμως, για τα δύο κράτη του Νοτίου Καυκάσου, παραμένει ο εκσυγχρονισμός των εσωτερικών τους δομών, ο εκδημοκρατισμός και η συνέχιση των δομικών τους μεταρρυθμίσεων. Η επιτυχία τους στο συγκεκριμένο πεδίο θα τα μετατρέψει σε πραγματικά ανεξάρτητες δημοκρατίες και θα ενισχύσει την περιφερειακή συνεργασία και ανάπτυξη, ενώ στην αντίθετη περίπτωση ελλοχεύει ο κίνδυνος της μόνιμης εξάρτησης τόσο από τις ξένες δυνάμεις, όσο και από τους αυταρχικούς ηγέτες τους.

Τα ερωτήματα που τίθεται αβίαστα είναι κατά πόσο το status quo της περιοχής θα παραμείνει, ποιους εξυπηρετεί, αλλά και αν η επόμενη πενταετία χαρακτηριστεί από την επίλυση των ζητημάτων ασφάλειας ή από ένα νέο γύρο αντιπαλότητας. Δηλαδή, θα σέβονται το Αζερμπαϊτζάν, η Αρμενία και οι τοπικοί πληθυσμοί τη συμφωνία εκεχειρίας και θα αποδεχθούν τη συνεχή παρουσία των Ρώσων ειρηνευτών στη ζώνη των συγκρούσεων; Ποιές είναι οι προοπτικές για την εκούσια και ασφαλή επιστροφή των εκτοπισμένων, σε όλες τις περιοχές της ζώνης

²¹⁵ Svante E., Cornell, *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999, p.154.

σύγκρουσης; Ποιά θα είναι η αντίδραση των ΗΠΑ στην προσπάθεια επανάκτησης του συνολικού ελέγχου της περιοχής από τη Ρωσία; Ποιές είναι οι προοπτικές της Ομάδας Μινσκ ή άλλων διεθνών προσπαθειών διαμεσολάβησης, για την οριστική επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων, συμπεριλαμβανομένου του πολιτικού καθεστώτος του Ναγκόρνο - Καραμπάχ; Πώς θα επηρεάσει η νέα στρατιωτική παρουσία της Ρωσίας στη ζώνη σύγκρουσης Ναγκόρνο - Καραμπάχ την περιφερειακή δύναμη και επιρροή της Ρωσίας; Πώς θα επηρεάσει ο πόλεμος και τα επακόλουθά του την περιφερειακή δύναμη και επιρροή της Τουρκίας, συμπεριλαμβανομένης της σχέσης της με το Αζερμπαϊτζάν, ως βασικού προμηθευτή όπλων (παράλληλα με το Ισραήλ) και τις αλληλεπιδράσεις της με τη Ρωσία; Υπό ποιες συνθήκες θα μπορούσε η Τουρκία να ανανεώσει τις προσπάθειες εξομάλυνσης των σχέσεων με την Αρμενία; Με το Αζερμπαϊτζάν να ελέγχει πλέον τα σύνορά του με το Ιράν, πώς θα αναπτυχθούν οι σχέσεις του Αζερμπαϊτζάν με το Ιράν και το μειονοτικό πληθυσμό του Ιράν;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

Δημητρίου, Γεώργιος, «Διεθνής Πολιτική: Οι Σχέσεις της Ρωσίας με τα Κράτη του Καύκασου», Θεσσαλονίκη, 2017.

Ήφαιστος, Παναγιώτης, *Ρωσία, Τουρκία ΗΠΑ, Ρευστά, εφήμερα, πάγια και μονιμότερα κριτήρια και παράγοντες*, Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2017.

Ηρακλειδής, Αλέξης, *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική, ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ*, 2015.

Κουσκουβέλης, Ηλίας, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Αθήνα, Εκδόσεις Ποιότητα, 2004.

Καραγιάννης, Μάνος, «Εστίες και Παράγοντες Αποσταθεροποίησης στο Υποσύστημα Κασπίας-Καυκάσου». Διακλαδική Επιθεώρηση ΑΔΙΣΠΟ, 2009.

Καραγιάννης, Μάνος, «Εθνοτικές Συγκρούσεις στον Καύκασο και την Κεντρική Ασία: Μία Συγκριτική Ανάλυση», Αθήνα, ΕΚΕΜ, Κείμενο Εργασίας, 2005.

Κωστόπουλος, Δημήτρης, «Η Γεωπολιτική της Ευρασίας και η Ανάδυση της Ρωσίας», Χίος, 2021.

Μάζης, Ιωάννης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)», ΕΚΠΑ, 2020.

Παπαδημητρίου, Δημήτριος, «ΤΟ ΤΡΙΓΩΝΟ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑΣ, ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ», Θεσσαλονίκη, 2018.

Παρίσης, Ι., *Παράγοντες Ισχύος στο Διεθνές Σύστημα*, Εκδόσεις, Ινφογνώμων, Αθήνα, 2011.

Παρίσης, Ι., *Η ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΘΑΛΑΣΣΑ - Γεωστρατηγική Ανάλυση της Μεσογείου*, Εκδόσεις, Λιβάνη, 2013.

Πρεβεζάνος, Π., «Η Οικονομία του Αζερμπαϊτζάν και οι Οικονομικές και Εμπορικές Σχέσεις Ελλάδας- Αζερμπαϊτζάν», Ετήσια Έκθεση 2019 Γραφείου Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων, Μπακού, 2020.

Τασόπουλος, Ηλίας, «Η νέα φάση σύγκρουσης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ», Κέντρο Μεσογειακών, Μεσανατολικών και Ισλαμικών Σπουδών, 2020.

Φαρδέλας, Δημήτριος, «Ο ρόλος της Ρωσίας στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου», Ρόδος, 2015.

Χρησιτίδης, Γιώργος, «Η Διαφορά του Ναγκόρνο – Καραμπάχ, ως απειλή για την ασφάλεια στην Υπερκαυκασία: Η Τουρκική πολιτική απέναντι στην Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν», Ερευνητική Συνεισφορά του Ινστιτούτου Διεθνών Σχέσεων στο Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας, 2002.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Askerov, Ali, «The Nagorno Karabakh Conflict. The Beginning of the Soviet End», University of North Carolina at Greensboro, 2020.

Brzezinski, Z., *Η μεγάλη σκακιέρα. Η αμερικανική υπεροχή και οι γεωστρατηγικές της επιταγές*, Αθήνα, Λιβάνη, 1997.

Congressional Research Service, «Azerbaijan and Armenia: The Nagorno-Karabakh Conflict», 2021.

Cornell, Svante E., *Small Nations and Great Powers: A study of ethno-political conflict in the Caucasus*, London and New York: RoutledgeCurzon, Taylor & Francis e-Library, 2005.

Cornell, Svante E., *The Nagorno-Karabakh Conflict*, Report no. 46, Department of East European Studies, Uppsala University, 1999.

Cornell, Svante E., *Turkey and the conflict in Nagorno Karabakh: a delicate balance*, Middle Eastern Studies, 34:1, 51-72, 1998.

Crisis Group, Policy Briefing, «Nagorno Karabakh: Getting to a Breakthrough» Europe Briefing, Baku/Yerevan/Tbilisi/Brussels, 2009.

German, Tracey, *The Nagorno-Karabakh Conflict between Azerbaijan and Armenia: Security Issues in the Caucasus*, Journal of Muslim Minority Affairs, 32:2, 216-229, 2012.

Gray, Colin S., *Modern Strategy*, Oxford University Press, 1999.

Human Rights Watch. «AZERBAIJAN: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh». Helsinki, 1994.

International Crisis Group. «Armenia and Azerbaijan: Preventing War». Europe Briefing N60. Tbilisi/Baku/Yerevan/Istanbul/Brussels, 2011.

Klever, Emma, «The Nagorno-Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan: An overview of the current situation», European Movement, Brussels, 2013.

Kuchins Andrew, Malarkey Matthew and Markedonov Sergei, «The North Caucasus - Russia's Volatile Border», Center for Strategic and International Studies, Russia and Eurasia Program, 2011.

Kaplan, Robert D., *The Revenge of Geography. What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*, Random House, New York, 2012.

Mearsheimer, J. John, «WHY WE WILL SOON MISS THE COLD». Atlantic Monthly Online, 1990.

Mankoff, Jeffrey, «Why Armenia and Azerbaijan Are on the Brink of War. Local Tensions Meet Global Rivalries in Nagorno-Karabakh», Foreign Affairs, 2020.

Melander, Erik, *The Nagorno-Karabakh Conflict Revisited: Was the War Inevitable?*, Journal of Cold War Studies, Volume 3, No 2, The MIT Press, 2001.

MOORAD MOORADIAN & DANIEL DRUCKMAN, Hurting Stalemate or Mediation? *The Conflict over Nagorno-Karabakh, 1990–95*, Institute for Conflict

Analysis and Resolution, George Mason University, Journal of Peace Research, vol. 36, no. 6, 1999.

Mackinder, Halford., *The Geographical Pivot of History*, Geographical Journal, vol. 23, no 4, 1904 (421-444).

ÖZKAN, BEHLÜL, *Who Gains from the “No War No Peace” Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict*, Geopolitics, 13:3, 572-599, 2008.

Parker, Geoffrey, *Γεωπολιτική. Παρελθόν, Παρόν και Μέλλον*, Εκδόσεις, Ροές, Αθήνα, 2002.

Pashayeva, M. Gulshan, *THE NAGORNO KARABAKH CONFLICT IN THE AFTERMATH OF THE RUSSIA GEORGIA WAR*, The Center of Analysis of International Relations, 2010.

Potier, Tim, *Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia: A Legal Appraisal*, Martinus Nijhoff Publishers, 2001.

Shirinyan, Anahit, *Assessing Russia's Role in Efforts to Resolve the Nagorno-Karabakh Conflict: From Perception to Reality*, Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation, 2013.

Spykman, Nicholas, *The Geography of the Peace*, New York, Harcourt, Brace and Company, 1944.

Vaserman Arie & Ginat, «National, Territorial or Religious Conflict? The Case of Nagorno-Karabakh», *Studies in Conflict & Terrorism*, 1994.

Waltz, Kenneth. «Structural Realism after the Cold War.» *International Security*, 2000.

Yarger, Harry R., *Strategic Theory for the 21st Century*, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2006.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Ιακώβου, Χρήστος. «www.geopolitics.gr.» *Το Γεωπολιτικό κενό από τη διάλυση της ΕΣΣΔ*. Αύγουστος 17, 2008. http://geopolitics-gr.blogspot.gr/2008/08/blog-post_7278.html (πρόσβαση Ιούλιος 14, 2021).

Κούρτελης, Κωνσταντίνος. «www.slpress.gr.» *Ο ρόλος του Ιράν στον πόλεμο του Ναγκόρνο Καραμπάχ*. Νοέμβριος 29, 2020. <https://slpress.gr/diethni/o-rol-os-toy-iran-ston-polemo-toy-nagkorno-karampach/> (πρόσβαση Ιούλιος 14, 2021).

Μπερσή, Ευριδίκη. www.kathimerini.gr. *Σε πικρή συνθηκολόγηση οδηγήθηκε η Αρμενία. Η Ρωσία έβαλε τη σφραγίδα της στη σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ*, Νοέμβριος 16, 2020. <https://www.kathimerini.gr/world/561158623/se-pikri-synthikologisi-odigithike-i-armenia/> (πρόσβαση Ιούλιος 14, 2021).

Μανώλη Παναγιώτα. *Γιατί η «παγωμένη» σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναζωπυρώθηκε;* Απρίλιος 2016. ELIAMEP Briefing Notes 45/2016, http://www.eliamer.gr/wp-content/uploads/2016/04/Briefing-Notes_45_Panagiota-Manoli.pdf (πρόσβαση Ιούλιος 16, 2021).

Μανώλη, Παναγιώτα. «www.eliamer.gr.» *Ναγκόρνο Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης*. Οκτώβριος 14, 2020. <https://www.eliamer.gr/publication/%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CF%8C%CF%81%CE%BD%CE%BF-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%80%CE%AC%CF%87-30-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B5%CF%89/> (πρόσβαση Ιούλιος 14, 2021).

Μενεσιάν, Τζώρτζ. *Η Στρατηγική Σχέση Ιράν και Αρμενίας*. Μάρτιος 31, 2019. <https://kedisa.gr/%ce%b7-%cf%83%cf%84%cf%81%ce%b1%cf%84%ce%b7%ce%b3%ce%b9%ce%ba%ce%ae-%cf%83%cf%87%ce%ad%cf%83%ce%b7-%ce%b9%cf%81%ce%ac%ce%bd-%ce%ba%ce%b1%ce%b9-%ce%b1%cf%81%ce%bc%ce%b5%ce%bd%ce%af%ce%b1%cf%82/> (πρόσβαση Ιούλιος 23, 2021).

Πλιάκος, Κώστας. «www.cnn.gr». *Διδάγματα από το Καραμπάχ: Η συμμαχία Ρωσίας - Τουρκίας δεν είναι ευκαιριακή*. Νοέμβριος 10, 2020. <https://www.cnn.gr/focus/story/242089/didagmata-apo-to-karampax-h-symmaxia-rosias-toyrkias-den-einai-eykairiaki> (πρόσβαση Ιούλιος 16, 2021).

Παπακωνσταντίνου, Πέτρος. «www.kathimerini.gr». *Τρίτο μέτωπο Ρωσίας – Τουρκίας*. Σεπτέμβριος 30, 2020. <https://www.kathimerini.gr/world/561096262/trito-metoro-rosias-toyrkias/> (πρόσβαση Ιούλιος 16, 2021).

Ράπτης, Κώστας. «www.capital.gr». *Πώς η Τουρκία απειλεί και το Ιράν*. Νοέμβριος 30, 2020. <https://capital.gr/diethni/3499013/pos-i-tourkia-apeilei-kai-to-iran>. (πρόσβαση Ιούλιος 23, 2021).

Φρουζάκης, Γιώργος. «www.reader.gr». *Ναγκόρνο Καραμπάχ: Οι νικητές και ηττημένοι μιας σύρραξης στην οποία δεν έχασαν μόνο οι Αρμένιοι*. Νοέμβριος 29, 2020. <https://www.reader.gr/news/diethni/345139/nagkorno-karampah-oi-nikites-kai-oi-ittimenoi-mias-syraxis-stin-oroia-den> (πρόσβαση Ιούλιος 23, 2021).

De Waal T. «carnegiemoscow.org». *Dangerous Days in Karabakh*. Carnegie Moscow Center. Απρίλιος 02, 2016. <http://carnegie.ru/commentary/2016/04/02/dangerous-days-in-karabakh/iwui> (πρόσβαση Οκτώβριος 3, 2021).

«katehon.com». *The Ceasefire in Nagorno Karabakh will not Last*. Απρίλιος 06, 2016. <http://katehon.com/article/ceasefire-nagorno-karabakh-will-not-last-long> (πρόσβαση Οκτώβριος 3, 2021).

Marques, Ferreira Clara. «www.capital.gr». *Πώς οδηγηθήκαμε στη διπλωματική επιτυχία του Πούτιν στο Καραμπάχ*. Νοέμβριος 12, 2020. <https://www.capital.gr/bloomberg-view/3494680/pos-odigithikame-sti-diplomatiki-epituxia-tou-routin-sto-karampax> (πρόσβαση Ιούλιος 23, 2021).

«www.bbc.com». *Nagorno-Karabakh profile*. Νοέμβριος 18, 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-18270325> (πρόσβαση Ιούλιος 24, 2021).

Khaddour, Yousef A. «www.katehon.com». *Nagorno Karabakh: Reading in the Behavior of the Parties*. Απρίλιος 6, 2016. <https://katehon.com/en/article/nagorno-karabakh-reading-behavior-parties> (πρόσβαση Ιούλιος 25, 2021).

Frantzman, Seth J. «www.Armynow.net». *What Azerbaijan wants from the conflict with Armenia*, Σεπτέμβρης 29, 2020. <https://bit.ly/2GEΥpyG> (πρόσβαση Ιούλιος 25, 2021).

Aliyev, Ilham. President of the Republic Of Azerbaijan. Νοέμβριος 10, 2020. <https://en.president.az/articles/45923> (πρόσβαση Αύγουστος 7, 2021).

Islamic Republic News Agency. *Iran-Azerbaijan Joint Technical Commission meeting starts*. Δεκέμβρης 14, 2020. <https://en.irna.ir/news/84147369/Iran-Azerbaijan-Joint-Technical-Commission-meeting-starts> (πρόσβαση Ιούλιος 27, 2021).

Baghirov, Orkhan. «www.euractiv.com», *The Nakhchivan corridor will boost connectivity in the Caucasus*, Ιανουάριος 15, 2021. <https://www.euractiv.com/section/azerbaijan/opinion/the-nakhchivan-corridor-will-boost-connectivity-in-caucasus/> (πρόσβαση Αύγουστος 7, 2021).

Crooke, Alastair. «www.mintpressnews.com». *Pompeo Takes a Page From the Bernard Lewis Playbook on Iran*. Μάιος 13, 2019. <https://www.mintpressnews.com/pompeo-bernard-lewis-playbook-iran/258421/> (πρόσβαση Αύγουστος 7, 2021).

Daragahi, Borzou. «www.atlanticcouncil.org». *Nagorno-Karabakh: An unexpected conflict that tests and perplexes Iran*. Νοέμβριος 9, 2020. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/nagorno-karabakh-an-unexpected-conflict-that-tests-and-perplexes-iran/> (πρόσβαση Αύγουστος 7, 2021).

Kaleji, Vali. The Jamestown Foundation, *The 2020 Karabakh War's Impact on the Northwestern Border of Iran*. Δεκέμβριος 18, 2020. <https://jamestown.org/program/the-2020-karabakh-wars-impact-on-the-northwestern-border-of-iran/> (πρόσβαση Αύγουστος 18, 2021).

Karimi, Nasser. *Iran's Rouhani slams sending fighters to Nagorno-Karabakh*. Οκτώβριος 7, 2020. <https://apnews.com/article/iran-bashar-assad-azerbaijan->

ankara-armenia-40071395e81437f5e1b658449fe19eaa (πρόσβαση Αύγουστος 18, 2021).

Ezgi, Yazic. Institute for the Study of War. *Competition between Russia and Turkey Drives Conflict across the Middle East, Africa, and Central Asia*. Ιούλιος 12, 2021. <http://www.understandingwar.org/backgrounder/competition-between-russia-and-turkey-drives-conflict-across-middle-east-africa-and> (πρόσβαση Ιούλιος 18, 2021).

Mamedov, Eldar. *Why is Israel smiling after Azeri win in Nagorno-Karabakh?*. Νοέμβριος 24, 2020. <https://responsiblestatecraft.org/2020/11/24/why-is-israel-smiling-after-azeri-win-in-nagorno-karabakh/> (πρόσβαση Αύγουστος 19, 2021).

Mamedov, Eldar. *How a hawkish Washington 'think tank' is promoting ethnic strife in Iran*. Ιούλιος 22, 2020. <https://responsiblestatecraft.org/2020/07/22/how-fdd-is-promoting-ethnic-strife-in-iran/> (πρόσβαση Αύγουστος 19, 2021).

Stratfor. *Turkey, Azerbaijan: Countries to Build New Gas Pipeline to Nakhchivan*. Δεκέμβριος 17, 2020. <https://worldview.stratfor.com/situation-report/turkey-azerbaijan-countries-build-new-gas-pipeline-nakhchivan> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 8, 2021).

Coffey, Luke. «www.arabnews.com». *Iran the Big Loser in Nagorno-Karabakh War*. Νοέμβριος 13, 2020. <https://www.arabnews.com/node/1762626> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 8, 2021).

Tashjian, Yeghia. *Russia and the Future Status of Shushi*, Armenian Weekly. Νοέμβριος 17, 2020. <https://armenianweekly.com/2020/11/17/russia-and-the-future-status-of-shushi/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 8, 2021).

Avdaliani, Emil. «www.besacenter.org». *Turkey's Win-Win Strategy in the Nagorno-Karabakh Conflict*. Νοέμβριος 13, 2020. <https://besacenter.org/perspectives-papers/turkey-nagorno-karabakh-strategy/> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 8, 2021).

Frantzman, Seth. «www.jpost.com». *Did Russia miscalculate in recent Azerbaijan-Armenia clashes?*. Νοέμβριος 19, 2020. <https://www.jpost.com/international/did->

russia-miscalculate-in-recent-azerbaijan-armenia-clashes-649357 (πρόσβαση Σεπτέμβριος 8, 2021).

Agayev, Zulfugar and Sara Khojoyan. «www.bloomberg.com». *Putin Deal to End Karabakh War Brings Turkey to His Backyard*, Νοέμβριος 10, 2020. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-11-10/putin-s-deal-to-end-karabakh-war-brings-turkey-into-his-backyard> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 10, 2021).

Alexander, Gabuev. «www.bbc.com». *Viewpoint: Russia and Turkey - unlikely victors of Karabakh conflict*. Νοέμβριος 12, 2020. <https://www.bbc.com/news/world-europe-54903869> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 10, 2021).

Andrew, Bonney. «www.sirjournal.org». *The Consequences of 2020 Nagorno-Karabakh War for Turkey and Southern Caucasus*. Φεβρουάριος 14, 2021, <http://www.sirjournal.org/blogs/2021/2/14/the-consequences-of-2020-nagorno-karabakh-war-for-turkey-and-southern-caucasus> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 11, 2021).

Economist. *A peace deal ends a bloody war over Nagorno - Karabakh*. Νοέμβριος 12, 2020. <https://www.economist.com/europe/2020/11/12/a-peace-deal-ends-a-bloody-war-over-nagorno-karabakh> (πρόσβαση Σεπτέμβριος 12, 2021).

Radio free Europe Radio Liberty. *Explainer: What's Behind Fresh Tensions On The Iran-Azerbaijan Border?* Οκτώβριος 01, 2021. <https://www.rferl.org/a/iran-azerbaijan-military-drills-border/31488035.html> (πρόσβαση Οκτώβριος 3, 2021).

Vicken, Cheterian. «www.monde-diplomatique.gr». Το Αζερμπαϊτζάν της ακλόνητης οικογένειας Αλίεφ. Οκτώβριος 04, 2020. <https://monde-diplomatique.gr/to-azerbaitzan-tis-aklonitis-oikogeneias-alief/>.(πρόσβαση Οκτώβριος 3, 2021).

Aleksandra, Jarosiewicz, Maciej, Falkowski. «www.osw.waw.pl». Center for Eastern Studies. *The four-day war in Nagorno-Karabakh*, Απρίλιος 06, 2016. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-04-06/four-day-war-nagorno-karabakh> (πρόσβαση Οκτώβριος 3, 2021).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

**ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΤΡΙΗΜΕΡΟΥΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ ΜΕΤΑΞΥ ΡΩΣΙΑΣ -
ΑΖΕΡΜΠΑΪΤΖΑΝ ΚΑΙ ΑΡΜΕΝΙΑΣ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ)**

1. Όλες οι εχθροπραξίες στο Καραμπάχ θα σταματήσουν από τις 00.00 το βράδυ της 10^{ης} Νοεμβρίου ώρα Μόσχας (τοπική 1.00 της 10^{ης} Νοεμβρίου, Ελλάδα 23.00 της 9^{ης} Νοεμβρίου). Το Αζερμπαϊτζάν και η Αρμενία θα διατηρήσουν την κατοχή των εδαφών που ελέγχουν.
2. Ο Νομός του Άγκνταμ [στα ανατολικά του Καραμπάχ και εκτός των ορίων του] θα επιστραφεί στο Αζερμπαϊτζάν. στις 20 Νοεμβρίου 2020.
3. Κατά μήκος της γραμμής ελέγχου (contact line) στο Καραμπάχ και κατά μήκος του διαδρόμου του Λατσίν θα αναπτυχθεί μια ειρηνευτική δύναμη της Ρωσικής Ομοσπονδίας, η οποία θα αποτελείται από 1.960 άτομα στρατιωτικό προσωπικό με ατομικά όπλα, 90 τεθωρακισμένα οχήματα μεταφοράς προσωπικού, 380 αυτοκίνητα και άλλο ειδικό εξοπλισμό.
4. Η ειρηνευτική δύναμη της Ρωσίας θα αναπτυχθεί παράλληλα με την απόσυρση των αρμενικών ενόπλων δυνάμεων. Η διάρκεια της ειρηνευτικής αποστολής είναι 5 χρόνια με δυνατότητα αυτόματης ανανέωσης ανά 5 χρόνια, εκτός αν τα μέρη δηλώσουν ή συμφωνήσουν κάτι διαφορετικό έξι μήνες πριν το τέλος της τρέχουσας εντολής της.
5. Για την καλύτερη εφαρμογή της συμφωνίας από τα μέρη, θα συγκροτηθεί ένα «ειρηνευτικό κέντρο» [εννοεί ένα κέντρο συντονισμού των επιχειρήσεων], το οποίο θα ελέγχει την παύση των εχθροπραξιών.
6. Η Αρμενία θα επιστρέψει στο Αζερμπαϊτζάν τον Νομό του Κελμπατζάρ στις 15 Νοεμβρίου 2020 και την περιοχή του Λατσίν την 1^η Δεκεμβρίου. Ο διάδρομος του Λατσίν (πλάτους 5 χιλιομέτρων) θα παρέχει επικοινωνία μεταξύ του Καραμπάχ και της Αρμενίας -χωρίς αυτό να επηρεάσει την πόλη Σούσα- και θα παραμείνει υπό τον έλεγχο της ειρηνευτικής δύναμης της Ρωσίας. Με συμφωνία των μερών, θα

καθοριστεί ένα σχέδιο κατασκευής ενός νέου δρόμου κατά μήκος του διαδρόμου του Λατσίν, ο οποίος θα τεθεί μετά την ολοκλήρωσή του υπό τον έλεγχο της ρωσικής ειρηνευτικής δύναμης. Το Αζερμπαϊτζάν εγγυάται την ασφάλεια της κυκλοφορίας κατά μήκος του διαδρόμου του Λατσίν από πολίτες, οχήματα και αγαθά και προς τις δύο κατευθύνσεις.

7. Εκτοπισθέντες και πρόσφυγες έχουν το δικαίωμα επιστροφής στα εδάφη του Καραμπάχ και τις γειτονικές περιοχές [που κατέχονταν από αρμενικές δυνάμεις από το 1993 μέχρι το 2020], υπό τον έλεγχο της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους πρόσφυγες (UNHCR).

8. Θα γίνει ανταλλαγή των αιχμαλώτων πολέμου, ομήρων και άλλων κρατούμενων, καθώς και των σορών των πεσόντων. Ο Απεσταλμένος του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες θα ελέγχει την επιστροφή των εγχωρίως εκπατρισθέντων ατόμων και προσφύγων στις οικίες τους στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ.

9. Θα ανοίξουν όλοι οι συγκοινωνιακοί κόμβοι στην περιοχή. Η Αρμενία εγγυάται την ασφάλεια της κυκλοφορίας μεταξύ του [καθαυτό] Αζερμπαϊτζάν και της Αυτόνομης Δημοκρατίας του Ναχτσιβάν, προκειμένου να εξασφαλιστεί η απρόσκοπτη μετακίνηση πολιτών, οχημάτων και αγαθών και προς τις δύο κατευθύνσεις. Ο έλεγχος της κυκλοφορίας [θα] γίνεται από τις αρχές της συνοριοφυλακής της Ρωσίας. Με συμφωνία των μερών, θα κατασκευαστεί ένας νέος δρόμος που θα συνδέει την Αυτόνομη Δημοκρατία του Ναχτσιβάν με περιοχές του [υπόλοιπου] Αζερμπαϊτζάν²¹⁶.

²¹⁶ Ilham, Aliyev, President of the Republic Of Azerbaijan, Διαθέσιμο στο <https://en.president.az/articles/45923>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

ΧΑΡΤΕΣ

(Εικ. 1) Η κεντρική ζώνη ή «Καρδιά της Γης» (HEARTLAND) και η «Περίμετρος» (RIMLAND) ή «Εσωτερικός Δακτύλιος» (INNER RING), σύμφωνα με τη γεωπολιτική αντίληψη του πλανήτη κατά τον Σπάικμαν.

Πηγή: Παρίσης 2013.

(Εικ. 2) Ο Καύκασος σήμερα.

Πηγή: www.caucasusstudies.org.

(Εικ. 3) Πετρελαιαγωγοί αζερικού πετρελαίου από Μπακού προς τη Δύση.
Πηγή: Μάζης 2020.

Το Αζερμπαϊτζάν εξάγει το αργό του πετρέλαιο μέσω πέντε αγωγών:

- 1) Τον αγωγό Βακού-Τbilissi-Ceyhan (BTC / Main Export Oil Pipeline), μήκους 1776 km, του οποίου η λειτουργία αρχίζει το 2005 και καταλήγει στην Ανατολική Μεσόγειο. Ο αγωγός αυτός, είναι ένας καθαρά «πολιτικός» αγωγός, είναι ζημιογόνος από πλευράς εισοδημάτων για την Τουρκία η οποία διαμαρτύρεται γι' αυτό. Αυτό οφείλεται σε δυσλειτουργικά φαινόμενα και την υπολειτουργία του. Φαινόμενα φυσιολογικά, τα οποία ήταν αναμενόμενα, αλλά αγνοήθηκαν από τους “υπερατλαντικούς” σχεδιαστές του, εφόσον στόχευε να ικανοποιήσει “πολιτικά” την Τουρκία και να παρακαμφθεί η διέλευση των αζερικών υδρογονανθράκων μέσω Ρωσικών εδαφών, η οποία καταλήγει στο ρωσικό λιμένα του Νοβοροσίσκ. Η Τουρκία ήλπιζε να λαμβάνει ετησίως 170 εκ. USA\$, ενώ η λειτουργία του φθάνει το 57-79% των δυνατοτήτων, πράγμα που κοστίζει στην Τουρκία ετήσια απώλεια εισοδήματος εκ των τελών διελεύσεως της τάξεως των 165 εκ. USA\$.
- 2) Τον αγωγό Βακού-Νοβοrossisk, μήκους 1335 km, ο οποίος καταλήγει, από το έτος 1977 οπότε και άρχισε να λειτουργεί, στη Μαύρη Θάλασσα μέσω ρωσικών εδαφών. Τα 231km ευρίσκονται στο έδαφος του Αζερμπαϊτζάν.
- 3) Τον αγωγό Βακού-Supsa (Western Export Pipeline), μήκους 835 km, ο οποίος συνδέει από το έτος 1999 την Μαύρη Θάλασσα. Μεταφέρει το πετρέλαιο του κοιτάσματος AZeri-Chirag-Günesli με παροχή 145 000 b/d.

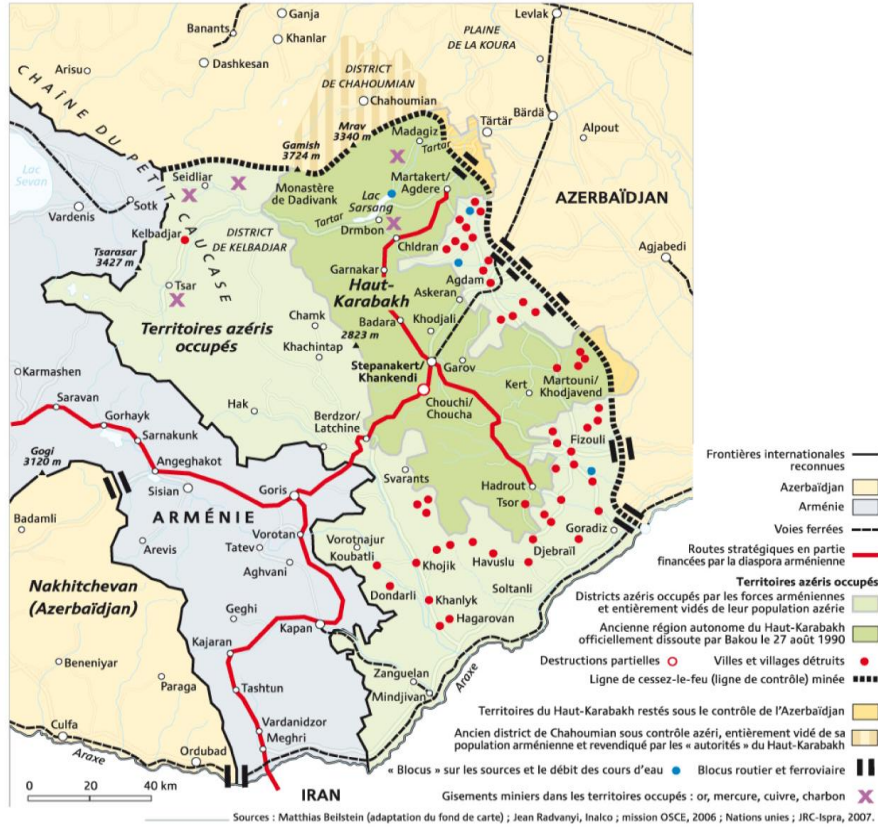
4) Τον αγωγό Hajiqabul (Kazi-Magomed)-Astara-Abadan προς το Ιράν, με μήκος 1.475 km, ο οποίος ετέθη σε λειτουργία το έτος 2006. Το ίδιο έτος το Αζερμπαϊτζάν συμφώνησε ένα σύστημα ανταλλαγής με το Ιράν το οποίο διασφαλίζει την προμήθεια φυσικού αερίου στο Ιράν το οποίο με τη σειρά του προμηθεύει το Ναχιτσεβάν. Στις 11 Νοεμβρίου του 2009, η αζερική κρατική εταιρεία υδρογονανθράκων (SOCAR) και η ιρανική κρατική εταιρεία υδρογονανθράκων N.I.G.C. υπέγραψαν Μνημόνιο συνεργασίας συμφώνως προς το οποίο, από το έτος 2010 θα άρχιζε να τροφοδοτεί το Ιράν με 500εκ. m³/year.

5) Και πάλι το τμήμα του αγωγού Hajiqabul (Gazi-Magomed) με διακλάδωση προς Mozdok (Ρωσία), μήκους 680 km, ο οποίος άρχισε την λειτουργία του το 2009 (με αντιστρεπτά ρεύματα τροφοδοσίας)²¹⁷.

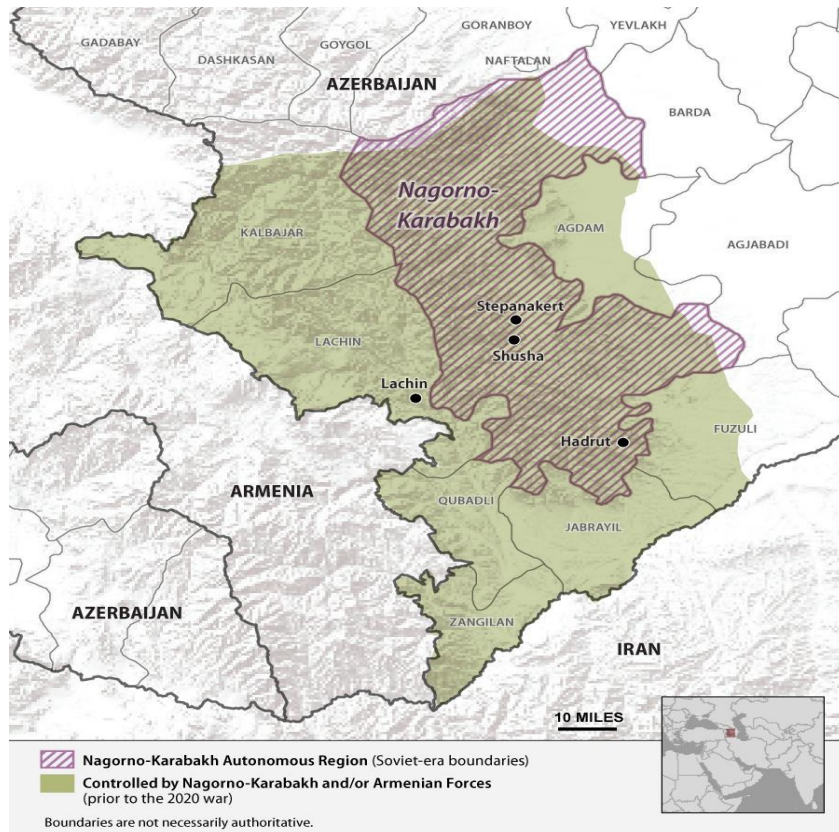

(Εικ. 4) Ο χάρτης του Ναγκόρνο Καραμπάχ μετά τον πόλεμο του 2020.
Πηγή: Φρουζάκης, 2020.

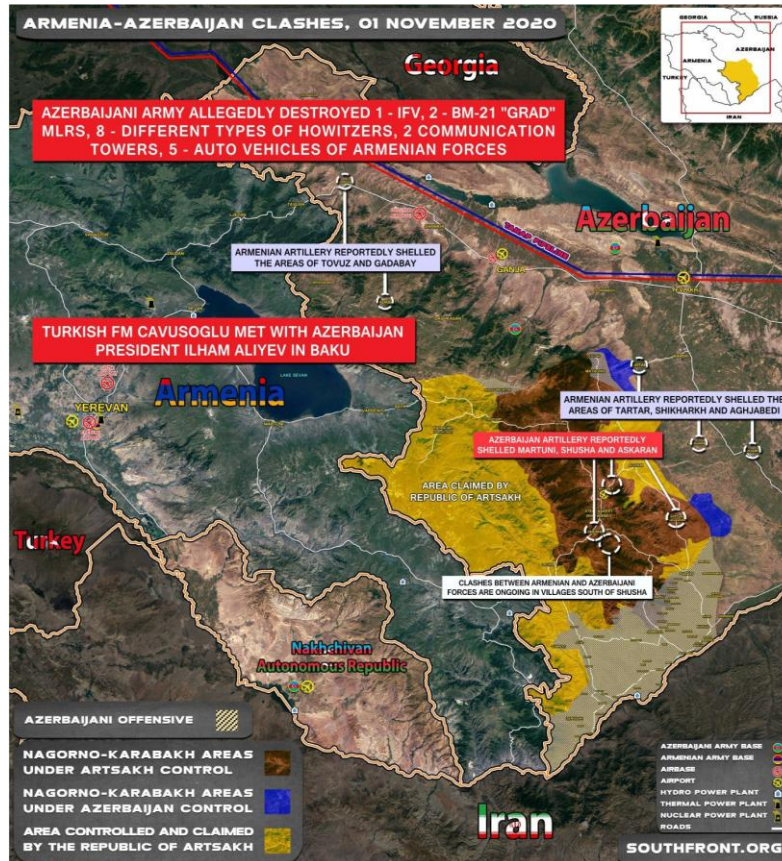
²¹⁷ Ιωάννης, Μάζης, «ΤΟ ΡΩΣΙΚΟ “ΣΑΧ-ΜΑΤ” ΣΤΟΝ ΚΑΥΚΑΣΟ (Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΟ ΑΡΤΣΑΧ 2020)». ΕΚΠΑ, 2020, σ. 50-51.

(Εικ. 5) Αυτοανακηρυχθείσα Δημοκρατία του Αρτσάχ (1991).
 Πηγή: Μάζης 2020.

(Εικ. 6) Ζώνη σύγκρουσης Nagorno - Karabakh (πριν από τον πόλεμο του 2020).
 Πηγή: Congressional Research Service 2021.

(Εικ. 7) Πολεμικά Μέτωπα κατά την 1η Νοεμβρίου 2020 στο Nagorno - Karabakh. Πηγή: Μάζης 2020.

(Εικ. 8) Χάρτης που απεικονίζει την κατάσταση που θα διαμορφωθεί στην περιοχή στη βάση της Τριμερούς Ειρηνευτικής συμφωνίας της 10^{ης} Νοεμβρίου 2020. Πηγή: BBC, Reuters, International Crisis Group.

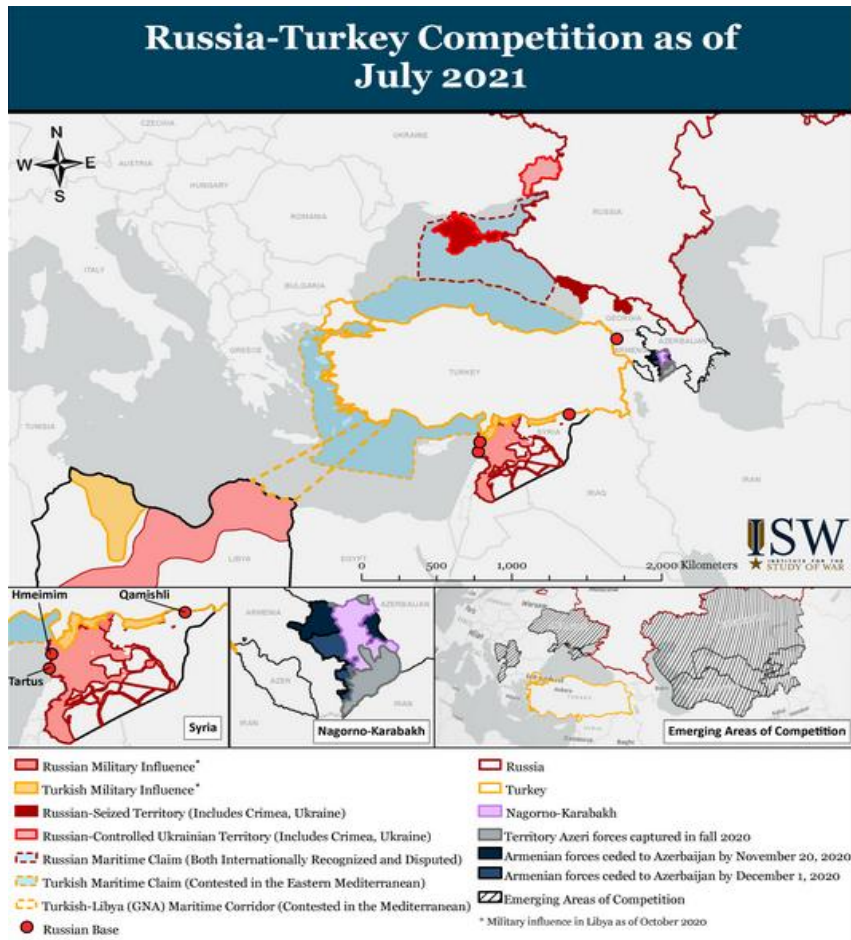
(Εικ. 9) Το κοίτασμα Shah Deniz II και η από τα ανάντη διέλευσή του, μέσω Γεωργίας και Τουρκίας.
 Πηγή: Μάζης 2020.

(Εικ. 10) Ο αγωγός TANAP.
 Πηγή: Μάζης 2020.

(Εικ. 11) Μεταβολές εδαφικής κυριαρχίας στο ΝΚ μετά την κατάπαυση του πυρός.
 Πηγή: <https://www.polgeonow.com/2020/12/nagorno-karabakh-control-map-after-ceasefire-withdrawals.html>

(Εικ. 12) Ανταγωνισμός Ρωσίας – Τουρκίας τον Ιούλιο του 2021.
 Πηγή: Institute for the Study of War 2021.

(Εικ. 13) Εθνοτική και θρησκευτική πληθυσμιακή σύνθεση στο Ιράν.
 Πηγή: Μάζης 2020.